

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ADANA'DA TARIM
POLİTİKALARI**

Emine ŞEN

Zonguldak 2022

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ADANA'DA TARIM
POLİTİKALARI**

**Hazırlayan
Emine ŞEN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU**

Zonguldak 2022

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Emine ŞEN

14.12.2022

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalında 176282114004 numaralı Emine ŞEN'in hazırladığı “**Demokrat Parti Dönemi Adana’da Tarım Politikaları**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 15/11/2022 Salı günü saat 13:00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ
Başkan

Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU
(Tez Danışmanı)
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Gürbüz ARSLAN
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20...

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Demokrat Parti Dönemi Adana'da Tarım Politikaları
Tez Yazarı	: Emine ŞEN
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU
Türü, Yılı	: Yüksek Lisans, 2022
Sayfa Adedi	: 112

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, ülkenin %80'ini oluşturan köylü kesimin desteğini alabilmek için tarım sektörüne öncelik vermiştir. Bunun için öncelikle tarım makinelerinin kullanımı artırılmıştır. Tarımın makineleşmesiyle birlikte üretim de artmıştır. Çukurova bölgesi üretim artışının en güzel örneğidir. Bu bölgede köylü, makine ile sürülmüş araziden %25 daha fazla ürün almıştır. 1949-1962 döneminde Çukurova bölgesindeki Adana ili tarımda Türkiye geneline göre daha hızlı bir gelişme göstermiştir. Motorlu tarım sayesinde "beyaz altın" olarak nitelendirilen Adana pamuğu dünya çapında önem kazanmış, İngiltere, Almanya ve Japonya gibi ülkelere pamuk ihraç edilmiştir. Pamuk ekim alanları genişletilmiş, ekili alanların %49'unda pamuk üretilmiştir. Yurt dışından getirilen tohumlarla pamuğun kalitesi artırılmış, yeşil ve pembe kurt gibi haşerelerin verdiği zararı azaltmak için teknik önlemler alınmıştır. Çiftçinin tohumluk ihtiyacı karşılanmış ve çiftçiye kredi desteği sağlanmıştır. Uygun iklim koşulları ile birlikte pamuk üretimi hızla artmıştır. Seyhan Barajı'nın inşası ile de sulu tarımda hızlı bir artış sağlanmıştır. 1955'e kadar yaşanan bu tarımsal kalkınmada Demokrat Parti döneminde alınan dış yardımların ve ılıman seyreden iklim koşullarının önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Zira bu tarihten yaşanan ekonomik sıkıntılar ve iklimin kuraklaşması bu gelişmeleri durma noktasına getirmiştir. Çalışmamızda Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arası tarım politikaları Adana ölçeğinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Adana, Tarım

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of History
Thesis Title : Democratic Party Period Agricultural Policies in Adana
Thesis Author : Emine ŞEN
Thesis Adviser : Prof. Ahmet EFiLOĞLU, PhD.
Type, Year : MSc Thesis, 2022
Number of Pages : 112

The Democratic Party, which came to power in 1950, gave priority to the agricultural sector in order to get the support of the peasantry, which constitutes 80% of the country. Agricultural machinery has been used for this purpose. With the mechanization of agriculture, production has also increased. Çukurova region is the best example of the increase in production. In this region, the villager received 25% more crops from the machine-plowed and cultivated land. In the period of 1949-1962, Adana Province in the Çukurova region showed a faster development in agriculture compared to the general of Turkey. Thanks to motorized agriculture, Adana cotton, which is described as "white gold", gained importance worldwide, and cotton was exported to countries such as England, Germany and Japan. Cotton planting areas were expanded, cotton was produced on 49% of the cultivated land. With the seeds brought from abroad, the quality of cotton has been increased, and technical measures have been taken to reduce the damage caused by pests such as green and pink worms. The farmer's need for seed crops were met and credit support was provided to the farmer. With the favorable climatic conditions, cotton production has increased rapidly. With the construction of the Seyhan Dam, a rapid increase was achieved in irrigated agriculture. It is known that the foreign aid received during the Democratic Party period and the mild climatic conditions had a significant impact on this agricultural development that took place until 1955. Because the economic problems experienced from this date and the drought of the climate brought these developments to a standstill. In our study, agricultural policies between the years 1950-1960, when the Democrat Party was in power, were examined in Adana scale.

Keywords: Democratic Party, Adana, Agriculture

ÖN SÖZ

“Demokrat Parti dönemi Adana’da tarım politikaları” adlı tez çalışmasında Adana’nın tarımsal gelişmeleri incelenmiştir. Çalışma toplam üç bölümden oluşmaktadır. Konunun daha iyi değerlendirilebilmesi için Demokrat Parti döneminin öncesi dönemlerin de tarım politikalarına giriş bölümünde kısaca yer verilmiştir. Birinci bölümde Demokrat Parti döneminin tarım politikaları incelenmiş; ikinci bölümde Demokrat Parti döneminde Adana’daki tarımsal gelişmelere yer verilmiş, üçüncü bölümde ise Demokrat Parti dönemindeki başta pamuk olmak üzere Adana’daki tarım ürünlerinin üretimi incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Tezin hazırlanmasında tecrübelerini esirgemeyen ve her zaman bana destek olan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU’na, kaynak araştırmalarında yol göstererek yardımcı olan Tarihçi Cezmi YURTSEVER hocama ve Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı Ahmet KARATAŞ’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her zaman bana güven veren ve beni motive eden eşim Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ŞEN’e, varlığıyla hayatıma ayrı bir anlam katan oğlum Eymen ŞEN’e ve her türlü destekleriyle bugünlere gelmemde büyük katkısı olan anneme ve babama teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ixx
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
1. DEMOKRAT PARTİNİN TARIM POLİTİKASI.....	16
1.1. Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikalarında Tarımın Önemi	16
1.2. Demokrat Parti'nin Tarımsal Gelişimi Sağlamak İçin Yürüttüğü Çalışmalar (1950-1955)	19
1.2.1. Demokrat Parti Döneminde Zirai Makineleşme.....	22
1.2.1.1. Makineleşmenin Sonuçları	24
1.2.2. Zirai Mücadele.....	28
1.2.3. Tarımı Destekleyen Kuruluşlar	30
1.2.3.1. Devlet Üretim Çiftlikleri	30
1.2.3.2. Zirai Donatım Kurumu	31
1.2.3.3. Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü	32
1.2.4. Sulama Faaliyetleri	32
1.3. Tarımda İzlenen Politikaların Sanayiye Etkileri	33
2. DEMOKRAT PARTİ'NİN ADANA'DA TARIMI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK FAALİYETLERİ	35
2.1. Adana İl'inin Tarımsal Zenginliği.....	35
2.2. Zirai Makineleşme.....	37
2.2.1. Yedek Parça Sorunu	39
2.3. Adana'da Zirai Sulama Faaliyetleri	43
2.3.1. Zirai Sulama Alanında Yapılan Çalışmalar.....	43
2.3.2. Seyhan Barajı'nın Açılması.....	46
2.4. Zirai Eğitim ve Kurslar.....	48
3. ADANA'DA YETİŞTİRİLEN TARIM ÜRÜNLERİ.....	52
3.1. Pamuk.....	52
3.1.1. Pamuk Fiyatları.....	60
3.1.2. Pamuk Zararlılarıyla Mücadele	65
3.1.3. Pamuk İşçileri	69
3.1.4. Toprak Anlaşmazlıkları	72
3.1.5. Pamuk Türleri	73
3.1.6. Pamuk Tarımını Destekleyen Kuruluşlar	74

3.1.6.1. Çukobirlik (Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifler Birliği).....	74
3.1.6.2. Pamukbank.....	75
3.1.7. Pamuk Ticareti.....	75
3.2. Diğer Tarım Ürünlerinin Üretimi	79
3.2.1. Hububat Üretimi	79
3.2.2. Meyve ve Turunçgiller Üretimi	82
3.2.3. Çeltik-Pirinç Üretimi	84
3.2.4. Zeytin Üretimi	85
3.2.5. Tütün Üretimi	86
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	91
EKLER.....	104
Ek 1: Pamuk Fiyatlarına Dair Haber	104
Ek 2: Çiftçi Şikayetlerine Dair Haber	105
Ek 3: Seyhan Barajının Açılışıyla İlgili Haber	106
Ek 4: Pamuk Zararlılarıyla Mücadele İle İlgili Bir Haber.....	107
Ek 5: Ziraat İşçileriyle İlgili Bir Haber	108
Ek 6: Pamuk İşçileri	109
Ek 7: Pamuk İmalathanesi	110
Ek 8: Pamuk Tarlası	111
ÖZ GEÇMİŞ.....	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1930'lu Yıllarda Adana'daki Ziraat Aletleri	9
Tablo 2: Adana Çevrelerinde Pamuk Üretimi (1923-1938)	11
Tablo 3: 1935 Senesinde Adana'da Ekilen Arazi, Rekolte Cins ve Miktarı	12
Tablo 4: 1936 Yılında Adana'da Yetiştirilen Bazı Tarım Ürünlerinin İhraç Miktarları	13
Tablo 5: Tarım Alanları, Bin Hektar (1950-1960)	20
Tablo 6: 1951-1954 Pamuk İhracatı	21
Tablo 7: Seçilmiş Tarımsal Alet ve Makine Sayısı	23
Tablo 8: 1950-1960 Yılları Buğday Üretimi	25
Tablo 9: Kullanılan Kimyevi Gübre Miktarı(ton)	30
Tablo 10: Ziraî Donatım Kurumu Tarafından Çiftçiye Dağıtılan Ziraat Alet, Makine ve Malzeme Miktarı (1943-1949, 1950-1957)	31
Tablo 11: Adana, Çukurova ve Türkiye'de Pamuk Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi(1950-1960)	36
Tablo 12: Adana, Çukurova ve Türkiye'de Pamuk Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi(1950-1960)	36
Tablo 13: 1954-1955 İllere Göre Pamuk Ekim Sahası ve Üretim Miktarı	57
Tablo 14: 1949- 1952 Yılları Arası Adana'daki Meyve Üretimi	84
Tablo 15: 1949-1952 Yılları Arası Adana'daki Zeytin Ekiliş Sahası (hektar) ve Alınan Mahsul (ton).....	86
Tablo 16: 1949-1952 Yılları Arası Adana'daki Tütün Ekiliş Sahası (hektar) ve Alınan Mahsul(ton).....	87

KISALTMALAR LİSTESİ

BCA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Tarım genel anlamda topluma, besin maddeleri ve hammadde sağlamak için bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi ve pazarlanması şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanlığın varoluşundan beri besin ihtiyacı nedeniyle tarım, insan hayatındaki önemini korumuştur. Tarım, yalnızca besin ihtiyacı değil, çok sayıda insana istihdam sağlayarak, sanayi sektörüne hammadde kaynağı olarak da ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan önemli bir sektördür.

Tarım sektörü tarih boyunca çeşitli evreler geçirerek günümüze kadar ilerleme göstermiştir. Avcılık ve toplayıcılık ile başlayan bu evreler günümüzde yerini bilgi ve teknolojiye bırakmıştır.¹ İnsanlık tarihine bakıldığında tarım reformu ve sanayi reformu ekonomik gelişme açısından yaşanan iki önemli yeniliktir. İnsanların toprağa yerleşmeleri ve üretime geçmeleriyle başlayan tarım reformu ilkel toplumları zamanla geliştirmiş, ekonomik anlamda daha güçlü hale getirmiştir.²

Tarım politikası ülkelerin yerli tarım ile ilgili yasalarını içerir ve ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlamasından dolayı önem teşkil eder. Günümüzde ülkeler tarımsal destek programlarıyla kendi kendine yeterliliklerini ve olağanüstü durumlar için gıda güvenliklerini sağlamak istemektedirler.³ Ülkelerin tarım politikaları ile sosyal, siyasal ekonomik gelişmişlikleri yakından alakalıdır. Bu sebeple Türkiye'nin tarımdaki başarısı ülkenin gelişmişlik düzeyini de gösteren bir etken olarak değerlendirilmiştir.⁴

Türkiye'nin tarım alandaki başarısına bakıldığında bu başarıda Çukurova'nın önemli bir payı vardır. Bölgenin coğrafi konumu, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri eskiçağlardan beri Asur, Roma, Bizans gibi çeşitli devletlerin ilgisini çekmiş, bölge üzerinde egemenlik mücadelesi verilmiştir. Seyhan ve Ceyhan nehirleriyle verimi

¹Zeki Doğan vd., “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/1 (Ocak 2015), 30-31.

²Ebubekir Alyu, *Adana İli’nin Tarımsal Üretimi ve Tarıma Yönelik Teşvik Uygulamalar* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 3.

³Adem Doğan, “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 9/17 (Haziran 2009), 367.

⁴Duygu Yılmaz, *Demokrat Partinin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955)* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012), 5.

artan tarımsal toprakları, kerestelik ormanları, zengin maden yatakları bölgenin önemini arttırmış; Doğu Akdeniz’de etkin olmak isteyen devletlerin ilgisini çekmiştir.⁵ Çukurova, ovayı çeviren kalkerli ve çakıllı kırmızı topraklar, volkanik siyah topraklar ve kumlu topraklardan oluşmuştur. Bu topraklar yumuşadıkça su yutar ve bu suyu çok iyi muhafaza eder; bu yüzden de pamuk ziraatı için oldukça elverişlidir.⁶ Pamuğun yanı sıra buğday, susam, turuncgiller gibi çeşitli ürünler Çukurova ziraatında yer almıştır.⁷ Adana bereketli toprakları, ılıman iklimi, ırmak, çay ve dereleriyle eşsiz yerlerdendir. Seyhan, Ceyhan, Berdan nehirleri taşıdığı minerallerle tarım ürünlerinin verimini arttırmaktadır.⁸ Ayrıca şehrin ılıman iklimi tarım ürünlerinin daha kısa sürede olgunlaşmasını sağlamaktadır. Bölgede son turfandanın bitiminde, ilk turfanda ortaya çıkar; böylece sene boyunca aralıksız meyve ve sebze yetiştirilmektedir.⁹ Bölgede yetişen arpa, buğday, çeltik, mısır, pamuk, susam, yer fıstığı, soya, domates ve narenciye endüstride hammadde olarak kullanılmaktadır.

Adana’da tarımın tarihi gelişimine bakıldığında ilk önemli gelişmelerin 1360’dan 1516’ya kadar burada hakimiyet kurmuş olan Ramazanoğulları Türkmen Beyliği döneminde yaşandığı görülmektedir. Beylik döneminde 342.400 hektar olan tarım alanının %47’sinde arpa, %32’sinde buğday, %19’unda pamuk, %2’sinde susam yetiştirilmişti. Ayrıca pamuk, susam ve çeltik gibi yoğun işgücü isteyen ürünlerin yetiştirilmiş olması da bu dönemde tarım faaliyetlerinin ileri düzeyde olduğunu göstermektedir.¹⁰ Ramazanoğulları pirinç ziraatine de çok önem vermişti. O dönemde Adana dolaylarında dört çeltik alanı vardı. Çeltik alanları Tekurşan’da (Terkeşen) bulunun büyük su bendiyle ve Ceyhan Nehriyle sulanıyordu.¹¹ Adana’daki çeltik üretiminin büyük çoğunluğu göçerler tarafından

⁵İbrahim İslam, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova: Sosyo Ekonomik Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XX/58 (Mart 2004), 49.

⁶Adana, Adana Ticaret ve Sanayi Odası, (Adana: Seyhan Basımevi), 8.

⁷*Cumhuriyetin IX. Yılında Türkiye*. Yay. Haz. İzzet Öztoprak vd. (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014), 1/22.

⁸Ahmet Karataş - M. Fatih Sansar, *1924 Adana Beynelmilel Ziraat Sergisi/ Cumhuriyetin İlk Uluslararası Fuarı*, (Adana: Çukurova Fuarcılık A.Ş, 2015), 38.

⁹Selma Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri I*, (İstanbul: Garanti Matbaası, 1972), 132.

¹⁰Gözde Ramazanoğlu, *Adana’da Tarih, Tarihte Adana*, (İstanbul: Etik, 2012), 55.

¹¹Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, (Adana: Hürsöz Gazetecilik, Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş, 1990), 202.

gerçekleştirilmekteydi.¹² Sonraki yıllarda da çeltik ziraatı Adana tarımında önemli bir yer tutacaktı.

Adana tarımında en büyük gelişme 19. yüzyıl başlarında meydana geldi. Bu gelişme de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa tarafından gerçekleştirildi. Mısırlı Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı devletinin zayıflığından istifade etmek istedi ve 1820'li yıllarda kendi idari alanını Toroslara kadar uzatabilmek için oğlu İbrahim Paşa kumandasında bir ordu göndererek Belen geçidine kadar olan bölgeyi hakimiyeti altına almayı başardı. Nitekim Kavalalı, Osmanlı Devletiyle 14 Mayıs 1833'te imzalanan Kütahya anlaşmasıyla oğlu İbrahim Paşa'nın Adana eyaletini idare etme hakkını elde etti.¹³

1832-1840 yılları arasında Adana'yı idare eden İbrahim Paşa Mısırdaki tarımsal faaliyetlerin aynısını Çukurova'da da uygulamak için çaba göstermişti. Mısır'dan gelirken getirdiği kişileri bağ, bahçe, pamuk ziraatında çalıştırmıştı. Artan faaliyetlerle tarım arazisi genişlemişti. Bundan başka İbrahim Paşa yabancı uzmanlar getirtip araştırmalar yaptırmış ve tarımın modernleşmesine zemin hazırlamıştı.¹⁴

İbrahim Paşa tarım işçileri için de yeni düzenlemeler getirdi; işçilerin işverenlerle ilişkilerini, yemek öğünlerini ve çalışma saatlerini yeniden düzenledi. Çalışma gününü 5 buçuk güne indirerek işçilerin dinlenme sürelerini arttırmış oldu. Dinlenme sürelerinin uzatılmasına halk arasında "İbrahim Paşa Soluğu" adı verilmişti. Yapmış olduğu bu uygulamadan ötürü İbrahim Paşa o günlerden günümüze kadar tarım işçilerinin akşam duasında şu şekilde anılmaktadır:

"Akşama hürmet,

Sabaha niyet,

Kolumuza kuvvet ,

Ağamıza devlet,

Kesemize bereket,

¹² Ramazanoğlu, *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*, 54.

¹³ Cezmi Yurtsever, *Çukurova'da Tarımın Tarihi*, (Adana: Adana Ticaret Borsası, 2013), 72.

¹⁴ Karataş- Sansar, *1924 Adana Beynelmilel Ziraat Sergisi/ Cumhuriyetin İlk Uluslararası Fuarı*, 38-39

Kör şeytana lanet,
Bir daha lanet,
İbrahim Paşa'ya rahmet,
Peygambere salavat”¹⁵

İbrahim Paşa Çukurova pamuk ziraatının gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştı. Buraya gelirken Mısır ve Kıbrıs'tan pamuk tohumu getirmişti. Pamuk ziraatını teşvik eden İbrahim Paşa işçi açığını gidermek üzere Mısır ve Sudan'dan tarım işçileri getirmişti. İşçilere o dönem için yüksek sayılabacak 8 kuruş yevmiye vermekteydi. Onun bu çalışmaları neticesinde pamuk rekoltesi 50.000 balyaya kadar çıkmıştı.¹⁶

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra da Adana'da pamuk tarımı gelişmeye devam etmiştir. Özellikle Amerikan iç savaşı pamuk fiyatlarını arttırmış bu da dünya pamuk üretimini ve pazarlamasını tekelinde tutan İngiltere'yi zor duruma düşürmüştü.¹⁷ Tekstil sanayisi zor duruma düşünce İngiliz tekstil sanayi örgütü MCSA (Manchester Cotton Supply Association) pamuk ihtiyacı için yeni üretim bölgeleri geliştirmeye başladı. Bu bölgelerin en başında Adana geliyordu. İngiltere 1862'de Osmanlı Hükümetine Adana pamuğunu geliştirmeyi teklif etmişti. Bu bağlamda Osmanlı Hükümeti Adana tarımını geliştirmek üzere çalışmalara başladı. Buna göre, üreticilere pamuk tohumu dağıtıldı, vergi kolaylığı sağlandı, pamuk ziraatı ile alakalı yönetmelik hazırlanarak vilayetlere gönderildi, Mısır'dan 165 bin okka tohumluk getirilerek çiftçilere dağıtıldı, Osmanlı Bankası gibi kurumlar çiftçiye kredi vermeye başladı.¹⁸ Yine 1864'te pamuk yıkama fabrikası kurabilmek

¹⁵“Adana”, *Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını I*, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981),1/32; Musa Alpargu, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanında Adana Eyaleti (1832-1840)* (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 82-83-84; Yurtsever, *Çukurova'da Tarımın Tarihi*, 72-73.

¹⁶“Adana”, 1/32; Musa Alpargu, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanında Adana Eyaleti (1832-1840)* (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 82-83-84; Yurtsever, *Çukurova'da Tarımın Tarihi*, 72-73.

¹⁷Cezmi Yurtsever, *Adana Şehir Tarihi*, (Adana: Ekrem Matbaası, 2017), 205.; Ayça Aslıhan Özdoğru, *Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi*, (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 66.

¹⁸Özlem Yaktı, “Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana'nın Modernleşme Sürecine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 14 /54 (Mart 2014), 277-278.

için ruhsat isteyen James Gout adlı tüccara ruhsat verildi.¹⁹ Ayrıca ihraç edilen pamuk balyalarını yangından korumak amaçlı tedbirler alındı; bu gibi olaylara sebep olanların tutuklanmasına karar verildi. Bundan başka teşvik olması açısından 1866 yılında Amerikan çeşidi pamuk yetiştirenlerle çırçır fabrikası kuranlara madalya verileceği ilan edildi.²⁰ Pamuk üretimi için gerekli olan aletlerin dışarıdan getirtilerek köylüye dağıtılması; bu aletlerden gümrük vergisi alınmaması, kıraç toprakları tarla yaparak pamuk tarımı yapanlardan 10 yıla kadar vergi alınmaması; pamuk üretimi için halkın bilgilendirilmesi kararı alındı. Bu uygulamalarla çiftçinin pamuk ziraatına teşvik edilmesine ve pamuk üretiminin arttırılmasına çalışıldı.²¹

Bereketli topraklara sahip Adana şehrinin en önemli tarım ürünlerinden birisi de buğdaydı. Mayıs-Haziran aylarında Adana’da buğday hasadı yapılmaktaydı. Yöre halkı kendi ürettiği buğdaydan yıllık ihtiyacını ayırdıktan sonra geriye kalanını satardı. 1874 yılında Adana’da yaşanan büyük kuraklık nedeniyle buğday fiyatları artmış, halk büyük bir yoksulluk yaşamıştı. Ancak 1875 yılı itibariyle yağın bol yağışlar çiftçilerin yüzünü güldürmüş, buğday fiyatları gerilemeye başlamıştı.²²

19. yüzyılda son çeyreğinde Adana tarımında belirgin bir gelişme yaşanmaktaydı. Tarımsal üretim artmış, bataklıklar kurutularak tarım alanları genişletilmiş, iskân politikaları çerçevesinde toprak sahiplerine tapular dağıtılmıştı. Bu tapular dağıtılırken toprağın kesintisiz olarak işlenmesi şartı koyulmuştu. 1880’lerde kullanımı yaygınlaşan tarım aletlerinin de etkisiyle tarıma açılan topraklarda artış yaşanmış, bu da üretimdeki artışı desteklemişti. Bu gelişmelerle Çukurova’daki arazi büyüklüğü Anadolu’daki diğer tarım arazileriyle kıyaslanmayacak düzeye ulaşmıştı. 20. Yüzyıl başlarında Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamid’in de Anavarza çiftliği olarak bilinen Hamidiye ovasının güneyinde 45 bin dönümlük bir pamuk arazisinin de olduğu bilinmektedir.²³

¹⁹Nihat Falay, “19.Yüzyılda Adana’nın Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler”, *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences*, 51.

²⁰ Özdoğru, “Adana’da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi”, 70.

²¹Yurtsever, *Çukurova’da Tarımın Tarihi*, 86-87.

²²Ahmet Caner Çatal, “Seyhan Gazetesi’ne Göre Adana’da Tarımsal Ürün Fiyatları (1873-1876)”, *Artıbilim: Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (Temmuz 2018), 115.

²³Nilay Konur Çakmak, *Osmanlı’da Sanayileşme: Adana’da Fabrikalaşma Süreci (1864-1912)*, (Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 66-67.

I. Meşrutiyet'in ilanından sonra da Adana tarımı gelişmeye devam etmiştir. Dönemin valilerinden Abidin Paşa (1881-1883), bataklıkların kurutulması için çalışmalar yürütmüş, iplik fabrikası gibi çeşitli fabrikalar açmış, Adana'nın dış ticarete açılabilmesi için yol yapım çalışmalarında bulunmuştu. Ayrıca göçmenleri yerleşik hayata geçirerek tarımsal faaliyetlere katkısını sağlamıştı. Abidin Paşa, devlet yöneticilerine modern tarım tekniklerini uygulama konusunda da öncü olmuş ve 53.000 dönümlük tarım arazisini çiftlik haline getirtmişti.²⁴İlerleyen yıllarda demiryollarının gelişimi, Adana tarımının ticarete açılmasını sağlamıştı. Mersin-Adana demiryolu hattının inşaatı 1885'te tamamlanmıştı. Bu demiryolu hattı tarım ürünlerinin ihraç edilmesinde önemli rol oynamıştı.²⁵Ayrıca Mersin Limanı da Adana için ithalat ve ihracat merkeziydi. 1890 yılında 15.2 milyon frank olan toplam ihraç içerisinde pamuğun payı 4.5 milyon franktır. Bu miktar toplam ihracat içinde pamuğun 1/3 gibi önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir.²⁶ 1890'lara kadar en büyük alıcı İngiltere iken bu yıldan sonra Almanya'da pamuk pazarına dahil olmuş ve Adana'dan pamuk ithaline başlamıştır. Dolayısıyla 1890 sonrasında da Mersin Limanından yapılan ihracat miktarı hızla artmıştır.²⁷Ayrıca 1890'lı yıllarla birlikte Mersin Limanından pamuk ipliği ticareti de artmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru bölgede üretilen pamuğun bir kısmının yarı mamul olarak satıldığı bilinmektedir.²⁸

Dönemin ziraat aletlerine bakıldığında en önemli ziraat aleti ortalama beş kilo ağırlığındaki karasabandır.²⁹1875'te üç demirli getirilmiştir. 1879 yılında getirilen orak makinesi ise çok ağır olduğu için çalıştırılamamıştır.1890'da ise markası "Marshall" olan harman makineleri getirilmiştir. Bundan başka 1859 İsmail Efendi Finto (Hinto) adıyla anılan bir araba; 1860'da Harman makinesi; 1879'da Orak makinesi; 1880'de Buharlı çift makinesi; 1881'de Elek makinesi; 1882'de İngiliz malı öküz-tek kollu pulluk getirtilmişti.³⁰ Belçika Başkonsolosunun belirttiğine

²⁴Osman Karlangıç, *I. Meşrutiyet'ten Mondros Mütarekesi'ne Kadar Adana (1876-1918)* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 641-642.

²⁵Yurtsever, *Çukurova'da Tarımın Tarihi*, 89.

²⁶Falay, "19.Yüzyılda Adana'nın Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler", 51-54.

²⁷Sacit Uğuz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mersin Limanından Pamuk Ticareti", *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, 267.

²⁸Uğuz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mersin Limanından Pamuk Ticareti", 272.

²⁹Kasım Ener, "*Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*" Bugün, (8 Ocak 1955), 2.

³⁰"Adana"1/32-33.

göre yöredeki küçük tarım aletleri hasat sonrası ödenmek koşuluyla satın alınabiliyordu. Buharlı pulluk ve harman makinesi gibi büyük makineler ise üç taksitle satılıyordu. Çiftçi krediyle aldığı makine karşılığında tarlasını ipotek ediyordu.³¹

Adana’da tarımın gelişmesi zirai eğitimin de gelişmesini sağlamıştı. 11 Ekim 1888 tarihli İrade-i Seniyye ile Adana, Suriye, Halep, Erzurum, Ankara, Konya, Manastır, Sivas vilayetleri ile İzmit sancağında birer numune tarlaları açılması, yeni ziraat usul ve tekniklerinin tatbik edilmesi, bu usul ve tekniklerin çiftçilere öğretilmesi istenmişti. Adana’da da numune tarlası oluşturulmuş ve tarla için gerekli olan 57.700 kuruş masraf karşılanmıştı. Ayrıca 13 Mayıs 1903’te Adana İdadi Mektebinde bir ziraat şubesi kurulmuştu. Ziraat Şubesinde okutulan dersler ise şu şekildedir. Fenn-i Hefna, Zirai Usul-ı Defteri, Coğrafya, Ziraat Makineleri, Sanai-ı Ziraiyye, İlm-i Ahval-i Hikmet, Hayvanat-ı Ziraiyye, Servet, Hendese-i Ameliyye-i Ziraiyye, Ziraat, Nebatat-ı Ziraiyye, Ameliyat-ı Ziraiyye.³²

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla bütün Osmanlı topraklarında olduğu gibi Adana’da da tarımsal üretim düşmüştü. 1914’te 135.000 balya olan pamuk üretimi 1915’te 15.000 balyaya geriledi. Ancak üretimi düşmüş olmasına rağmen, ihracatın büyük bölümü yine pamuktan sağlanmaktaydı. Savaş sonrasında ise 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesiyle birlikte Adana ve çevresi Fransızların işgaline uğramıştı. İşgal yılları boyunca bölgenin tarım ürünleri ağır tahribata uğramış, özellikle pamuk üretiminde büyük düşüş görülmüştür. Dışarıdan tarım işçileri de gelememiş ve pamuk fabrikaları kapanmak zorunda kalmıştır. Türk yönetimi bölgeyi tekrar ele geçirdiğinde, Yeni Adana gazetesinin deyimiyle “*Tarlalar boş, çiftlikler boş, çarşılar boştu*”. Bunun için hükümet çeşitli yardımlarla bölge tarımının tekrar kalkınması için çalışmalarda bulunmuştur.³³ Tarım arazilerinden tarımsal üretime her şey Adana bölgesinde yenilenmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Atatürk de bu konuda öncü olmaya çalışmış, 13 Ocak 1925’teki Çukurova gezisinde kendi şahsı için aldığı arazilerde örnek çiftlikler kurmuş, kooperatif yöntemiyle köylüleri de ortak ederek üretim ve kazanç ortak

³¹“Adana “1/39.

³²Çakmak, *Osmanlı’da Sanayileşme: Adana’da Fabrikalaşma Süreci(1864-1912)*, 71-72, 76.

³³Merve Nil Cankurtaran, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Ekonomik Kalkınmada Pamuk*, (Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 46-47.

etmeyi amaçlayan çalışmalar başlatmıştır.³⁴ Yine Mustafa Kemal'in teşvikleriyle pamuk kongreleri düzenlenmiştir. Bu kongrelerin ilki 1924 yılında Adana Borsasının öncülüğünde düzenlenmiştir. I. Pamuk Kongresi'ne Adana ve Mersin bölgesinden çiftçiler, pamuk tüccarları, sanayiciler ve yöneticiler katılmıştır. Kongrede pamuk üretiminin artırılması, fiyatlarının tespiti, kalite kontrolü gibi konular tartışılmış, ayrıca 1925 yılında düzenlenecek olan Milli Pamuk Kongresinin çalışmalarına başlanılmıştır. Adana Türk Ocağı Binasındaki Milli Pamuk Kongresi ise 11 Ekim 1925 günü gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk Bursa seyahatinde olduğu için bu kongreye katılamamış, Ticaret Bakanı Ali Cenani kongreye katılmak üzere Adana'ya gelmiştir. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Ali Cenani, pamuğun önemine şu sözlerle değindi:

“Hanımlar, Beyler! Genç Türkiye'nin ticaret ufuklarında bir güneş doğmaktadır. Bu güneşin ışıkları memleketi kaplayacak ve yokluğu, sefaleti ve mahrumiyeti kökünden söküp atarak iktisadi bir inkılap yaratacaktır. Bu güneş bilinçli pamukçuluktur. Bunun içindir ki Türkiye'de pamuk meselesi vatan meselesidir demektir.”³⁵

Milli Pamuk Kongresi'nde pamukçuluğun gelişmesi için kredilerin artırılması, makine ve tohum ıslahı çalışmalarının hızlandırılması kararlaştırıldı. Bunlardan başka yabancı ülkelere araştırma yapmak üzere teknik eleman göndererek de pamuk üretimi ile ilgili ilk ciddi bilimsel çalışmalar başlamıştır.³⁶ Adana I. Pamuk İstasyonu müdürlüğü yapan Dr. Markosa'ya 1928 Haziran'a kadar 520 lira üzerinden hesap edilen maaşının 1930 Mayıs sonuna kadar 527 liraya çıkarılarak sözleşmesinin uzatılması kararlaştırılmış ve yabancı uzmanlardan faydalanılmaya çalışılmıştır.³⁷ 1930'lu yıllarda pamuk türleriyle ilgili araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Mr. Clarc adlı bir uzman Türkiye'ye getirtilerek pamuk ıslahıyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Mr. Clarc yaptığı çalışmalar neticesinde Çukurova için Cleveland, Ege Bölgesi için de Akala türü pamuğun yetiştirilmesini uygun bulmuştur. Bu gelişmeyle birlikte 1933 yılından itibaren Adana pamuğunda önemli bir değişim yaşanmıştır. Çünkü bu tarihe kadar yerli pamuk türü tercih edilmiş, Clevelandla birlikte miktar ve kalitede artış yaşanmıştır. Cleveland 1940

³⁴Yurtsever, *Çukurova'da Tarımın Tarihi*, 189.

³⁵Yurtsever, *Adana Şehir Tarihi*, 207-208-209.

³⁶Ersin Kandemir, “Türk Pamuk Sanayii ve İhracat Olanakları” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3 /1-2 (Ağustos 2010), 110.

³⁷Nadir Yurtoğlu, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Pamuk Yetiştiriciliği ve Pamuk Politikası (1923-1938)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/68, (2020), 520.

yılına kadar Çukurova’da yetiştirilmiştir. 1940’tan sonra da Amerika’dan getirilen yeni Akala türü yaygınlaşmıştır.³⁸ Pamuk zararlılarıyla da mücadele yapılmış, dış ülkelerden ilaç getirilmesi 23 Mart 1937 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir.³⁹ Tarım aletlerine bakıldığında ise Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren geri kalmışlığın simgesi olan karasabanın kullanımının bırakıldığı, yoğun bir şekilde demir pulluklar ve diğer tarım araçları geçildiği bilinmektedir. Traktör ise yalnızca büyük işletmelerde kullanılmıştı, Marshall yardımlarından sonra traktörün kullanımı yaygınlaşacaktı. Tablo 1’de dönemin zirai aletleri ve bu aletlerin miktarları verilmiştir.⁴⁰

Tablo 1: 1930’lu yıllarda Adana’daki Ziraat Aletleri

Ziraat Aletinin İsmi	Adedi	Ziraat Aletinin İsmi	Adedi
Pulluk	7.209	Elle Çevrilen Harman Makinesi	17
Tırmık	234	Harman Makinesi	27
Kültivatör vesaire	252	Balya Makinesi	5
Mibzer	209	Kalbur Makinesi	2
Çapa Makinesi	194	Traktör	167
Çayır Makinesi	32	Traktörlü Pulluk	108
Bıçer Bağlar Orak Makineleri	60	Santrafüş Tulumba	130
Orak Makinesi	2.241	Tohum Temizleme Makinesi	47
Bıçer Döver Orak Makineleri	35	Mısır Daneleme Makinesi	6
Beygir Tırmığı	68	Lokomobil ve Lokomotif	21
Çayır Toplayan Makineler	32	Pulluğa Bağlı Motor	39

Dönemin tarımsal gelişimini destekleyen bir diğer yenilik, bu dönemde kurulan zirai kuruluşlar olmuştur. Bunlardan biri olan 1925 yılında kurulan “Adana Bölge Pamuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü” esas olarak pamuk tohumu ıslahı ve bunun üretilip bölge çiftçilerine aktarılması üzere kurulmuştur. Kuruluş araştırma-deneme bölümü ile üretme bölümü olmak üzere iki kısımdan oluşur. Bunlardan araştırma-deneme bölümü, üstün kaliteli pamuk çeşitlerinin orijinal tohumluklarını

³⁸Erdem Çanak, *Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 522.

³⁹Yurtoğlu, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Pamuk Yetiştiriciliği ve Pamuk Politikası (1923-1938)”, 542.

⁴⁰Karataş - Sansar, *1924 Adana Beynelmilel Ziraat Sergisi/ Cumhuriyetin İlk Uluslararası Fuarı*, 40-41.

elde ederek üretme kısmına aktarırdı. En az 5 yıllık bir tarla çalışması ve laboratuvar araştırması sonucunda üstün vasıflı, yüksek verimli tohumluklar, üretme kısmında çoğaltılarak çiftçilere dağıtılırdı. 1931’de Adana’da Seyhan Mücadele İstasyonu olarak kurulan Bölge Ziraat Mücadele Enstitüsü Müdürlüğü ise bölgedeki çeşitli tarla bitkilerine zarar veren zararlılara, yabancı otlara karşı etkili ilaçları tespit etmek ve tarlada ilaç denemeleri yapmak üzere kurulmuştur.⁴¹ Pamuk ıslahı, maliyet fiyatlarının düzenlenmesi ve ekim alanları genişletilmesi için 4 Haziran 1937 tarih ve 3203 sayılı kanunla kurulan bir diğer müessese ise “Pamuk İşleri Müdürlüğü” olmuştur. Pamuk İşleri Müdürlüğü’nün; çırçır fabrikasını kontrol etmek, pamuk türlerini üreterek yaymak, pamuktaki hastalıklarla mücadele etmek, yüksek kalitede pamuk türlerini elde etmek, yabancı çeşitlerin kullanımını men etmek gibi belli başlı görevleri vardır. Bu hedeflere ulaşabilmek için de üretme çiftlikleriyle deneme tarlaları kurulmuştur.⁴² Ayrıca I. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla kapatılan Ziraat Mektebi’nin 1928’de yeniden açılması da bir dönüm noktası oldu. Okulda bir yandan tarım eğitimi verilip, diğer yandan kurslar açılarak köylülere ilaçlama, tarım aletlerini kullanma, seracılık gibi alanlarda bilgiler verilmiş ve katılanlara belgeler verilmiştir.⁴³ Bunlardan başka Adana’da “Çiftçiler Birliği” adlı bir cemiyet vardır. Bu cemiyet çiftçiler arasındaki yardımlaşmayı sağlar ve zirai hayatın gelişmesine yönelik mevzuları görüşüp karar almak gibi faydalı işlerle uğraşırdı. Borsa ile ziraat ve ticaret odaları da memleketin zirai faaliyetleri hususunda faaliyet gösteren diğer kuruluşlardı.⁴⁴ 1940’ta ise pamuğu muhafaza etmek, stoklamak, piyasaya hazır hale getirip ambalajlamak amacıyla bir kooperatifler birliği olan “Çukobirlik” kurulmuştu. Kuruluş daha sonraları Adana’nın en önemli iktisadi, ticari ve zirai müesseselerinden biri haline gelecekti.⁴⁵

Bu gelişmelerle birlikte Adana, Osmanlı dönemindeki haliyle kıyaslanamaz bir düzeye ulaşmış, tarımsal işletme büyüklüğü açısından Türkiye ortalamasının iki

⁴¹Kasım Ener vd., *Adana 1967 İl Yıllığı* (Adana: İpek Matbaası Koll. Şti.,1968), 282-283.

⁴²Nadir Yurtoğlu, “İnönü Döneminde Türkiye’de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)” *Belgi Dergisi* 2/19 (Ocak 2020), 839.

⁴³Yurtsever, *Çukurova’da Tarımın Tarihi*, 204.

⁴⁴*Cumhuriyetin IX. Yılında Türkiye*, 1/65.

⁴⁵Gülten Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana’da Gündelik Hayat* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 45.

katına yakın duruma gelmiştir. (Türkiye ortalaması 2,5 hektar iken Adana’da 4,05 hektardır.) Yetiştirilen tarım ürünlerine bakıldığında pamuk, buğday, arpa, yulaf, çavdar, susam, pirinç gibi tarım ürünlerinin Cumhuriyet döneminde de Adana ziraatında önemli yer tuttuğu görülür. Bunlardan pamuk Adana tarımının %46’sını oluşturmaktaydı.⁴⁶ Adana için bu kadar önemli olan pamuğun üretiminde de artış sağlanmıştır. Tablo 2’de 1923-1938 arası pamuk üretimi verilmiştir.⁴⁷

Tablo 2: Adana Çevrelerinde Pamuk Üretimi (1923-1938)

Yıllar	Adana Havzası (Balya)
1923	80.000
1924	160.000
1925	63.188
1926	48.331
1927	61.662
1928	49.119
1929	95.179
1930	83.760
1931	79.067
1932	34.353
1933	39.319
1934	99.750
1935	112.920
1936	117.625
1937	146.405
1938	120.420

Tabloya bakıldığında 1923-1938 yılları arasında Adana çevresinde pamuk üretimi inişli çıkışlı bir seyir göstermekle birlikte söz konusu yıllar arasında %50,52 oranında bir artış yaşandığı görülmektedir. Diğer tarım ürünlerindeki üretim miktarları ise Tablo 3’te gösterilmiştir.

⁴⁶Yeni Adana Gazetesi Yayını, *Cumhuriyete Giden Yolda Adana*, 79.

⁴⁷Yurtoğlu, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Pamuk Yetiştiriciliği ve Pamuk Politikası (1923-1938)”, 526.

Tablo 3: 1935 Senesinde Adana’da Ekilen Arazi, Rekolte Cins ve Miktarı

Cinsi	Hektar	Ton
Buğday	119.608	113.376
Arpa	89.622	81.728
Yulaf	62.943	63.760
Çavdar	18.416	17.495
Bakla	97	48
Pamuk	121.713	22.584
Susam	16.491	8.905
Mısır	3.584	2.867
Darı	8.358	7.689
Fasulye	2.381	2.265
Nohut	1.107	553
Mercimek	2.001	400
Patates	736	589
Pirinç	3.491	12.218
Börülce	107	103
Kuşyemi	972	953
Bezelye	70	63
Yer Fıstığı	574	287
Hint Yağı	60	51
Ay Çiçeği	180	63
Soya Fasulyesi	10	2
Keten Tohumu	141	99
Yekun	453.112	

Yetiştirilen bu tarım ürünlerinin ihracı ülke ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. 1936 senesindeki ihracat listesindeki aşağıdaki rakamlar Adana’nın ne kadar canlı bir iktisadi merkez olduğunu göstermektedir.⁴⁸

⁴⁸Cumhuriyetin IX. Yılında Türkiye, 1 / 64-66.

Tablo 4: 1936 Yılında Adana’da Yetiştirilen Bazı Tarım Ürünlerinin İhraç Miktarları

İhraç Ürünü	Miktar (kilo)	Fiyat (kr.)	Kıymeti (lira)
Pamuk	17.024.752	39	6.746.446
Iskarta Pamuk	87.933	25	22.398
Pamuk Kozası	17.140	7	1.306
Pamuk Çiğidi	11.520.837	2	314.556
Çiğit Küspesi	6.554.332	3	230.450
Çiğit Yağı	1.812.973	40	730.811
Arpa	1.575.205	3	49.053
Buğday	2.394.355	4	108.184
Yulaf	329.554	3	10.932
Un	4.258.084	91	387.865
Susam	313.190	15	47.698
İplik	2.478.046	97	2.405.024
Yün	1.134.523	117	1.337.437
Bez	2.478.046	97	2.405.02
Bağırsak	14.605	384	56.289
Esaslı İhracat Yekunu			12.555.879
Esaslı İhracat Haricinde Kalan Yekun			590.515
Yekun			13.146.394

Adana’da tarıma ve özellikle pamuğa verilen önem sanayinin de gelişmesine zemin hazırlamıştır. 1924’te ilk yağ fabrikası önce Mersin’de ardından Adana’da kurulmuştur. Bu fabrikalarla pamuk tohumu olan çiğitten yağ üretilmeye başlanmıştır. Pamuk, aynı zamanda dokuma sanayinin de gelişmesini sağlamıştır. 1925 yılında Adana’da 260 işyeri vardı. Bunlar arasında 8 prese ve çırçır fabrikası ile 2 iplik ve bez fabrikası da bulunuyordu.⁴⁹ 1933’te ise Sümerbank’ın da kurulmasıyla Türk pamuklu sanayide önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bölgenin sanayisinin geliştiği yılları, Adanalı arkeolog, yazar Remzi Oğuz Arık şöyle ifade etmiştir: “Sabahleyin Adana’da fabrika sesleriyle uyananlar, yatağa girdikleri anda da fabrikaların gece mesaisine çağıran seslerini işitir.”⁵⁰

⁴⁹<https://goktekinenerji.com/uploads/2022/01/dunya-gazetesi-adananin-kurtulusu-100-yil-eki.pdf>

⁵⁰Özdoğan, “Adana’da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi”, 84.

Yaşanan bu gelişmeler çiftçileri memnun etmiş, Adana çiftçilerinden Ramazan Ağa memnuniyetini Mustafa Kemal'e şu şekilde anlatmıştır;

“Paşam neydi o günler?..Bizler çalışır çabalardık. Güneşin altında toz içinde toprak içinde çoluğumuzla çocuğumuzla didinirdik. Bir gün gelir hükümet adamı bütün kazançlarımızı sopayla elimizden alırdı. Askere giden bizlerdik. Vergiyi veren bizlerdik. Fukaralıktan kurtulamazdık. O günün jandarmaları bizleri döver, tahsildarları da soyardı. Çocuklarımız Yemen’de ölür, eşkiyalar köyleri basardı. Öte tarafta beyler ve paşalar konaklarda otururlar, atlarla arabalarla gezerlerdi. Şimdi öyle mi ya! Karşımızdakine derdimizi dökebiliyoruz. Köylülerimiz, çiftçilerimiz acılarını dile getiriyor. Çok şükür Allah’a artık eski bir devir kapanmış oluyor. Eskisi gibi büyüklerimiz bizi yanlarına yaklaşırsak kovmuyorlar. Eskiden bizi dipçiklerle kovarlardı. Şimdi biz benliğimizi, birer efendi olduğumuzu anladık. İşte bir örneği: Milletin en büyüğü ile karşı karşıya bir sofrada yemek yiyebiliyor ve dertleşebiliyor.”

Mustafa Kemal bunun üzerine salondaki çiftçilere dönerek şu sözleriyle çiftçiliğin önemine değinmiştir;

“Milletimiz çok acılar çekti. Yenilgiler gördü. Bütün bu ızdıraplardan sonra, yine bu topraklarda yaşıyorsak bunun asıl kaynağı şundandır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıç kullanırken diğer eliyle ve sabanyla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin çoğunluğu çiftçi olmasıydı, biz bugün dünya yüzünde bulunmaycaktık.”⁵¹

Bu tezde, Demokrat Parti’nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasındaki Adana’daki tarım politikasına odaklanılmıştır. Araştırmamızın Adana ili ile sınırlandırılmasının nedeni 1950-1960 yılları arasında Adana’nın, ülkedeki tarımsal ürünlerin adeta merkezi olmasıyla ilgilidir.

Demokrat Parti’nin tarım politikasıyla ilgili çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak yapılan kaynak taramasında konumuzla ilgili bir esere rastlanmamıştır. Yurtoglu’nun “Demokrat Parti’nin Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)” isimli doktora tezinde söz konusu dönemde Demokrat Parti’nin uyguladığı tarım politikaları zirai eğitim, zirai makineleşme gibi konu başlıklarıyla birlikte değerlendirilmiş, bu konuların siyasi, sosyal, ekonomik hayattaki tesirleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Gökkaya’nın “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası” adlı yüksek lisans tezinde Demokrat Parti’nin tarım politikası CHP iktidarı ile karşılaştırılarak anlatılmıştır. Yine Kürklü’nün “Demokrat Parti’nin Tarım Politikaları: 1950-1960” isimli tezinde dönemin tarımsal gelişmeleri aktarılmıştır. Bir diğer çalışma Yurtsever’in “Çukurova’da Tarımın Tarihi” isimli, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemimin Adana tarımını ele aldığı çalışmasıdır. Bir diğer çalışma Özer’in “Demokrat Partinin

⁵¹Yurtsever, Çukurova’da Tarımın Tarihi, 178.

Köylü Politikaları (1946-1960)” isimli doktora tezidir. Özer, tezinde Demokrat Parti’nin politikalarının köy ve köylü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Genel olarak Demokrat Parti’nin tarım politikalarını ele alan bu çalışmaların dışında Adana özelinde tarımsal gelişmeleri ele alan birincil kaynaklara dayalı bir çalışma olmadığından bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir.

Çalışma hazırlanırken öncelikle birincil kaynak olarak Adana’nın Türk Sözü, Bugün, Yeni Adana ve Vatandaş adlı yerel gazetelerinin 1950-1960 yılları arasındaki sayıları incelenmiştir. Çalışmada yararlanılan diğer birincil kaynaklar Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Tutanak Dergisi olmuştur. Bunların yanı sıra ikincil kaynak niteliği taşıyan çok sayıda kitap ve makale kullanılarak 1950-1960 yılları arasında Adana’daki tarımsal gelişmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. DEMOKRAT PARTİNİN TARIM POLİTİKASI (1950-1960)

1.1 Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikalarında Tarımın Önemi

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti (DP) Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının prensiplerinden altı oka bağlı olduğunu açıklamış ancak ekonomi alanında devletçiliği özel girişimciliğe yakınlaştırmıştır. Demokrat Parti'nin ilk hükümet programında da kalkınmanın sağlanması için tasarruf yapılacağı, yabancı yardımlara başvurulacağı vaat edilmiş ve devletin özel teşebbüsü desteklediği belirtilmiştir. Parti, ekonomi politikasında tarım sektörünü ayrıcalıklı tutmuştur. Bunun nedenlerine bakıldığında çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülür. Öncelikle 1950'de başlayan Kore Savaşı'yla ticaretin artması, bir tarım ülkesi olan Türkiye'den ihracat talebinin artmasını sağlamış, bu da DP'yi tarım sektörünü desteklemeye yöneltmiştir. Bunun yanında Başbakan Adnan Menderes'in çiftçi bir aileden gelmesinin de Demokrat Parti'nin tarım politikasında etkisi olmuştur. Menderes'in ziraata ayrı bir ilgisi vardır. O, memleketi Aydın yöresine ilk defa pamuk ekilmesini öğretmiş ve traktörle tarım işlenmesini sağlamıştır. Yakın arkadaşı Sarol onu şöyle tasvir etmiştir:

“Adnan Bey yenilikçidir nitekim eşrafın karşı koymasına rağmen bölgede ilk defa pamuk eker ve para kazanmaya başlar. “Beyaz altın” (pamuk), halka halka civar ovalara yayılır, çırcır fabrikaları mantar gibi patlar. O bölgede traktör denen şeyi keşfeden, getiren, kullanan, yine Adnan Bey olur ve bölge tarihinde bir çığır açar. 40-50 bin dönümlük arazisinin, civar halkın arazisi olmaması nedeniyle Menderes, “bunları helal ederek tapu terki şeklinde 1932 yılında (bir kolu Çine çayı ile Menderes nehri arasındaki yekpare 3.500 dönüm hariç) halka devreder.”⁵²

Menderes, 1950 ve 1951'de kurduğu hükümetlerde de “ülkenin ekonomik faaliyetlerinin %80'inin esas itibarıyla tarım kesiminden oluştuğunu” ifade ederek ekonomik hedeflerinde tarımın önemini vurgulamıştır.⁵³ Menderes kalkınmadaki öncülüğün tarım sektörüne verilmesinin nedenlerini şöyle açıklamıştır:

“DP, nüfusunun % 82'si köylerde oturan ve iktisadi bünyesinin temelini ziraat teşkil eden bir memlekette hakiki kalkınmanın ancak köy ve ziraat hayatında esaslı değişiklikler elde etmek suretiyle mümkün olabileceğine ve hatta bizim memleketimizde

⁵²Dilşen İnce Erdoğan vd., *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, Cilt:1, Aydın Tuna Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., Aydın, 2012, 269.

⁵³Hüseyin Önder vd., “Atatürk'ten Menderes'e Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1923-1960)” *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, ed. Talip Kabadayı vd. (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını: 38, 2012), 86.

*sosyal adaletin köylü ve ziraat davasını halletmekten ibaret olduğuna kani bulunuyor.*⁵⁴

Türkiye'nin ABD'den Marshall yardımları adı altında aldığı ekonomik yardımların da DP'nin tarım sektörüne yönelmesin de etkisi olmuştur. Marshall yardımlarından diğer ülkelerle birlikte Türkiye'ye de yer verilmesinin en büyük nedeni Türkiye'nin tarımsal zenginliği olmuştur. Marshall planıyla yardım yapılan ülkelerin tarımsal açıdan kalkınması ABD için çok önemlidir. Türkiye'de ABD'nin sanayisi için mamul üreten bir ülke olarak görülmüştür. Bu amaçla Türkiye'ye uzmanlar gönderilmiş ve ülkede tarımın geliştirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.⁵⁵ Kimi zaman Türkiye'nin daveti ile kimi zaman Amerika'nın girişimleri ile gelen Amerikalı uzmanlar çeşitli raporlar hazırlamıştır. Örneğin Chicago'lu bir şirket yöneticisi olan James B. Barker Türkiye'nin iktisadi gelişimi sağlaması için 1952 yılında 13 kişilik bir heyetle "Barker raporunu" hazırlamıştır. Barker, hazırladığı raporda Türkiye'nin iktisadi kalkınması için iki kategoride tavsiyelerde bulunmuştur. Birincisi, var olan iktisadi kaynakların iyileştirilmesi, ihtisas öğretimlerinin yaygınlaştırılmasıyla ilgilidir; ikincisi ise zirai kalkınma ve teknik personel yetiştirilmesine yönelik yatırım programıyla alakalıdır. Rapora göre, tarımsal kalkınma endüstrileşmenin temel koşuludur. Raporun analizleri hükümet tarafından dikkate alınarak uygulanmaya çalışılmıştır.⁵⁶ Bu bağlamda yalnızca verimli tarım alanlarını sulama projeleri için 2 milyon 816 bin dolar doğrudan, 6 milyon 431 bin dolar da teknik yardım ve dolaylı yardım fonlarından verilmiştir. ABD'nin Türkiye'den tarıma öncelik vermesini özellikle şart koşması göstermiştir ki Türkiye, ABD'nin yeni kuracağı dünya düzeninde hammadde üretimi yapan önemli bir ziraat memleketi olacaktır. Marshall yardımlarının Türkiye'de uygulamasından sorumlu Russel Dor'un şu sözleri bunu açıkça desteklemektedir;

"Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edecektir.

⁵⁴Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), 190.

⁵⁵Ömer Ağır, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye'de Tarıma Amerikan Etkisi", *ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Nisan 2021), 74.

⁵⁶Nadir Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri: 1950-1960* (Ankara: Hacette Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 74,75,77.

Hür dünyanın kuvvetlenmesi Türkiye’de istihsalin artması ile dostlarına hayat ihtiyaçları olan gıda maddeleri kömür ve malzeme ihracatı ile elde edilebilir”⁵⁷

Meclis tutanaklarına göre 1954’e kadar ABD’den Türkiye’ye yapılan yardım şöyledir:

“Türkiye’ye 1 Temmuz 1950’den 30 Haziran 1954’e kadar şu Amerikan yardımları yapılmıştır: 163 milyon hibe, 76,8 milyon ödünç olmak üzere 239,8 milyon dolar ödenmiştir. 1 Temmuz 1950’den 31 Mart 1952 ye kadar ise, ödenen 139,5 milyonu hibe, 130,2 milyonu da ödünç olmak üzere 269,7 milyon dolardır. Ayrıca pozisyon inisiyalden 25 milyon dolar tahsis edilmiştir. Bu itibarla Birleşmiş Milletlerin resmen beyanlarına göre, her iki devrede hibe 272,2 milyon dolar, 117,3 milyon doları ödünç olmak üzere 389,5 milyon doları bulmaktadır”⁵⁸

Bu yardımlar Türkiye’de tarım malzemelerinin kalitesinin yükselmesine ve üretimin artmasına büyük katkı sağlamıştır. Örneğin Amerika ve Kanada’dan satın alınan pamuk tohumu atma makineleriyle 1947’de 55.000 ton olan pamuk üretimi 1953’te 170.000 tona yükselmiştir.⁵⁹ 1950 yılında mevcut toplam 6577 traktörün 4290 adedi Marshall yardımıyla gelmiştir. Yine 7545 adet traktör pulluğunun 5179’u, 2417 pamuk mibzerinin 1317’si, 2329 hububat mibzerinin de 1195’i aynı yolla ülkeye girmiştir.⁶⁰ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Marshall yardımlarının kullanıldığı alanları şu sözleriyle ifade etmiştir;

“1952 yılında 354.200.000 dolara ulaşan Amerikan yardımlarından 59.583.000 doları traktör ve aletleriyle mücadele ilaçları ve gübre alımında kullanılmış; 10.144.000 doları Toprak Mahsulleri Ofisi ve et balık sanayinde; 4.500.000 doları Makine Kimya Endüstrisi Kurumu tarafından hammadde satın alımında; 29.541.000 doları yol yapım ve malzeme alımında; 25.538.000 doları demir yolu malzemesi ve deniz nakliye vasıtaları taksitleri için; 69.268.000 doları kamyon, yedek parça, lastik, teneke, kalay, makine ve malzeme alımında kullanılmıştır.”⁶¹

Türk tarımında Amerikan etkisi zirai eğitim alanında da görülmüştür. 1957 yılında kurulan Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde, 17 Kasım 1958 tarihinde bir Ziraat Fakültesi açılmıştır. Bu fakülte kurulduğu yıldan itibaren ABD’deki Nebraska Üniversitesi’yle iş birliği içinde olmuş ve öğretim elemanları karşılıklı değişim yoluyla ABD’de eğitim almıştır. Amerikalı akademisyenler de Türkiye’deki ziraat fakültelerinde dersler vermiştir. Ayrıca Amerikan

⁵⁷Ağır, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye’de Tarıma Amerikan Etkisi”, 74,75.

⁵⁸TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C:28, T:4, 28.II.1954, 1188.

⁵⁹Tuğba Korhan, “Demokrat Parti Döneminde Adana’da Amerikan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/7 (Ocak 2017), 42.

⁶⁰Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Bundan sonra BCA) Yer:30-1-0-0/61-377-22, Tarih:00.00.1953

⁶¹Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri: 1950-1960*,105.

Üniversitelerinden Türkiye'deki ziraat fakültelerine birçok ders araç gereci gönderildiği bilinmektedir.⁶²

Tüm bunlar DP Hükümetinin tarım sektörüne yönelmesini sağlamış ve hükümet üç temel iktisadi hedefini şu şekilde açıklamıştır: 1) Tarıma öncelik verilecek, 2) Sanayileşme özel kesim önceliğinde yürütülecek, 3) Dış ticarete devlet müdahalesi azaltılacak.⁶³

1.2 Demokrat Parti'nin Tarımsal Gelişimi Sağlamak İçin Yürüttüğü Çalışmalar (1950-1955)

Tarımı geliştirmek için yapılan çalışmalara bakıldığında hükümet, konuyla ilgili hedeflerini çiftçinin topraklandırılması, vergi kolaylığı, tohum kalitesinin artırılması, haşerelerle mücadele olarak vurgulamıştır. Bunlardan çiftçiye tohumluk dağıtımı hususunda büyük bir ilerleme kaydedilmişti. 1949'da dağıtılan tohumluk toplamı 63 bin tondur. 1956 senesine kadar dağıtılan tohumluk miktarı ise 199 bin tondur. Selektör adedi 1950'de 500 küsur iken, 1956'da 1073'e yükselmiştir.⁶⁴

Çiftçiye yapılan kredi yardımlarında da artış yaşanmıştır. Hükümet, 1954 yılında zirai krediler toplamını 1 milyar 480 milyon liraya yükseltmiştir. Verilen kredilerin hacmi beş yıllık bir dönemde dört mislinden fazla bir artış kaydetmiştir. Bunların neticesinde 1949 yılında 3 milyar 750 milyon liradan ibaret olan zirai gelir 1953 yılında iki mislinden fazla bir artış göstererek 7 milyar 280 milyon liraya ulaşmıştır. Toprağı olmayan çiftçiye topraklandırma işlemi için sayıları 77'ye çıkarılan Toprak komisyonları 42 vilayette çalışmalar yapmıştır. 1954 yılında 2433 köyde 198.700 çiftçi ailesine 15 milyon 589 bin dönüm toprak dağıtılmıştır. 1955 yılında ise ekime kadar 710 köyde 10 bin 500 aileye 673 bin dönüm arazi ve mera dağıtılmıştır.⁶⁵

Çiftçinin modern tarım tekniklerini öğrenebilmesi için dört tane Mıntika Tarım Okulu ve altı tane Teknik Tarım ve Bahçıvanlık Okulu açılmıştır. Bu

⁶²Ağır, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye'de Tarıma Amerikan Etkisi", 83-84.

⁶³*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2.*, Durmuş Yalçın vd. (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), 331.

⁶⁴*TBMM Tutanak Dergisi*, D:X, C:10, T:2, 27.II, 1956,1031.

⁶⁵*TBMM Tutanak Dergisi*, D: X, C:8, T:2, I. XI.1955, 9.

okulların açılmasındaki hedef, tarımda üretimi arttırmak ve Avrupa piyasasıyla yarışabilecek kalitede ürünler yetiştirmektir.⁶⁶ Ayrıca çiftçilerin çeşitli mahsul yetiştirerek gelir kaynaklarını arttırmaları, tek bir mahsule bağlı kalmamaları için özellikle Orta Anadolu vilayetlerinde toplu köy, bağ ve meyvelikler kurulmasına karar verilmişti. Yine yurdun hemen her yerinde toplu köy ve yoncalıklar tesis edilmek üzere hayvan yemi ziraatının teşviki için çalışmalar yapılmıştı. Kurulmuş olan şeker fabrikaları da ziraatın çeşitlenmesini sağlamıştı.⁶⁷ Bu gelişmeleri sağlayabilmek için mecliste gerekli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin; Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ilişkin düzenlemelerle 18 Mayıs 1955'te ofisin bütçesi 600.000.000'a çıkarılmıştır. 15 Mayıs 1957'de çıkarılan kanunla ise Ziraat Odaları kurularak çiftçiler arasında koordinasyon sağlanmaya çalışılmıştır.⁶⁸

Atılan adımlar olumlu sonuç vermiş, yetiştirilen zirai ürünlerde önemli bir artış sağlanmıştır. Tablo 5'te verilen rakamlarda, Türkiye'de 1950-1955 arası zirai ürünlerin ekiminde yaşanan artış dikkat çekmektedir.⁶⁹

Tablo 5: Tarım Alanları, Bin Hektar (1950-1955)

Yıllar	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	Diğer Meyveler İçecek ve Baharat Bitkileri	Bağ Alanı	Zeytin Ağaçlarının Kapladığı Alan
1950	14.542	608	561	297
1951	15.272	620	593	352
1952	17.361	635	649	382
1953	18.812	639	671	397
1954	19.616	648	690	422
1955	20.998	660	707	443

Tablodaki ürünlerden başka diğer tarım ürünlerinin üretiminde de gelişme yaşanmıştır. Örneğin pamuk ekimi ve üretimi hızla artmış, bunun sağlanması için DP iktidarı boyunca pamuk işlerine ayrılan ödenek artış göstermiştir. Buna göre;

⁶⁶Ahmet Kürklü, *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 33.

⁶⁷TBMM Tutanak Dergisi, D:X, C:3, T:1, 10. XII. 1954, 85.

⁶⁸Muharrem Turp "Demokrat Parti Döneminde Tarım Alanında Yapılan Kanuni Düzenlemeler", *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2019)114.

⁶⁹Zahide Sungur "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri" *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 /1-24 (Mart 2016), 11.

1950’de 112.873 TL olan ödenek miktarı, 1953’te 120.000, 1955’te 140.000, 1956’da 180.000, 1957’de 210.000, 1960’ta ise 260.000’e ulaşmıştır.⁷⁰ Pamuk ekiliş sahası da 1950 yılında 448.5 hektar iken 1955 yılında 625.0 hektara ulaşmıştır. Ekiliş sahasındaki bu artış pamuk üretimini de arttırmış, 1950 senesinde pamuk üretim miktarı 78.300 ton iken 1955 yılında 160 bin tona yükselmiştir. 1954 yılında önemli bir kuraklığa maruz kalınmasına rağmen hektar başına verim 1946-1950 veriminin üstünde olmak üzere, 969 kilo olmuştur.⁷¹ Böylelikle Türkiye, Dünya pamuk üretiminde yedinci pamuk ihracatında ise beşinci sıraya yükselmiştir.⁷² Üretilen pamuğun ihracatı da ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlamıştır. İhracatta yaşanan bu gelişme Tablo 6’da gösterilmiştir.⁷³

Tablo 6: 1951-1954 Pamuk İhracatı

İhraç Dönemi	Ton	Tutarı (TL)
1951	56.000	216.000.000
1952	70.000	193.000.000
1953	101.000	220.000.000
1954	56.000	136.000.000

Pamukta ihracatın artması pamuğun standardizasyona tabi tutulmasını gerektirmiştir.

1952 yılında, Türkiye’de pamuk konusunda ilgili kurumların işbirliği ve katılımı ile Türk lif pamuk standartları oluşturulmuş; bu standartlar, Bakanlar Kurulu’nun 5 Ağustos 1953 tarih ve 4/1283 sayılı kararı ile kabul edilen “Pamukların Kontrolüne Dair Tüzük” ile yürürlüğe girmiştir.⁷⁴

Demokrat Parti’nin 1954’e kadar ekonomide kazandığı başarı ona 1954 seçimlerinde büyük avantaj sağlamış; bu seçimde oyların %57,7’sini alarak Cumhuriyet tarihinde çok partili seçimlerde bir partinin alabildiği en yüksek oy oranına sahip olmuştur.⁷⁵ Ancak, 1954 yılından itibaren olumsuz hava koşulları ve Kore Savaşının yarattığı canlanma döneminin sona ermesi ekonomide yaşanacak

⁷⁰Nadir Yurtoğlu, “Demokrat Parti Döneminde Pamuk Politikaları ve Dokuma Sanayisine Etkileri (1950-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 37/103 (Mayıs 2021), 303.

⁷¹TBMM Tutanak Dergisi, D:X, C: 10, T:2, 20. II.1956 ,305-306.

⁷²Sungur, “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri”,10.

⁷³TBMM Tutanak Dergisi, D:X, C:4, T:1, 31.I.1955, 6-7.

⁷⁴Oktay Gençer vd., Türkiye’de Pamuk Üretimi ve Sorunları, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi* (Ankara, 2005) 13.

⁷⁵Yılmaz, *Demokrat Partinin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955)*, 23.

sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Örneğin; 1954'ten itibaren tarımsal gelişmenin durması ihracatı düşürmüş, 1950 yılında 263 milyon dolar olan ihracat, 1958 yılında ise 247 milyon dolar seviyesine gerilemiştir.⁷⁶ Nitekim 1954'ten sonra hektar başına verim, buğdayda 1248 kg'dan, 765 kg'a düşmüş ve buğday ihracatçısı olan ülkemiz buğday ithal etmeye başlamıştır.⁷⁷ İthalat oranını da yükselmiş, 1949 yılına kıyasla 1953 yılında ihracatta %60'lık bir artış yaşanırken ithalatta %84'e varan bir artış yaşandı. Ayrıca 1954'ten sonra alınan dış yardımlar da yetersiz kalmıştır. Adnan Menderes 1956'da yaptığı bir basın toplantısında durumu şu sözleriyle ifade etmiştir;

“Amerikalılardan 300 milyonu alamadık. Ayrıca iki sene kurak gitti. Bu sene de elverişli bir hasat senesinde değiliz. Hatta buğdayın bir kısmını dışarıdan getireceğiz. Fakat Türkiye'nin imkanları artık harekete geçirilmiştir. Bu imkanlarla Türkiye kendine yetecek hale gelmektedir. Hükümet olarak sıkıntı çekiyoruz, fakat hiçbir engelimiz yoktur. Biz bütün bunları devlet ve hükümetin icra takatinin tükenmiş olduğu ve iflas ettiği iddia olunduğu bir zamanda yapmaktayız.”⁷⁸

DP'nin tarım politikasının uygulanması sonucu yaşanan canlanmanın kısa sürmesi, hükümetin tarım siyasetinin planlı, programlı ve uzun soluklu bir politikadan uzak olduğunu göstermektedir.

1.2.1 Demokrat Parti Döneminde Zirai Makineleşme

İnsan gücüyle yürütülen ziraat sistemi, çiftçi için oldukça zahmetli olmuştur. Bu durumdan kurtulabilmek için ilk olarak hayvan gücünden faydalanılmaya başlanılmış, ancak yine güç kaynağı insan olmuştur. Karasabanın kullanılmaya başlaması çiftçinin işini az da olsa kolaylaştırmıştır. Zaman geçtikçe tarım aletleri çeşitlenmiş, her kullanılmaya başlanan alet çiftçinin toprağı işleme sürecini kolaylaştırmıştır. Teknolojinin de gelişmeye başlamasıyla birlikte 20. yüzyıl başlarında tarımda yeni alet ve makinelerin kullanımı yaygınlaşmıştır.⁷⁹ Dolayısıyla Türkiye'de de tarım sektörü 1950'den başlayarak hızlı bir makineleşme sürecine girmiştir. Marshall planı kapsamında alınan yardımların da etkisiyle

⁷⁶Abdullah Takım, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67/02 (Şubat 2012), 175.

⁷⁷Kürklü, *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)*, 34.

⁷⁸*Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, ed. Bedirhan Toprak (Ankara: YKY, 2005), 2/228-295.

⁷⁹Mesut Doğan, “Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri”, *Coğrafya Dergisi* 0/14 (Mayıs, 2012), 67.

makinelerin sayısında büyük bir artış görülmüştür. Yaşanan traktör bolluğu Orhan Kemal'in edebi eseri Hanımın Çiftliği'nde de şu ifadelerle yer almıştır;

“Ev basbayağı bir çiftlikti, çeşit çeşit, boy boy, renk renk tarım araçları. 950'den sonra Türkiye'ye Amerika'dan akın akın gelmişlerdi ki, bunların sayesinde Türkiye'de ziraat başlayacaktı.”⁸⁰

Aşağıdaki tabloda zirai makineleşmede yaşanan bu hızlı artış istatistiksel olarak da görülmektedir.⁸¹

Tablo 7: Seçilmiş Tarımsal Alet ve Makine Sayısı

Yıl	Karasaban	Traktör	Biçerdöver
1952	1.981.550	31.415	3.222
1953	1.896.274	35.670	4.458
1954	2.030.996	37.743	4.706
1955	2.123.750	40.282	5.618
1956	1.916.612	43.727	6.025
1957	1.968.187	44.144	6.523
1958	2.046.417	42.527	6.592
1959	2.016.073	41.896	6.281
1960	1.991.259	42.136	5.554

Traktörlerin büyük çoğunluğu Avrupa ülkelerinden getirilmiştir. 1953 yılı meclis toplantısında yer alan ifadelerle göre; Marshall Planı sayesinde yurda giren traktör miktarı 7.449 iken, ziraatın daha büyük ölçüde makineleşmesini sağlamak için 26.698 traktör daha Avrupa ülkelerinden ithal edilmiş böylelikle mevcut traktör miktarı 34.147'ye çıkmıştır. Bu 34.147 traktörün, %45'i İngiltere'den, %16'sı Almanya'dan, %25'i Birleşik Amerika'dan, %4'ü Avusturya'dan, geri kalanı ise İsveç, Fransa, İtalya, İsviçre ve Macaristan'dan getirilmiştir. Bu zirai makinelerin, ülke içinde satışları tamamen serbest bırakılmış, herhangi bir bölge veya vilayete traktör tahsisi yapılmamıştır.⁸² Ülkeye gelen bu traktörlerin halka ulaşması için Ziraat Bankası 1948-1958 arası dönemde verdiği kredileri on kat arttırmıştır. Bu amaçla verilen kredilerin artışı şu şekilde olmuştur; 1950'de 412 milyon TL,

⁸⁰Orhan Kemal, *Vukuat Var: Hanımın Çiftliği I* (İstanbul, Everest Yayınları, 2014), 114.

⁸¹TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiki Göstergeler* (Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012), 206.

⁸²TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C:25, T:4, 13. XI. 1953, 233.

1951’de 646, 1952’de 1067, 1953’te 1.213, 1954’te 1.497, 1955’te 1.558 milyon TL’dir. ⁸³ Sonraki yıllarda da verilen kredi miktarında artış yaşanmış; 1956’da 1888, 1957’de 2108, 1958’de 2161, 1959’da 2313, 1960’da ise 2392 milyon TL olmuştur. Demokrat Parti’nin ucuz ve uzun vadeli kredi politikası tarımsal gelişmeyi desteklemiş; verilen kredi miktarı ile traktör sayısı doğru oranda artış göstermiştir.⁸⁴ Bu traktörler çiftçinin alımını kolaylaştırmak için altı taksitle ve düşük faiz oranıyla satılmıştır. Böylelikle satılan traktör oranında büyük bir artış yaşanmış; ithalat miktarı 1949’da 2103 iken 1952’de bu sayı 30.000’i aşmıştır.⁸⁵

Çiftçinin satın almasını kolaylaştırmak için tohum ekme makineleri 632 liradan, çapa aletleri 100 Türk lirasından satılarak fiyatlar çok aşağıya çekilmiştir.⁸⁶ Ayrıca 1955’te çiftçileri zirai aletlerle donatmak için kanun tasarısı çıkarıldı. Buna göre, zirai üretimde kullanılacak küçük alet ve vasıtalar çiftçiye mümkün olduğu kadar ucuza verilecekti. Hatta bazı vasıtalar maliyet fiyatından daha aşağı fiyatla çiftçiye verilecek, bunların bedellerinin artan kısmı devlet bütçesinden tamamlanacaktı.⁸⁷ Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları da çiftçinin bu zirai aletlere ulaşabilmesi için kurulmuş bir fabrikadır. Fabrikanın 1950-1954 senesi içinde çiftçiye ulaştırdığı tarımsal makine miktarı şu şekildedir. 1951’de 2.528, 1952’de 3.618, 1953’te 2.463, 1954’te 2000 kadar (9 aylık). Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikasından başka, Eskişehir, Bursa ve Amasya vilayetlerinde özel teşebbüsler tarafından piyasaya makine arz edilmekteydi.⁸⁸

1.2.1.1 Makineleşmenin Sonuçları

Tarımda yaşanan bu makineleşme hareketinin olumlu ve olumsuz sonuçları olmuştur. Olumlu sonuçlarına bakıldığında en önemli gelişme, ekili alanların genişlemesi olmuştur. Buna göre, 1950-1960 arası dönemde ekili alan oranı

⁸³Yılmaz, *Demokrat Partinin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955)*, 67-73.

⁸⁴Önder vd., “Atatürk’ten Menderes’e Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1923-1960)”, 95.

⁸⁵“Adana” 1/81.

⁸⁶*Yeni Adana*, 17 Aralık 1952

⁸⁷*Yeni Adana*, 16 Kasım 1955

⁸⁸*TBMM Tutanak Dergisi*, D:X, C:3, T:1, 22.XII.1954, 196.

%18,7'den %29,9'a çıkmıştır. Yine ekilebilir arazide 1948-1962 arasında %65 oranında artış yaşanmıştır.⁸⁹ Ekilebilir arazideki artış üretimde de artışı sağlamıştır;

“Bakliyat istihsalâtı, 1949 da 217 bin tondan 1953'te 547 bin tona yükselmek suretiyle %152,5 nispetinde artış kaydetmiştir. Yağlı tohumlar 1949 yılında 366 bin ton iken 1953'te 490 bin tona; pancar istihsalı de 1949- da 817 bin ton iken 1953'te 1 milyon 230 bin tona yükselmiştir. Pamuk istihsalı de 1949 yılında 101 bin ton iken 1950 yılında 170 bin tona yükselmiştir.”⁹⁰

Traktör ve hayvanla sürülen araziden 1950 yılında elde edilen üretim miktarı hububatta 7.763.000 iken 1956'da 11.900.000 olmuştur.⁹¹ Hububatta en fazla verim buğdayda görülmüştür.

Tablo 8: 1950-1960 Yılları Buğday Üretimi

Yıllar	Üretim Miktarı (ton)
1950	3.871.926
1951	5.600.000
1952	6.447.000
1953	8.000.000
1954	4.900.000
1955	6.900.000
1956	6.400.000
1957	8.300.000
1958	8.550.000
1959	7.852.000
1960	8.450.000

Tablo 8'e bakıldığında makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte buğday üretiminin belirgin şekilde arttığı göze çarpmaktadır.⁹²

Tarımda makineleşme hareketindeki olumsuzluklara bakıldığında en fazla sıkıntının yedek parça eksikliğinden kaynaklandığı görülmüştür. Türkiye'de o dönemde, yaklaşık 90 çeşit traktör mevcuttur. Bunların yedek parçaları tek parça

⁸⁹Sevilay Özer, “Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2014/31 (Ağustos 2014), 199-200.

⁹⁰TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C: 28, T:4, 18.II. 1954, 499.

⁹¹TBMM Tutanak Dergisi, D: XI, C:2, T:1, 23.II.1958, 451.

⁹²Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, 121.

olmadığından yararlanma imkânı azalmış, bu yüzden de Anadolu’da birçok bölgenin makine mezarlığı haline geldiği ifade edilmiştir.⁹³

Tarımda yaşanan yedek parça sıkıntıları mecliste sık sık gündeme gelmiş, Tarım Bakanı Nedim Ökmen gelen sorulara cevaben zirai vasıtalarda bir inkılap sürecine girildiğini dolayısıyla aksaklıklar yaşanabileceğini söylemiştir. Çiftçilerin ziraat alet ve makinelerini kullanabilmeleri için hükümetin aldığı önlemleri ise şöyle sıralamıştır: Kalifiye işçi yetiştirebilmek için her sene dört ve altı ay süreli kurslar düzenlenmiş, memlekette tamirhane sayısı arttırılmaya çalışılmış, Milli Eğitim Bakanlığı’yla anlaşma yapılarak bazı sanat enstitülerine, tamir ve yedek parça imali için yeni yapılar kurulması kararlaştırılmıştır. Yedek parça konusunda ilk senelerde siparişin noksan verilmesi ve hangi parçaların daha fazla tüketileceğinin bilinmemesinden dolayı ithal ürünlerinde sıkıntılar yaşanmış, fakat bunların önüne geçebilmek için sıkı tedbirler alınmıştır.⁹⁴ 1952’de 6.200.000 dolarlık yardımın 1.000.000 doları yedek parça ithaline ayrılmıştır. Amerikan yardımlarıyla getirilen yedek parçaların yanında bir kısım yedek parça da Türkiye’de imal edilmeye çalışılmıştır.⁹⁵ Tarım sektörünün yedek parça ihtiyacı için Zirai Donatım Kurumu gerekli tahsisi yapmaya çalışmıştır. Kurumun 1957 yılında çiftçiye sağladığı yedek parçaların bedeli 49.475.645 liralıktır. Bunun yanında Adapazarı, Konya ve Adana tamir atölyelerinde de yedek parça üretimi yapılmıştır.⁹⁶

1955’te Amerikan şirketi Minneapolis’le anlaşma yapılarak Ankara’da Minneapolis Traktör Fabrikası açılmıştır.⁹⁷ Minneapolis Moline, Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim şirketi yabancı sermayenin de yardımıyla; Ziraat Bankası, Makine-Kimya Endüstrisi, Minneapolis Moline, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Çukobirlik, İzmir Üzüm, İncir, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri tarafından 20 milyon sermaye ile kurulmuştur. Bu anonim ortaklık üç yıl içinde yani 1957 yılı sonuna kadar 1208 adet traktör imal etmiştir. Zaman zaman bu şirkete dışarıdan ithal edeceği parçalar için döviz tahsis edilmiştir.

⁹³Önder vd., “Atatürk’ten Menderes’e Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1923-1960)”, 195.

⁹⁴TBMM Tutanak Dergisi, D. IX, cilt: 17, T:3, 17.XII.1952, 187-188.

⁹⁵TBMM Tutanak Dergisi, D.IX, Cilt: 18, T:3, 22.XII.1952, 366.

⁹⁶Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957) (Ankara: Karınca Matbaası,1957), 74.

⁹⁷Gökkaya, *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası*, 41-42.

Parçaların yaklaşık %30'u yurt içinde üretilmiştir. Fabrikanın kuruluşundan itibaren kalifiye işçi yetiştirilmesine özen gösterilmiş ve 1957'ye kadar kalifiye işçi elemanı sayısı 70 olmuştur. Bu fabrikanın döküm işleri için Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu atölyelerinden faydalanılmış, okul öğrencileri de böylelikle tecrübe kazanmıştır.⁹⁸

Kamyon ve yedek parçaların karaborsaya düşmesini önlemek için de tedbirler alınmıştır. Bunun için İktisadi Tetkik Komisyonunun, gümrüklerden çekilecek kamyon, otomobil yedek parçaları ile iç ve dış lastiklerinin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını kontrol altına tutması kararı alınmıştır. Alınan karara göre ithalatçı firmalar da ithal ettikleri yedek parçaları mağazalarında bulundurmaya mecbur tutulacaktır. İthalatçılar bu malları başkalarına devredemeyecek; satılan mallara ait faturalar alıcılar tarafından kontrol edilecektir.⁹⁹ Bir buçuk milyon dolar karşılığı ithal edilen ve limanlara gelmiş bulunan yedek parçanın ihtiyaç bölgesindeki çiftçiye dağıtılacağı bildirilmiştir. Makine ve Kimya Müessesesi tarafından üretilen makineler dağıtmaya devam etmiştir.¹⁰⁰ 1956'da yedek parça ithali için 600 bin dolarlık bir ödenek verilmiştir.¹⁰¹ Yine aynı yıl illerin vereceği ihtiyaç listelerine göre, ziraat aletlerinin iç ve dış lastiklerinin Ziraat Bakanlığı'na dağıtılacağına dair genelge yayınlanmıştır. Buna göre vilayetler ihtiyaç listelerini mart, haziran, eylül ve aralık aylarında bakanlığa bildireceklerdir.¹⁰² Böylelikle makinelerin yedek parçaları konusundaki sorunları hükümet, çeşitli önlemler olarak kısmen azaltmaya çalışmış, ancak kalıcı çözüm sağlanamamıştır. Bu sorunlar DP'nin iktidarı boyunca devam etmiştir.

Makineleşmenin ortaya çıkardığı bir diğer sorun da traktör sayısındaki artışın ortakçı, yarıcı gibi küçük emekçi sınıfın işsizliğine neden olmasıdır. Bu durum sonucunda Anadolu'nun pek çok yerinde artık kol kuvvetine ihtiyaç duyulmayan işsiz köylüler ortaya çıkmıştır.¹⁰³ Tarım işçilerinin yaşadığı sıkıntılı durum Yaşar Kemal'in Hüyükteki Nar Ağacı romanında da şöyle ifade edilmiştir:

⁹⁸TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C:3, T:1, 28.III.1958, 111-112.

⁹⁹Yeni Adana, 23 Haziran 1955

¹⁰⁰Yeni Adana, 19 Aralık 1955

¹⁰¹Yeni Adana, 28 Ocak 1956

¹⁰²Bugün, 22 Ocak 1956

¹⁰³Özer, "Demokrat Parti Dönemi Ziraat Makineleşme Hareketi ve Sonuçları", 74.

“Az sonra, o başında durup da bakıştıkları motor arkalarından geldi, tozu dumana katıp geçti. Hösük dişlerini gıcırdattı,” “yürü” dedi “yürü ekmek kesen, evler yıkan, yürü” Memet: “İş buluruz inşallah “dedi, “benim yüreğim öyle hükmediyor. İş bulamazsak hiç olmaz. Bulmalıyız mutlak.”¹⁰⁴

Makineleşmenin işsizliğe sebep olmasına karşın, bir de iş gücü ihtiyacı çıkaran sonuçları olmuştur. Yedek parça satan dükkanların kurulması, tamirhanelerin açılması, benzin istasyonlarının kurulması gibi durumlar buralarda iş gücü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁵ Makineleşmenin getirdiği bu olumlu ve olumsuz iş gücü ihtiyacı değerlendirildiğinde olumsuz etkisi daha ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak tarımda yaşanan bu teknik gelişmenin kapattığı iş sahası açtığı iş sahasından daha fazla olmuş ve iş gücü miktarı mutlak olarak azalmıştır.¹⁰⁶

1.2.2 Zirai Mücadele

Demokrat Parti döneminin ziraatında önemli sorunlardan birisi tarım ürünlerine musallat olan zararlılardır. Çekirge, pembekurt, yeşil kurt gibi haşereler mahsullere zarar vermiş ve çiftçi için sorun teşkil etmiştir. Hükümetin bu haşerelere karşı aldığı önlemlere bakıldığında; yabancı ülkelerle anlaşmalar yapılarak çekirge afeti için Ürdün'den 200 ton kepek ile 7 ton ağrosit yedi ilacı getirildiği ve Ürdün'deki Çekirge Kongresi'ne eleman gönderildiği bilinmektedir.¹⁰⁷

Zirai mücadeleyi özendirmek için zirai mücadele işlerinde çalışıp başarı gösteren memurlara senede bir defa şahıs başına 500 lira olacak şekilde ikramiye verilmesi kabul edilen kanunlar arasındadır. Kanun layihası şu şekildedir:

“Her yıl mahsullerimizde zarar yapmak istidadını gösteren ve zaman zaman Millî gelirimizi ciddi şekilde tehdit eden çeşitli hastalık ve zararlılara karşı ziraat ve mücadele teşkilâtımız geniş ölçüde muhtelif vilâyet ve kazaların meskûn ve gayrimeskûn bilhassa dağlık ve arızalı yerlerinde mücadele yapmakta, teşkilâtımızın verimli çalışmaları neticesi her sene yurt mahsullerimizden 500 - 700 milyon liralık bir servetin haşere ve hastalık zararından kurtarılmasına sebep olunmaktadır. Nitekim bu sene de yurdumuzun Urfa, Mardin, Gaziantep vilâyetleri Cenup komşu hükümetler arazisinden gelen kesif çekirge istilâsına maruz kalmış, teşkilâtımızın geceli gündüzlü çok verimli mesaisi neticesi mahsullerimiz hiçbir zarara uğramadan afet önlenmiş bu suretle bu bölgede ceman 300- 400 milyon lira değerinde mahsul zarardan kurtarılmış bulunmaktadır. Vekâletimiz ziraat ve mücadele teşkilâtı elemanlarının mevsim iklim nazarı itibara almadan, gece ve gündüz farkı gözetmeden büyük bir feragatinefs ve titizlikle sarfettikleri bu mesainin teşviki ve daha da verimli

¹⁰⁴Yaşar Kemal, *Hüyükteki Nar Ağacı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 26.

¹⁰⁵Doğan, “Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri”, 68.

¹⁰⁶Makal, “Türkiye’de 1950- 1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, 113.

¹⁰⁷TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, CİLT: 17, T:3, 17. XII. 1952, 177.

neticeler elde edilmesi düşüncesiyle bu kanun lâyihası tanzim olunmuş ve takdim kılınmıştır.”¹⁰⁸

1953 yılında pamuk çiğitlerinin ve diğer zirai mahsullerinin dezenfekte edilmesinde gerekli olan ve bedeli 150.000 lirayı geçen iki adet seyyar fümigatuvarın¹⁰⁹ sağlanması kararlaştırılmıştır.¹¹⁰ Pamuklara musallat olan zararlı ve hastalıkların önlenmesi için alınan tedbirlerden bir diğeri de 1955 yılında pamuk kozası, çekirdeği ve pamuk fidanının Türkiye’ye sokulması ve transit olarak geçirilmesinin yasaklanmasıdır.¹¹¹ Bunlardan başka 1955 yılına kadar 380.000 dekardan fazla pamuk tarlasında yeşil kurt mücadelesi yapılmıştır. Pamuklara musallat olan pembe kurtla mücadele için 4.000.000 dekar sahada pamuk sapları sökülürken, 23.629 ton pamuk tohumu ilaçlanmış, 19.000 ton pamuk tohumluğu ise kontrol edilmiştir. Ayrıca 4.000.000 dekardan fazla bir alan fareden temizlenmiş, 150.000 dekarlık bir alanda da mücadeleye gidilerek 1.000.000 kilodan fazla yerli çekirge yok edilmiştir.¹¹² Çekirge afetine karşı iyi organize edilmiş bir mücadele uygulanarak önceden önlemler alınmış ve bu yüzden fazla zarara sebebiyet vermemiştir. Zeytinlerdeki zeytin güvesi ve zeytin sineği mücadelesi için 20.000.000’den fazla ağaç ilaçlanmıştır.¹¹³ Ayrıca tohumluklar ilaçlanmış, uçak ile Ceylanpınar, Altınova, Gözlü çiftliklerinde yabancı ota karşı ilaçlı mücadeleye girilmiştir. Cennet’te pamuklarda görülen yeşil kurt, karadrina haşereleriyle, Konya ve Ankara kazalarında görülen bambul böceğine karşı da zirai mücadele yapılmıştır. Bu mücadelede köylülerle de sıkı bir iş birliğine gidilmiştir.¹¹⁴

Kimyevi gübre kullanımına gelince, 1952 yılında 79.000 dekara, 1350 ton gübre, 1953 yılında 250.000 dekara 1.500 ton gübre, 1954 yılında ise 312.000 dekara 2.500 ton gübre atılmıştır.¹¹⁵ Tablo 9’da 1950-1960 yılları arası kullanılan kimyevi gübre miktarı verilmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C:27, T:4, 18.I.1954, 61-237.

¹⁰⁹ Bitkileri zararlı haşerelerden ayırmaya yarayan bir tarım aleti

¹¹⁰ BCA, Yer: 30-18-1-2/133-77-18, Tarih:25.09.1953

¹¹¹ BCA, Yer: 138-126-8, Tarih: 05.03.1955

¹¹² Yurtoğlu, “Demokrat Parti Döneminde Pamuk Politikaları ve Dokuma Sanayine Etkileri (1950-1960)”, 320.

¹¹³ TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C: 28, T:4, 18.II. 1954, 386.

¹¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D: X, C:1, 30 .VI. 1954, 299.

¹¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C: 28, T:4, 26.II. 1954, 8.

¹¹⁶ Özer, *Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları*, 209.

Tablo 9: Kullanılan Kimyevi Gübre Miktarı (ton)

Yıllar	Azotlu Gübreler	Fosforlu Gübreler	Potash Gübreler	Toplam
1950	28.900	13.133	70	42.103
1951	19.845	22.513	212	42.570
1952	26.924	33.679	6.717	67.320
1953	46.302	31.112	5.126	82.540
1954	21.069	40.432	20.561	82.062
1955	52.471	84.361	1.294	138.126
1956	43.857	25.883	12.292	82.032
1957	48.233	33.682	-	81.915
1958	46.225	24.129	-	70.354
1959	118.342	58.000	-	176.342
1960	46.085	59.889	1.358	107.332

Gübre kullanımının artışı DP'nin konuya verdiği önemi gösterir niteliktedir. Gübre ve ilaç kullanımının yaygınlaşması ziraatta verimi arttırmıştır. Kullanılmış olan yıllık suni gübre miktarı 1950 yılından 1959 yılına kadar 42 bin tondan 176 bin tona yükselmiştir.¹¹⁷ Ayrıca zirai mücadelede halkın eğitimine önem verilmiş ve zirai kurslar açılmıştır. 1950'de açılmış olan 103 kursa ancak 2.500 kişi katılırken, 1955 yılının dokuz aylık döneminde 1500 kurs açılmış ve bu kurslara devam edenlerin sayısı 65.000'e yükselmiştir.¹¹⁸

1.2.3 Tarımı Destekleyen Kuruluşlar

1.2.3.1 Devlet Üretim Çiftlikleri

Devlet Üretim Çiftlikleri, her türlü ziraat faaliyetlerinin usullerini uygulamalı olarak gösterebilmek maksadıyla Ziraat Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Kuruluş amaçları arasında ziraatta verimi arttırmak, tarım ürünlerini çeşitlendirmek, vasıflı tohumluklar üretmek, çiftçiye öğreticilik ve örneklik yapmak vardır. Çiftliklerde aynı zamanda hayvancılık işlerine de yer verilmiş, sığır, koyun, kümes hayvanları üzerinde çalışılmıştır. 1954 yılında Devlet Üretim Çiftlikleri'nde kurulan kültür teknik işleri servisiyle ekim işlerini her türlü olumsuz şartların etkisinden kurtarma ve ekstansif tarımdan entansif tarıma geçiş için uygun

¹¹⁷Kürklü, *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)*,32.

¹¹⁸TBMM Tutanak Dergisi, D:X, C:10, T:2, 20.II.1956, 67.

şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır.¹¹⁹ Devlet Üretim Çiftlikleri Umum Müdürlüğü'ne bağlı atölyeler kendi makinelerinden başka çiftçi makinelerini de tamir etmiş ve 1952'de on aylık devrede çiftçiye ait 747 traktör, 184 biçerdöver ve 2131 adet çeşitli ziraat aletini tamir etmiştir.¹²⁰ 1940'larda birkaç yüz tonu aşamayan tohumluk dağıtımında da Devlet Üretim Çiftliklerinin sayesinde artış yaşanmıştır.¹²¹ Devlet Üretim Çiftlikleri'nde para karşılığı dağıtılan tohumların haricinde 1950 yılından 1957 yılı ortalarına kadar yedi buçuk sene zarfında dağıtılan tohumluk 918.614'tür. Örneğin pamuk tohumu dağıtımındaki artış şu şekildedir; 1950'de 330 ton, 1951'de 2000, 1952'de 5000, 1953'te 9000, 1954'te 10.000, 1955'te 12.000, 1956'da 12.150, 1957'de 13.000 tondur.¹²²

1.2.3.2 Zirai Donatım Kurumu

Zirai Donatım Kurumu, 1943 yılında 10 milyon sermaye ile kurulmuş, ancak sermaye azlığı nedeniyle yeterince faaliyet gösterememiştir. Bu nedenle 1956 yılında sermayesi 100 milyon liraya yükseltilmiştir. Kuruluş amaçlarına bakıldığında, ziraatta kullanılan her türlü alet, makine, suni gübre gibi malzemeleri tedarik etmek ve bunları peşin ve taksitle satmak, tamirhaneler açmak gibi önemli işlevleri vardır. Kurumun 1950 yılına kadar olan ve 1950 ile 1957 yılı 6. ayı arasında çiftçiye ulaştırdığı ziraat alet, makine ve malzeme miktarı tablo 10'da gösterilmiştir.¹²³

Tablo 10: Zirai Donatım Kurumu Tarafından Çiftçiye Dağıtılan Ziraat Alet, Makine ve Malzeme Miktarı (1943-1949, 1950-1957)

Ziraat Alet, Makine ve Malzeme	1943-1949	1950-1957 (6.ay)
Traktör (adet)	2.137	11.581
Hasat aleti ve Biçerdöver	1.122	4.638
Mücadele alet ve makineleri	5.586	6.148
Mücadele İlacı (Ton)	13.142	39.913
Suni gübre	12233	102633
Muhtelif ekipman (adet)	9326	32549

¹¹⁹Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957),55-67.

¹²⁰TBMM Tutanak Dergisi, D.IX, Cilt: 18, T:3, 22. XII. 1952, 366.

¹²¹Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, 2/193.

¹²²TBMM Tutanak Dergisi, D: XI, C:2, T:1, 19 II.1958, 83.

¹²³Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957),67-70.

Traktör ve ziraat aletlerinin tamirine de önem veren Zirai Donatım Kurumu 1950'den itibaren 15 sabit tamirhane (Adana, Ankara, Kırşehir, Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Aydın, Mardin, Çorlu, Kayseri, Konya, Manisa, Urfa, İzmir,) 18 seyyar tamirhane ve 33 seyyar servis arabası ile faaliyet göstermiştir. Bu amaçla 1950-1957 arasında: 6.663 adet biçer döğer, 50.978 adet traktör, 56.400 adet sair ziraat aletlerinin tamir ve bakımı yapılmıştır. Bunu yapabilmek için de 23.503 adet köy gezilmiştir. Kurumun 1957 yılı 6. ayı itibarıyla çiftçi için getirttiği yedek parça ise 49.475.645 liralıktır.¹²⁴

1.2.3.3 Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü

Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü, Ziraat Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuş ve 1 Mart 1954 tarihinden itibaren faaliyete geçmiştir. Görevleri arasında; gübre, su ve toprak tahlilleri yapma, enstitüde elde edilen neticelerin raporlarının yayınlanması ve tavsiyede bulunulması, memlekette imal edilen veya ithal olarak getirilen her türlü ticari gübrenin kontrol muayenesinin yapılması bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de toprak haritalamasının, isimlendirilmesinin ve tasnifinin yapılması gibi vazifeleri de bulunmaktadır. Bu enstitüye bağlı olarak 1956'da Samsun ve Ankara'da, 1957'de ise İzmir'de Tali Toprak Laboratuvarı kurulmuştur.¹²⁵

1.2.4 Sulama Faaliyetleri

1953 yılında Su İşleri Teşkilatı yeniden ele alınmış, 18 Aralık 1953 yılında kabul edilen kanunla Bayındırlık Vekaletine bağlı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü kurulmuştur.¹²⁶ Buna göre Devlet Su İşlerinin görevleri; toprak sınıflandırması, su analizleri, baraj ve hidroelektrik santraller inşa etmek, bataklık ve nehirlerde ıslah faaliyetlerinde bulunmak, sulama ve drenaj faaliyetlerinde bulunmak, taşkınlara karşı koruma yapıları oluşturmak ve yer altı sularını korumak olarak belirlenmiştir.¹²⁷ 1957 yılına kadar 66 vilayette yapılan sulama faaliyetlerine bakıldığında; 7.177 tarlada tarla içi sulama tesisi; 762 tarlada arazi tesviyesi; 991 tarlada sulama metodu; 2.527 tarlada teknik yardım; 216 tarlada drenaj faaliyeti

¹²⁴Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957), 71.

¹²⁵Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957), 51.

¹²⁶Kürklü, *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)*, 44.

¹²⁷Gökkaya, *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası*, 66.

yapılmıştır.¹²⁸ 1937-1952 yılları arasında baraj ve göllerde toplanan su 160 milyon tondan, 950 milyon tona, amenajman planları 2'den 5'e, halkın yaptığı su işlerine yardım 1.570 bin liradan 15.627 bin liraya, yeraltı sularına yatırım hiç yokken 3 milyon liraya, sellere karı korunan bölge 1.070 bin dekardan, 1.302 bin dekara, sulama tesisi 630 bin dekardan, 1.016 bin dekara, bataklık kurutma tesisi, 302 bin dekardan, 1.137 bin dekara yükselmiştir.¹²⁹

Sulama istasyonlarının faaliyetleri de tarımsal faaliyetleri desteklemiştir. Bu dönemde Türkiye'de üç tane sulama istasyonu bulunmaktadır. Bunlar Menemen, Konya ve Tarsus'tadır. Menemen istasyonu İzmir, Aydın, Balıkesir, Manisa, Bursa, Çanakkale, Denizli ve Bursa'nın ihtiyaçlarını temin etmektedir. Konya İstasyonu da İçel, Adana, Hatay, Gaziantep, Maraş ve Antakya vilayetlerine bağlı bulunmaktadır. Tarım Bakanlığı 1955 yıl sonuna kadar üç sulama istasyonu daha kurmayı hedeflemiştir. Bu istasyonların biri Eskişehir diğeri Tokat üçüncüsü de Elazığ'da olacaktır. Bu istasyonlar Tarım Bakanlığı'nın sulama işleri bürosu ile doğrudan bağlantılıdır. İstasyonların görevlerine bakıldığında; Elde edilen neticelere göre o bölgenin çiftçilerine sulama tavsiyelerinde bulunmak yer alır. Amerikalı eksperler Tarsus sulama istasyonunun mükemmel iş gördüğünü kaydetmişlerdir. Bütün bu istasyonlardan toplanan bilgilerle de Tarım Bakanlığı bütün memleketi alakadar eden bir sulama programı oluşturmuştur.¹³⁰

1.3 Tarımda İzlenen Politikaların Sanayiye Etkileri

Tarım ürünleri pek çok sanayi kolunun hammaddesi olduğu için tarımsal gelişme sanayideki gelişmeyi de desteklemiştir. Demokrat Parti döneminde şeker, çay, pamuk gibi sanayi ürünlerinin üretiminin atması çeşitli sanayi kollarını geliştirmiştir. Örneğin; pancar üretiminin artmasıyla şeker fabrikalarının sayısı arttırılmış, Adapazarı (1953), Kütahya (1954), Konya (1954), Amasya (1954), Kayseri (1955), Burdur (1955), Susurluk (1955), Erzincan (1956), Erzurum (1956), Elazığ (1956), Malatya (1956)'da yeni şeker fabrikası kurulmuştur.¹³¹ Yeni açılan

¹²⁸Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957), 46.

¹²⁹Gökkaya, *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası*, 65.

¹³⁰Yeni Adana, 7 Mayıs 1953

¹³¹Kürklü, *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)*, 63-64.

fabrikaların sayesinde şeker üretimi 1956 yılında 365.000 tonu bulmuştur.¹³² Rize ve Trabzon'un ilçelerinde yeni çay fabrikaları kurulmuştur.

Pamuk üretiminde yaşanan gelişmelerle dokuma sanayinin gelişimi hız kazanmıştır. 1950 yılında ülkedeki pamuklu ve yünlü dokuma sanayi tesislerinin sayısı 219 iken 1956 yılında 528'e yükselmiştir. 1950-1959 arasında dokuma sanayine yapılan yardım 1.768.205.382 liraya ulaşmıştır. Bir yandan yeni sanayi tesisleri açılırken diğ er yandan birçok ildeki tesiste iyileştirme ve genişletme çalışmaları yapılmıştır.¹³³ On yıllık dönem içinde dokuma sanayinde %300'e yakın bir artış gör lmüşt ur. Tezgah sayısı da 1950'de 5.519 iken 1960'da 15.280'i bulmuştur.¹³⁴ Neticede pamuklu dokumu ürünlerinde artış yaşanmış bu da ihracatı arttırmıştır.

¹³²Atiye Emiroğ lu vd., "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (2012), 84.

¹³³Yurtoğ lu, "Demokrat Parti Döneminde Pamuk Politikaları ve Dokuma Sanayine Etkileri (1950-1960)", 322.

¹³⁴Emiroğ lu vd., "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar", 85.

2. DEMOKRAT PARTİ’NİN ADANA’DA TARIMI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK FAALİYETLERİ

2.1 Adana İlinin Tarımsal Zenginliği

Günümüzde Adana, Mersin, Osmaniye ve Hatay illerini kapsayan Çukurova bölgesi, ılıman iklimi ve verimli topraklarıyla Türkiye’nin en verimli ve en büyük delta ovasıdır. Seyhan, Ceyhan ve Berdan nehirlerinin yüzyıllar boyunca taşıdığı alüvyonlarla oluşması ova topraklarında verimi arttırmıştır. Dolayısıyla Çukurova, tarımsal hammadde üretiminde oldukça zengin bir yöredir.¹³⁵ Bölgede yetişen arpa, buğday, çeltik, mısır, pamuk, susam, yer fıstığı, soya, domates ve narenciye endüstride de hammadde olarak kullanılmaktadır.

Çukurova’nın en çok göze çarpan şehirlerinden Adana ise Seyhan Irmağı’nın Toroslari geçip ovaya girdiği yerde, hafif bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bulunduğu yer hemen hemen Çukurova Bölgesi’nin ortasına denk gelmektedir.¹³⁶ Türkiye’nin en önemli tarım alanlarından biri olarak kabul edilen Çukurova’nın büyük kısmı Adana İl’i sınırları içerisindeydir.¹³⁷ Şehir, birçok türden bitkinin yetişmesine elverişli bir iklime sahiptir. Yetiştirilen tarım ürünlerine bakıldığında pamuk ve tahıl ürünlerinin başta geldiği görülür.¹³⁸ Tarım ürünlerinden pamuk, adeta Adana’nın iktisadi durumunu belirleyen temel unsur olmuştur. Pamuk bol ve fiyatı uygun oldukça yöre ekonomik olarak ileri gidebilmiştir.¹³⁹ Toplumsal ve ekonomik kalkınmada önemli rol oynayan pamuk, yörede “ak altın” olarak anılır. Adana için hububat ekimi pamuktan sonra gelmiştir. Hilmi Ozansoy’un ifade ettiğii gibi; hububatın arızası çiftçiyi ürpertebilmekte, fakat pamukta yaşanan arıza çiftçinin bel kemiğini kırmaktadır.¹⁴⁰

Demokrat Parti’nin tarıma öncelik veren ekonomi politikasında Adana tarımsal potansiyeliyle önemli bir yer tutmuştur. 1955’te Amerika’dan tetkik amaçlı gelen üç çiftçinin ifade ettiğine göre; bölge toprakları tarım açısından oldukça

¹³⁵Hamdi Kara, “Çukurova’da Endüstri”, 196.

¹³⁶*Cumhuriyetin IX. Yılında Türkiye*,22.

¹³⁷*Türkiye İller Ansiklopedisi*, Milliyet (İstanbul: Milliyet Doğan Gazetecilik A.Ş, 2005) 1/5.

¹³⁸ “Adana”, 1/70.

¹³⁹Hilmi Ozansoy, “Adana İktisadında En Önemli Amil Pamuğu ve Pamuk Maddeleridir”, *Adana: Cumhuriyetten Evvel ve Sonra*, Naci Akverdi (Ankara: Ulus Basımevi), 12.

¹⁴⁰Ozansoy, “Adana İktisadında En Önemli Amil Pamuğu ve Pamuk Maddeleridir”, 21.

zengindir. Amerikalı çiftçiler, birçok yerde yılda iki defa mahsul alındığını gözlemlediklerini fakat kendi memleketlerinde birçok yerde bir defa mahsul alındığını, ikinci sene iyi mahsul alabilmek için yeşil gübre yetiştirmek suretiyle topraklarını dinlendirmeye tabi tuttuklarını ifade etmişlerdir.¹⁴¹ Demokrat Parti Adana'nın bu tarım potansiyelinden yararlanmaya çalışmış, sulama, gübreleme ve makineleşme gibi faaliyetlerle Adana tarımının niteliğini değiştirmiştir. Böylelikle 1950-1960 yılları arasında Adana'da toplam ekili alan oranı %27,6 artış göstermiştir. Bu yıllarda Adana'da tahıl ekim alanlarında %45'lik bir artış gerçekleşmiş, pamuk ekim alanı ise %5,1 artmıştır.¹⁴² Yukarıda bahsedildiği gibi pamuk Adana'nın tarımsal potansiyelinde önemli bir yer tutmuş ve Adana'nın sanayileşmesine de zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, Adana'nın pamuk üretimi Çukurova topraklarının 2/3'ünü oluşturur. Türkiye'deki pamuk üretiminde ise Adana'nın payı 1/4 dolayındadır. Bu oran aşağıdaki tabloda daha detaylı verilmiştir.

Tablo 11: Adana, Çukurova ve Türkiye'de Pamuk Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi (1956-1960)¹⁴³

	Pamuk Ekim Alanı (1000 hektar)	Pamuk Üretimi Yıllık (1000 ton)	Yıllık Ortalama Pamuk Verimi (kg/hektar)
Adana	251.8	48.4	192.2
Çukurova	355.9	72.0	202.3
Türkiye	627.6	170.1	271.0
Adana/Çukurova	70.7	67.2	-
Adana/Türkiye (%)	40.1	28.5	-
Çukurova/Türkiye (%)	56.7	42.3	-

Demokrat Parti döneminde Adana için önemli bir geçim kaynağı olan pamuk, tezin 3. bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

¹⁴¹Yeni Adana, 5 Ağustos 1955.

¹⁴²“Adana”, 1/70-71.

¹⁴³“Adana”, 1/75.

2.2 Zirai Makineleşme

1950’de ziraatın makineleşmesine dair Türkiye’de önemli adımlar atılmıştır. Özellikle belli başlı ve zengin tarım topraklarına sahip bölgelerin tam bir makineleşmeye doğru gittikleri gözlenmiştir. Adana yöresi de bu bölgelerden birisi olup makineleşme konusunda mühim bir ilerleme kaydetmiştir. 1950’de Adana’da üç çift öküzle nadas yapan çiftçiye artık rastlanılmamaktadır.¹⁴⁴ 1948’de Adana’daki traktör sayısı 650, 1949’da 805 iken DP’nin iktidarda olduğu 1951’de 2200’ü bulmuş ve Türkiye’de en fazla traktör artışı burada yaşanmıştır.¹⁴⁵ 1954 yılına kadar geçen sürede traktör sayısı, altı mislinden fazla bir yükseliş kaydetmiştir. 1954’te zirai ekipmanların çeşitlerine bakıldığında 317 biçerdöver, 4146 traktör pulluğu, 218 hububat mibzeri, 2367 pamuk mibzeri, 1378 disk-harrow, 2165 kültüvator, 781 tırmık, 1913 çapa makinesi, 1318 teriler, 1399 orak makinesi, 248 motopomp, 24 triyör, 31 hububat selektörü, 188 jeep ve 1898’de kamyon bulunduğu bilinmektedir.¹⁴⁶ 1959 yılına gelinde de 5.398 adet traktörle Adana, Türkiye’nin en fazla traktörüne sahip şehir olmuştur.¹⁴⁷

Makineleşme sürecinde Adana çiftçisinin ihtiyaçları ve talepleri dinlenerek eksikleri giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin; 1953’te çalışma bakanı Samet Ağaoğlu ve TBMM Başkanı Refik Koraltan, Adana’da yaptıkları ziyaret sırasında çiftçilerin dertlerini dinlemişler; çiftçiler traktör ve akaryakıt yardımında bulunulmasını talep etmişlerdir. Bunun neticesinde iş yerlerini kontrol etmek üzere dört müfettiş gönderileceği bildirilmiş, 300 traktör, akaryakıt ve 400 ton selektörden geçirilmiş Nazilli tohumunun dağıtılacağı bildirilmiştir.¹⁴⁸ Hasat mevsiminin başladığı dönemlerde ise Adana’nın biçerdöver ihtiyacı için Konya ve çevresinden biçerdöver getirtilmiştir.¹⁴⁹ Ayrıca Adana yöresinin tarım ürünlerine özel bazı makineler getirtilmiştir. 1950’de Amerikan yardımlarıyla yeni tip harman makinesinin getirilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Amerikan teknisyenlerine göre eski tip harman makineleri büyük boyutta olduğundan çok masraflıdır ve saman fazlasıyla kalındır. Bu durum Adana çiftçisi için sorun yaratmış, bu nedenle

¹⁴⁴Yeni Adana, 31 Ekim 1950.

¹⁴⁵Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana’da Gündelik Hayat*, 28.

¹⁴⁶Yeni Adana, 11 Ocak 1954.

¹⁴⁷Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana’da Gündelik Hayat*, 28.

¹⁴⁸Yeni Adana, 24 Mart 1953.

¹⁴⁹Yeni Adana, 18 Mayıs 1956.

de köylüler tarafından tutulmamıştır. Ayrıca eski sistem harman makineleriyle haftalarca devam eden yağmurlu havalarda mahsulün %20'sinden fazlası kaybedilmektedir. Bu yeni tip harman makineleri oldukça küçük boyutta ve Adana'nın mevcut şartlarına uygun yapıdadır.¹⁵⁰ Yine 1954'te de pamuğun modern makinelerle çırçırılması¹⁵¹ için yeni makine denemeleri yapılmıştır. Türkiye'nin pamuk üretim miktarı yıldan yıla artmasına rağmen çırçırılama, ambalaj ve depolama metotları aynı hızda gelişmemiştir. Türk pamuğuna yönelik bir rapor hazırlayan Lonnie E. Dovid şunları dile getirmiştir:

“Çırçır makineleri Türk pamuğuna kötülük etmekte ve kalitesinin düşürülmesinde diğer bütün faktörlerden daha mühim rol oynamaktadır. Çırçırılama makineleri iyi yıkanmamakta ve muhtelif kalite pamuğu ayırt edememektedir... Tarım Bakanlığı yeni açılacak çırçır fabrikalarının yukarıda adları geçen modern makinelere sahip olmalarını mecburi kılan bir kanun tasarısı da hazırlamaktadır. Eski fabrikalara modernleşme ameliyesini tamamlayabilmeleri için 3 senelik bir mühlet verecektir. Diğer taraftan Tarım Bakanlığı bu makineleri kullanacak makinistler yetiştirmek için de kurslar hazırlayacaktır. Türk pamuğunun istikbali bu programın tatbikine bağlıdır.”¹⁵²

Dolayısıyla ziraat uzmanları, yabancı ülkelere sevk edilmekte olan Türk pamuğunun kalitesini yükseltmek için çırçırılama işine daha fazla önem verilmesi ve çırçırılamanın modern makinelerle yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda modern çırçırılama makinelerinin getirilmesi ve dağıtılması için anlaşmalara varılmıştır.¹⁵³

Ziraat alet ve makinelerinin kullanımını ve bakımını köylülere öğretmek üzere kurslar düzenlenmiştir. 1951 yılı için Adana'da 16 yerde makine kursları açılmıştır. Öğretime esas olan traktör ve ekipmanlar temin edilerek öğretim elemanları ile bu kurslar faaliyete geçmiştir. Başarı gösterenlere ehliyet belgesi verilmiştir.¹⁵⁴ Ancak ithal edilen traktör sayısı çok fazla olduğu için bu kurslarla verilen ehliyet sayısı yeterli olmamıştır. Buna çözüm olarak da merkezi Adana olmak üzere Maraş, Hatay, Gaziantep ve Malatya dahil beş ilde Tarım Bakanlığı'nca yapılacak imtihanla ziraat makinist ve sürücülerine ehliyet verilebileceğine dair tamim gönderilmiştir.¹⁵⁵ Çukurova Şirketi de makinelerin

¹⁵⁰Yeni Adana, 31 Ekim 1950.

¹⁵¹ Pamuk tohumlarının liflerinden çıkarılması işlemi.

¹⁵²Türk Sözü, 16 Haziran 1953.

¹⁵³Türk Sözü, 10 Nisan 1951.

¹⁵⁴Türk Sözü, 20 Temmuz 1951.

¹⁵⁵Türk Sözü, 20 Eylül 1951.

kullanımını öğretebilmek için Tarım ve İnşaat Makineleri kursu düzenlemiş bu kurslara da yüze yakın subay, astsubay, mühendis, makinist ve tarım makineleri uzmanları katılmıştır. Kurs hakkında fikirleri sorulan Üsteğmen Cemal Çitkaya şunları söylemiştir; “*Kanaatimce kurs hakikaten faydalı olmuştur. Makine hakkında çok önemi haiz teknik bilgileri bu kısa devrede öğrenmiş bulunuyoruz. Kurs memleket çapında da faydalı olmuştur.*”¹⁵⁶

Makineli ziraattaki bu gelişmeler Adana çiftçisini memnun etmiş, traktör almak için Zirai Donatım Kurumuna başvuranların sayısında artış yaşanmış, 1954 yılında üç ay içerisinde kuruma müracaat edenlerin sayısı 1084’ü bulmuştur. Kurum elinde traktör bulunmadığı için talebi karşılayamamış ve siparişte bulunmuştur.¹⁵⁷ Teknik Ziraat Kongresinin raporuna göre Adana’da 3 bin traktörün çalışmakta olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, traktör ihtiyacının giderilmesi, biçerdöver aletlerinin ve yedek parçaların çoğaltılması talep edilmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca o yıl ithal edilen makinelerle alakalı olarak Adana’da zirai makineler sergisi açılmıştır. Açılış töreninde makineli ziraat ile kaydedilen başarıdan söz edilmiş, Adana bölgesinde çiftçilerin ziraat aletlerine büyük rağbet gösterdikleri bildirilmiştir.¹⁵⁹

2.2.1 Yedek Parça Sorunu

Adana’da makineleşmenin çok hızlı gerçekleşmesinin çiftçinin ihtiyacından fazla traktör kullanmasından kaynaklandığı iddia edilmiş ve eleştirilmiştir. Buna göre çiftçilerin ellerindeki toprakların ihtiyacından üstün makine almaları işletme maliyetlerini arttırmakta pulluk, biçerdöver, çapa gibi makinelere çiftçinin parası kalmamaktadır. Traktör ve emsali makinelerin normal ölçüsü asgari bin dönümdür. Daha aşağı ölçüdeki yerler için hayvan kullanmanın daha karlı olacağı hesap edilmiştir. Daha önce belirtildiği üzere Adana’da tetkikler yapan tarım uzmanı Mister Vichvin’e göre;

“çiftçiler ellerindeki toprakların ihtiyacı olduğundan çok daha fazla traktör almaya mütemayildirler. 24 beygir kuvvetinde bir traktör iki ila üç bin dekarlık araziyi

¹⁵⁶Yeni Adana, 6 Nisan 1955.

¹⁵⁷Bugün, 19 Mart 1954.

¹⁵⁸Bugün, 5 Ocak 1954.

¹⁵⁹Bugün, 6 Ocak 1954.

buğday ziraatı için ekip hazırlayabilir. Bu makineler eskime ve tamir masrafı hesaba katılmadan bir dekarlık araziye iki buçuk lira masrafa ekmektedir.”¹⁶⁰

Makineleşmedeki hızlı artış yedek parça sorununun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Traktör çeşidinin çok fazla olması bu traktörlerin yedek parçasının bulunmasını zorlaştırmış bu da çiftçileri zor durumda bırakmıştır. Seyhan milletvekili Cavit Oral Bugün gazetesindeki, “Makine Mezarlığına Doğru mu?” isimli köşe yazısında makineleşmenin olumlu ve olumsuz yönlerine şu şekilde değinmiştir;

“... Bir memleket ziraatını makineleştirmek, modern makinelerle teçhiz etmek kolay bir iş değildir. Çünkü endüstrisi geri bir memleketin dışarıdan getirmek suretiyle makineleşmesi muazzam bir döviz meselesidir. Açıkça söyleyeyim ki eğer Marshall yardımı ortaya çıkmasaydı memleketimizin bu kadar suretle makineli ziraata gitmesi kolaylıkla tahakkuk edemezdi. Marshall yardımı büyük bir ihtiyacı karşıladı ve ziraatımızın hızla makineleşmesine çok faydalı oldu. Bu sayede her sahada istihsal arttı. Hububat istihsalı yükseldi. Pamuk istihsalı 700 küsur bin balyaya çıktı. Şu halde makineli ziraatın faydası müspet neticelerle görüldü...Fakat makineli ziraatın gün geçtikçe artan tehlikesine işaret etmeyi bir zaruret sayarız. Evet makineli ziraattan elde edilen istifadeyi istihsal artışında görmek kabil olduğu kadar, bu sene yağmurlar yüzünden geciken pamuk ekiminin telafisinin yine makine ile olabileceğini söylemek bu modern vasıtaların ehemmiyetini ve kıymetini takdire kâfi gelebilir zannederiz. Yalnız makineli ziraat politikasında bugünkü iktidarın çok ölçüsüz ve çok liberal hareket ettiğini ve bugün bu hatanın zararları ile karşılaşılacak tehlikesinde bulunduğumuzu ifade etmeliyiz çünkü makine ithalinde hiçbir kıstas nazarı dikkate alınmamıştır. Bu yüzden yurdumuza belki elli çeşit makine girmiştir. Yedek parçaları ve tamir atölyeleri üzerinde durulmamıştır. Firmalar hiçbir kayda tabi tutulmamıştır. Firmalar yalnız satış düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Kendilerini ne yedek parçası ne de servis bakımından sorumlu saymamışlardır. Kar haddi tamamıyla serbest bırakılmıştır.”¹⁶¹

Cavit Oral bir diğer yazısında yedek parçalarının temininin ve servislerinin zorluğundan söz etmiştir. Buna göre; Marshall yardımlarının tatbikatına başlanıldığı zamanlar, kararlaştırılan traktör tiplerinin firmalarına %25 yedek parça getirtme zorunluluğu ve önemli noktalarda servis bulundurma zorunluluğu var iken traktör çeşitliliği artınca denetlenme imkânsız hale gelmiştir.¹⁶²

Seyhan milletvekillerinden Sedat Barı da meclis konuşmasında; Zirai Donatım Kurumunun elinde “Massa Haris” markalı ve diğer markalı traktörlerin bulunduğunu ifade ederek “Bunlar satılmazken daha fazla döviz sarf ederek başka

¹⁶⁰Yeni Adana, 7 Şubat 1950.

¹⁶¹Bugün, 3 Mayıs 1953.

¹⁶²Bugün, 24 Ocak 1953.

marka traktörlerin getirilmesine gerek var mıdır?” diye sormuş, tepkisini dile getirmiştir.¹⁶³

Çiftçiler de bu konuyla ilgili şikayetlerini bildirmişlerdir. Çukurovalı bir çiftçi olan Yüksel Ener yedek parça sıkıntısıyla ilgili şunları yazmıştır;

*“Eli anahtar tutan, bu toprakta çalışan hesabını kitabını bilen bir çiftçi olarak diyorum ki ilgililerin “lütfen” kuracaklarından önce bizim küçük fabrikalarımızın derdini ele alsınlar. Acele harekete geçsinler; ne yapıp yapıp hem de bol bol yedek parçaları istediğimiz borsada bulmamıza yardım etsinler.”*¹⁶⁴

Yedek parça sıkıntısını çiftçilerden Sabri Arık ise şu şekilde şikayette bulunmuştur;

*“Bundan bir buçuk yıl önce Çukurova ithalat, ihracat firmasından John Dere traktörü aldım. Bundan bir müddet önce bu müessesenin Teknik Müdürü köyümüze geldi. Şikayetimizi sordu. Motorun supap musluğu, karbüratör kapak vidası, debriyaj kasnak kapağı gibi yedek parçalara ihtiyacı olduğunu söyledim. Bir deftere kaydetti. Bu sabah aynı motoru acenteye götürerek tamir atölyesinde su doldurma ve freni yaptırmak istedim. Atölyede bir usta elektrik kontak yapmış dedi diğeri bir başka fikir ileri sürdü. Sırf su doldurma işi saat 14.30’a kadar sürdü. Benim anlayışım para ile yapılan bu tamiratlar bazı acenteler tarafından külfet addedilmektedir. Parça şefine bu defa evvelce deftere not edilen yedek parçalar için para vermek istedim. Sipariş verdiklerini ancak 7-8 ay sonra geleceğini söylediler, bittabi geleceği şüpheli parçalar için para almadılar. Netice şu ki, bu gidişle memleketin yabancı diyarlara giden serveti bu yedek parçasızlık ve ilgisizlik yüzünden ziyana uğradığı gibi Çukurova ihtimal bir makine mezarlığı haline gelecektir. İlgili makamların bununla meşgul olmalarını temenni ediyorum.”*¹⁶⁵

Çiftçi Birliği Başkanı Fazlı Meto’ya göre vilayet makamının bütün çalışmalarına rağmen sorun çözülememiş bu nedenle Adana çiftçisi endişe içinde kalmıştır.¹⁶⁶ Çiftçiler parça eksikliklerini karaborsadan pahalıya temin etmeye çalışmışlar ancak bir müddet sonra karaborsadaki malzemelerin de sonu gelmiştir.¹⁶⁷ Ayrıca ehliyetli ustaların az olmasından dolayı şehrin her köşe bucağında bir baraka altına giren, ellerine bir tornavida alan tamirhane sahibi ve usta olabilmiş, bunların eline düşen köylü ise artık makinesine veda etmek

¹⁶³Serap Dikmen, *Demokrat Parti Döneminde Adana Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1957)* (Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 40.

¹⁶⁴*Bugün*, 16 Kasım 1957.

¹⁶⁵*Yeni Adana*, 7 Aralık 1951.

¹⁶⁶*Bugün*, 22 Ocak 1957.

¹⁶⁷*Yeni Adana*, 20 Mayıs 1953.

durumunda kalmıştır.¹⁶⁸ Parçası bulunamayan traktörler atıl duruma gelmiş ve şehrin her yeri kullanılamayan traktörlerle dolmuştur.

Yeni Adana gazetesinde yedek parçanın öneminden şu şekilde söz edilmiştir; yedek parça ihtiyacı karşılandığı takdirde 400000 km yapmış bir aracın bile ömrünü uzatmak mümkündür. Bu kadar faydalı olan yedek parçaların kıymeti adeta yok derecesindedir. Mesela bujinin fiyatı iki liradır. Ancak 80.000 liralık makine bu parça olmadan işlemez. Her yedek parçanın makineyi imal eden fabrikadan getirilmesi gerekir.¹⁶⁹ Bu parçaların bulunamayışı zirai faaliyetleri aksatmıştır. Örneğin parçası bulunamayan biçerdöverler hasat mevsiminde tarlaya girememiş bunun için çevre illerden Adana'ya biçerdöver makineleri getirtilmiştir. Parça konusunda yaşanan aksaklıklar nedeniyle işler yılda ortalama olarak 19 gün durmuştur.¹⁷⁰

Yaşanan bu yedek parça buhranına hükümet bazı tedbirler alarak engel olmaya çalışmıştır. Bu tedbirlere bakıldığında; 1952'de Çukurova'da günden güne artan motorlu ziraat vasıtaları için servis istasyonları mecburiyeti kurulmuştur. Bu karar ziraatta traktör kullanan vatandaşları memnun ettiği gibi traktör ithal eden firmalar için de faydalı olmuş, firma için yeni bir ticaret kapısı açılmıştır.¹⁷¹ Minneapolis Anonim Şirketi bu konuda faaliyete geçerek, ilk sene imal edeceği motor, traktör ve aletlerinin takım ve teçhizatını kurmayı, ikinci sene 2 bin traktörün yüzde kırk parçalarını imalata başlamayı, üçüncü sene 3500 traktör imalatına girişmeyi, dördüncü sene sonunda ise 5000 traktör imalatına başlamayı ve traktörlerin yüzde yüzüne yakın bütün parçaları imal etmeyi hedeflemiştir.¹⁷² Yine yedek parça ihtiyacından dolayı ülkede motor ve traktör tamir atölyeleri açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Adana ve İzmir'de birer motor ve makine atölyesi, Samsun, Denizli, Erzurum, Diyarbakır'da da birer tamir atölyesi açmayı kararlaştırmıştır.¹⁷³ Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından 1954 yılında 626 traktör kontrol edilmiş, 32 traktörün arızası giderilmiştir. Teknik bilgi verme kursları da gayet faydalı

¹⁶⁸Yeni Adana, 2 Ekim 1952.

¹⁶⁹Yeni Adana, 14 Kasım 1957.

¹⁷⁰Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat*, 32.

¹⁷¹Yeni Adana, 12 Nisan 1952.

¹⁷²Bugün, 30 Mayıs 1954.

¹⁷³Vatandaş, 24 Mart 1954.

olmuştur.¹⁷⁴ Türk İnter Firması ile Teknik Ziraat Müdürlüğü iş birliği yaparak Çukurova'yı makine mezarlığı halinden kurtarmak için faaliyette bulunmuşlardır. Gerek müdürlükten gerekse firmadan elemanlar köylerde makinelerin bakımı ve kullanılışı hakkında bilgilendirme yapmışlardır. Kısa süreli olan bu kurslar hemen her köyde tatbik edilmiş, heyet 12 köyde konferans vermiştir. Tatbikatlı olan bu konferanslara çiftçilerin ilgisi büyük olmuştur.¹⁷⁵

1957 yılında Adana'da bir zirai makineler kontrol merkezinin açılacağı bu merkezin zirai makineleri kontrol ve tamirle vazifelendirileceği Başbakan Adnan Menderes tarafından bildirilmiştir.¹⁷⁶ Ayrıca 1957'de Zirai Donatım Kurumu tarafından çiftçiye kura ile akümülatör dağıtılmıştır. Ziraat teknisyenlerince akümülatör için çiftçiye bir vesika verilmiş bu vesikalara sahip olan çiftçiler Zirai Donatım Kurumu'na giderek kuraya katılabilmişlerdir.¹⁷⁷ Sırf yedek parça imal etmek üzere tesis edilmiş bulunan Makine ve Yedek Parça Şirketi T.A.O, Adana Madeni Sanatlar esnafıyla ortaklaşa çalışmak istediğini belirtmiş ve Madeni Sanatlar Derneği mensuplarının ellerinde bulunan makine alet ve teçhizatının tespiti teşebbüsüne geçilmiştir.¹⁷⁸ Ziraat Bankası'nın, yedek parça imal eden esnafa kredi vereceğinin duyurulması da Madeni Sanatlar Esnafı'nın yedek parça imal eden esnafı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁷⁹

2.3 Adana'da Zirai Sulama Faaliyetleri

2.3.1 Zirai Sulama Alanında Yapılan Çalışmalar

Uzmanların belirttiklerine göre Türk tarımının geliştirilmesi için geniş çaplı sulama imkanlarının ve toprağın durumunun tetkik edilmesi lazımdır. Bu sayede tarım ürünlerinin üretim miktarında büyük bir artış sağlanmaktadır. Adana ili daha çok kış aylarında yağış aldığı için yaz aylarında sulama yapılmadan sebze, turunçgiller, çeltik gibi ürünler yetiştirilemez. Pamuk, tahıl ürünlerinin kuru

¹⁷⁴*Yeni Adana*, 11 Ocak 1954.

¹⁷⁵*Bugün*, 7 Mart 1954.

¹⁷⁶*Bugün*, 22 Mayıs 1957.

¹⁷⁷*Yeni Adana*, 19 Mart 1957.

¹⁷⁸*Bugün*, 12 Kasım 1955.

¹⁷⁹*Yeni Adana*, 14 Mart 1956.

koşullarda yetiştirilmesi ise verim oranını düşürür. Bu nedenle gübrelemeden sonra verimi en çok arttıran etmen sulama olmuştur.¹⁸⁰

Adana'da bir tarafta kuru toprakta diğer tarafta sulanmış alanda yapılan çalışmalar sulama ile üretim miktarının iki misli artabileceğini göstermiştir. Bundan dolayı DP hükümeti sulama çalışmalarına girişmiş, Çukurova Bölgesi'nde Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden faydalanarak hedefe ulaşmayı planlamıştır.¹⁸¹

Zirai sulamayla ilgili yapılan faaliyetlere bakıldığında; sulama alanında araştırmalar yapması için Amerika'ya Türk mühendisler gönderilmiştir. Örneğin; 1950 yılında gönderilen üç mühendis Amerika'daki sulama faaliyetlerini ve bunun için girişilen faaliyetleri tetkik etmişlerdir. Bu mühendisler Türkiye'ye döndüklerinde Türkiye'nin sulamaya elverişli bölgelerinde çalışmalara başlamışlardır. Adana'nın da bulunduğu bu bölgelerde sulama faaliyetleriyle bilhassa buğday, tütün, pamuk üretiminde önemli artış yaşanacağı kaydedilmiştir.¹⁸²

Bayındırlık Bakanlığı Su İşleri Bürosu, Marshall planı vasıtasıyla temin ettiği bir milyon dolarlık ekskavatör, römork, buldozer ve delme makineleri gibi modern malzeme ile Türkiye'nin belirli yerlerinde sulama tatbikatları yapmıştır. Bu tatbikatlar sulamanın en fazla ihtiyaç duyulduğu tarım bölgelerinde yapılmıştır. Buna göre Adana'da sulama yapılmayan bölgede 60 kilo pamuk alınırken sulama yapılan yerlerde 120 kilo civarında pamuk elde edilmektedir. Bütün sulamaya tabi tutulacak bölgelerin toprak tahlillerinin yapılması için yeni toprak tasnifi laboratuvarları kurulmuştur. Tarım Bakanlığı 1951 senesinde hazırladığı tarımı geliştirme programında Marshall planı fonlarının 24.300.000 Türk lirası ile bu laboratuvarların kurulmasını kararlaştırmıştı. 1952'de Türkiye'de 960.000 dönüm arazi sulama sistemine kavuşturulmuştu. 1953'te su işleri tarafından tatbikine başlanan projeler sayesinde bu rakamın 4 milyonu bulması hedeflenmişti.¹⁸³

Adana Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün Tarsus Sulu Ziraat Enstitüsü'yle işbirliği yapması da Adana'da sulu tarımı geliştirmeye başlamış; çiftçi tarlalarına

¹⁸⁰“Adana”, 79.

¹⁸¹*Türk Sözü*, 31 Mart 1951.

¹⁸²*Türk Sözü*, 20 Mayıs 1951.

¹⁸³*Yeni Adana*, 25 Nisan 1952.

demonstrasyonlar kurulmuştur. 5 yıl devam eden bu çalışmaların olumlu sonuçları görülmüştür. Kuru şartlarda dekarda 40-50 kilo olan kütlü¹⁸⁴ verimi suluda ortalama 260 kiloya kadar çıkmıştır.¹⁸⁵ Yine ziraatta sulamayı geliştirmek için Adana Teknik Ziraat Müdürlüğü'nce sulama tekniğini çiftçilere göstermek hedeflenmiştir. Bunun için, Osmaniye kazasından 15, Ceyhan kazasından 12 ve Merkez kazadan 3 çiftçi olmak üzere 30 kişilik bir çiftçi grubu Tarsus Sulu Ziraat Araştırma Enstitüsüne götürülmüştür. Çiftçilere burada Karık, sifonla karık, tüple karık ve yağmurlama metotları ile sulama bizzat uygulamalı olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda taban suyu drenajı ile enstitüde yetiştirilmekte olan çeltik, yem nebatları ve sebzelerin yetiştirme ve sulama usulleri gösterilmiştir.¹⁸⁶

Adana'nın bazı ileri gelen çiftçilerinden de kendi imkanlarıyla sulama denemeleri yapanlar olmuştur. Yassıveren köyünde bir çiftçinin teşebbüs ettiği sulu ziraat denemesi fevkalade netice vermiştir. Bu çiftçi suni gübreyle birlikte su verdiği 200 dönümlük bir sahada pamuk yetiştirmiş ve her bir dönüme 125 ile 150 kilo arası mahsul almıştır. Gübresiz ve susuz yapılan arazide ise azami 60 kilo mahsul alınmıştır. Böylelikle Tarsus Devlet Sulu Ziraat Deneme İstasyonu Müdürü Yüksek Ziraat Mühendisi ve yardımcılarının yardımıyla yapılan bu başarılı tecrübenin Çukurova'da daha geniş sahalarda uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁸⁷ Bir diğer çiftçi, Adana'nın tanınmış sanayici ve ziraatçılarından Sadi Eliyeşil, örnek teşkil edecek yeni bir teşebbüste bulunarak yabancı sermaye yardımıyla kendi çiftliklerinde sulu ziraata fiilen başlamıştır. İsrailli bir firma ile anlaşmaya varan Sadi Eliyeşil Adana'nın Kayarlı köyündeki 5 bin dönümlük arazisini tamamen sulu pamuk ziraatına ayırmıştır. İsrailli uzmanların 400 metre uzunluğundaki alüminyum borularla püskürtme suretiyle yaptıkları zirai sistem ile bir dönüm araziden ortalama 160 kilo pamuk alınacağı hesaplanmıştır. Seyhan Barajı'ndan verilecek su ile Tarsus ve Adana ovalarında sulu ziraat sahaları bir buçuk milyon dönüme yükselecek ve üretim miktarı en az üç misli artmış olacaktır. Bu arazi

¹⁸⁴Çiğitli, çekirdekli pamuk. Kozasından ayrılmış, çırpırlanmamış pamuk.

¹⁸⁵Ener vd., *Adana 1967 İl Yıllığı*, 268.

¹⁸⁶*Yeni Adana*, 11 Temmuz 1956.

¹⁸⁷*Yeni Adana*, 18 Ağustos 1955.

lüzumlu tesislerin inşası için ilgili bakanlıklar tarafından 22 milyon liraya ihaleyle verilmiştir.¹⁸⁸

2.3.2 Seyhan Barajının Açılması

Tarih boyunca Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşması Adana halkı için felaketlere sebep olmuştur. 1956 yılında Seyhan Barajı yapılana kadar bu sorun devam etmiş, zaman zaman setler yapılmış, yeterli olmayınca regülatör barajı yapılmış ancak bu da sorunu tam olarak çözüme kavuşturmamıştır. Demokrat Parti Döneminde yaşanan bu sel felaketlerine bakıldığında; 1950’den 1955’e kadar zaman zaman yaşanan yağmurlar ve kar erimeleriyle, nehirler setleri yararak ovaya yayılmıştır. 4 metreye kadar yükselen Seyhan ve Ceyhan Nehirleri Adana halkını her an yaşanacak sel felaketiyle karşı karşıya bırakmıştır. Su baskımına uğrayan arazideki tarım ürünleri ise mahvolmuştur. Özellikle buğday ve turfanda sebze meyve yapılan yerler su altında kalmıştır. Turfandacılık yapan köylüler, şehre yakın yerde turfanda yapabilecekleri alan istemişlerdir.¹⁸⁹ Mahsullerin zarar gördüğü ve pamuk ekimine elverişli bölgelerde bu zararın ancak pamuk ekimiyle telafisinin mümkün olduğu anlaşıldığından faizsiz ve veresiye olarak çiftçilere 500 ton pamuk tohumluğunun dağıtımı için Tarım Bakanlığı’na yetki verilmiştir.¹⁹⁰

Ahmet Remzi Yüreğir Yeni Adana Gazetesindeki “Su ve Sel” isimli köşe yazısında durumu şu sözleriyle özetlemiştir;

*“En büyük dertlerimizden birisi de yer altından vazgeçtik, yer üstündeki bol sulardan faydalanamamak bir de bunların taşmasından büyük zarara uğramaktır. Tabiatın büyük nimeti olan bol sularımız karşısında hala yağmur duasına çıkmamız bile Tanrı huzurunda bizleri utandırmaz mı dersiniz? ...Bu muntıkada suların her yıl verdiği muazzam zararı hatırlayalım ve yine mebzul sular karşısında kuraktan ve susuz mahsul almadaki farkları hesap edelim. Görürüz ki her sene milli servet kaybımız milyonların çok üstüne çıkmış bulunmaktadır. Mesela küçük bir hesap; Çukurova’da susuz pamuk tarlaları ortalama olarak dönüm başına ancak 15-20 kilo, sulu ziraat ise 45-50 kilo temiz pamuk vermektedir.”*¹⁹¹

Adana’nın bu önemli sorununa çare olması ayrıca elektrik üretiminin de sağlanması için DP döneminde Adana’da bir baraj yapımına karar verilmiştir. Aslında Demokrat Parti iktidara gelmeden önce de Adana’nın sel sorunuyla

¹⁸⁸Bugün, 2 Temmuz 1957.

¹⁸⁹Yeni Adana, 28 Nisan 1955.

¹⁹⁰BCA, Yer:132-32-4-1, Tarih:24.04.1953

¹⁹¹Ahmet Remzi Yüreğir, “Su ve Sel”, Yeni Adana, 23 Ocak 1951.

ilgilenmiş, Adnan Menderes 12 Ocak 1948 yılında iktidara gelirse Adana'nın bu sorununa çözüm bulacağını söylemiştir.¹⁹² İktidara geldikten sonra da bunun için faaliyete geçmiş; 1952'de yapılan toplantıda Hidroelektrik santral ve baraj inşaatının 180 milyon liraya mal olacağı açıklanmıştır. Bu paranın 62 milyon doları dış finansman gereğince Dünya Bankası tarafından ödenmiştir.¹⁹³ Kurulma hazırlıklarına başlanan Toprak Baraj ve Hidroelektrik Santralinin inşaatına yabancı firmalar da talip olmuştur. Fransızlar bunun için Ankara ile temasa geçmiştir.¹⁹⁴ Ancak daha sonra barajın inşaat ihalesi, bir Amerikan Firmasına verilmiştir. Firma barajı iki sene içinde bitirmeyi taahhüt etmiştir. Barajın temel atma töreni 24 Ekim 1953'te gerçekleşmiştir. Devlet Erkanın da katıldığı törende, Adnan Menderes, Adana'nın ve Çukurova'nın büyük bir kalkınmanın eşiğinde olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵

O günkü Avrupa'nın en büyük barajlarından biri olacak Seyhan Barajı'nın Adana, Tarsus bölgesinde sulama, sel ve taşkınları önleme ve hidroelektrik sağlama gibi faydaları olacaktır. Barajla, sırf Adana Bölgesinde 144 bin hektar arazi sulanarak toprağa hayat katılacaktır. Pamuk için 184 milimetre suya ihtiyaç olduğu halde Çukurova'da Temmuz'da 5 milimetre yağış olmaktadır. Yağışların bu korkunç eksikliğini Seyhan Barajı tamamlayacaktır. Mevcut Seyhan Regülatörü'nden itibaren sulanabilecek arazi 144 bin hektar iken bunun yalnızca 17.150 hektar kısmı sulanabilmektedir. Geri kalan kısmının sulanabilmesi için her şeyden önce nehir akımının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu da ancak Seyhan Barajı'yla mümkün olacaktır. Sulama sayesinde zirai üretim artacak 131 milyon liraya varacaktır. Bu zirai mahsullerin ihracıyla da memlekete her sene net 100 milyon Türk lirası değerinde döviz girecektir. Bu zamana kadarki sel ve taşkınların yıllık ortalama zararı 7 milyon 754 bin liradır. Sel ve taşkınların önlenmesinden, sulamadan, elektrik üretiminden her sene 181 milyon 625 bin Türk lirası kazanç elde edilecektir. Bol ve ucuz elektrik bütün Çukurova'da sanayinin gelişmesini sağlayacaktır. İlerleyen senelerde Adana, Tarsus ve Mersin'de sulu ziraat ve

¹⁹²Korhan, "Demokrat Parti Döneminde Adana'da Amerikan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", 43.

¹⁹³*Yeni Adana*, 4 Mart 1952.

¹⁹⁴*Bugün*, 22 Şubat 1953.

¹⁹⁵Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat*, 63.

sanayileşme sayesinde yeni iş sahaları da açılacaktır.¹⁹⁶ Baraj hazırlıkları mecliste de takdirle karşılanmış, Seyhan milletvekillerinden Mehmet Reşat Güçlü, Seyhan Barajından dolayı duyduğu heyecanı dile getirmiş, bu iş gerçekleştiği takdirde yalnız Çukurova'nın değil Türkiye'nin yüzünün değişeceğini söylemiştir. Bu meseleyi halletme işine giren Başbakan'a, Bayındırlık Bakanlığı'na ve tüm yetkililere teşekkürlerini sunmuştur.¹⁹⁷

1956 Nisan ayında Seyhan Barajı büyük bir törenle açılmış, Devlet Başkanı, Başbakan ve bazı bakanlar törenin açılışına katılmışlardır.¹⁹⁸ Seyhan Baraj ve Hidroelektrik santralin işletmeye açılmasıyla Adanalılar heyecanlı bir bayram yapmışlardır. Yenice İstasyonu'ndan Adana Garı'na kadar her yeri bayraklarla süslemişlerdir.¹⁹⁹ Seyhan Barajı'nın devreye girmesiyle sulanabilir arazi miktarı 1.500.000, taşkından korunan arazi 850.000.000 dönüme çıkarılmıştır.²⁰⁰

2.4 Zirai Eğitim ve Kurslar

Tarım Bakanlığı, tarımsal faaliyetlerin hızlanması için çiftçilerin gelişen ve değişen zirai usulleri öğrenmesi gerektiğine karar vermiş bunun için de çiftçilere yönelik çeşitli kurslar düzenlemiştir. Bu kurslara çiftçilerin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin; 1951'de Kozan'da açılan zeytincilik kursuna 28 kişi katılmış, 18 kişi başarılı olarak ehliyetlerini almıştır. Kozan'a giden Teknik Ziraat Müdürü ve Ziraat Uzmanları kursiyerlerin ehliyetini verdikten sonra kendi sinema makineleriyle yüzlerce çiftçiye sinema salonunda, ağaç dikimi, arazi sulanması, toprak ıslahı hakkında zirai filmler göstermişlerdir. Bu filmler çiftçiler tarafından ilgiyle karşılanmıştır.²⁰¹ Pozantı, Bahçe ve Osmaniye ilçelerinin merkezindeki ve Osmaniye'nin Cevdetiye; Bahçe'nin Arıklıbaş ve Hasanbeyli köyleri ve Merkez ilçenin Oymaklı köyünde de kurslar açılmış, bu kurslarda vatandaşlara zirai eğitim verilmiş, renkli duvar afişleri dağıtılmış ve filmler gösterilmiştir.²⁰² Sonraki yıllarda

¹⁹⁶Yusuf Ayhan, "Seyhan Barajı, Çukurova Altın Ova Oluyor" *Yeni Adana*, 12 Eylül 1955.

¹⁹⁷Dikmen, *Demokrat Parti Döneminde Adana Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1957)*, 51.

¹⁹⁸*Yeni Adana*, 9 Nisan 1956.

¹⁹⁹*Bugün*, 9 Nisan 1956.

²⁰⁰Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri: 1950-1960*, 135.

²⁰¹*Yeni Adana*, 17 Mart 1951.

²⁰²*Yeni Adana*, 21 Nisan 1955.

da çiftçiye zirai eğitim verebilmek amaçlı köylerde zirai filmlerin gösterimi devam etmiş, Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün bu çalışmalarına Türk İnter Ajansı da katılmış; Makine uzman ve ustabaşları ile kendi mevzularında çiftçilere geniş bilgiler vermişlerdir. Ayrıca satışı yapılan makineler üzerinde kontroller yapılmış ve tamirat yoluna da gidilmiştir.²⁰³

Tarım Bakanlığı'nın yurt genelinde düzenlediği zirai kurslar da olmuştur. Bu kurslara Adana çiftçilerinden tarla ziraatı tekniği için Mustafa Tuğal Yeşilköy'e, Hayvancılık için Muhittin İyigündoğdu Bursa'ya, sulu ziraat tekniği için de Emin Çalıkoğlu Alifakı'ya gönderilmiştir. Kursu bitiren uzmanlar Adana'ya döndüklerinde çalışmalarına başlamıştır.²⁰⁴

Kurslar yalnızca bağ-bahçe, sulama gibi konularda olmamış ziraat aletlerinin kullanımıyla alakalı da olabilmıştır. Örneğin; Ziraat Vekaleti tarafından muhtelif bölgelerde demonstrasyon düzenlemekle görevlendirilmiş Makine uzmanlarından Atıf Erdik ve Celal Öztoprak Adana şehrinde kurs düzenlemiştir. Ziraat okulunda Graham pullukları ve Pony traktörlerinin belirli maksatlarda kullanılması ve bunların ayarlarını öğretmek üzere düzenlenen kurs iki gün sürmüştür. Bu kurslara Teknik Ziraat Okulu Zirai Araştırma Enstitüsü, Tarsus Sulu Ziraat Deneme İstasyonu, Mersin Ziraat Müdürlüğü ve Alata Teknik Bahçıvanlık Okulu elemanları katılmıştır.²⁰⁵ Ayrıca istatistik kursları da düzenlenmiş, vilayetlerin Ziraat Teşkilatında görevli memurları arasından kabiliyetli olanlar istatistik mevzu üzerinde 6 haftalık bir kursa tabi tutulmasına karar verilmiştir. Kursa katılan memurlar, vilayetlerin zirai istatistiklerini hazırlamakla görevlendirilmiştir.²⁰⁶ 1957'de Tarım Bakanlığı bir çalışma programı hazırlayarak Adana'nın da bulunduğu 41 ilden ziraat teknik müdürlerini toplamıştır. Bu toplantıda görüşülen konular; bakanlık bünyesine dahil çiftçi ailelerin eğitimi, genç çiftçi çocukların eğitilmesi, yetişkin çiftçilerin bilgilerini arttırmaya yönelik zirai eğitim faaliyetleri olmuştur.²⁰⁷

²⁰³Yeni Adana, 2 Şubat 1954.

²⁰⁴Yeni Adana, 5 Ağustos 1952.

²⁰⁵Yeni Adana, 6 Mayıs 1955.

²⁰⁶Bugün, 22 Ocak 1954.

²⁰⁷Yeni Adana, 30 Aralık 1957.

Kursların haricinde öğrenciler için teknik geziler düzenlenmiştir. 1950’de Adana’da Tarım Okulu öğrencilerinden oluşan bir grup teknik geziye çıkma planı yapmıştır. 48 kişilik kafiye ve 4 öğretmen Mersin’e oradan da vapurla Antalya’ya gitmiş ve Burdur, Afyon ve Konya’yı da ziyaret ederek mesleki incelemelerde bulunmuşlardır.²⁰⁸

Adana Bölge Ziraat Okulu’nun vasıflı çiftçi yetiştirilmesinde rolü büyük olmuştur. Bu okul 1911 yılında kurulmuş, 1930 yılında Orta Ziraat Okulu adını almıştır. Okulda bağ-bahçe, hayvancılık, tarla tarımı, tarım sanatları gibi mesleki dersler okutulmuştur. Ayrıca çevre çiftçilere yardımcı olmak amacıyla kısa süreli kurslar da açmıştır. Okulun tapu kayıtlarına göre 1274 dönüm arazisi vardır. 1958 yılı itibarıyla okulda, 12 öğretmen ve 63’ü paralı, 57’si parasız olmak üzere 120 öğrenci eğitim görmüştür.²⁰⁹

Bunlardan başka Tarım Bakanlığı’nca Ziraatçı Gençlik adını taşıyan bir dernek kurulmasına karar verilmiştir. İlk olarak Adana, Tarsus, İskenderun, Ayvalık, Çatalca’da kurulacak Ziraatçı Birlikler için tüzük hazırlanmıştır. Birliğin gayesi Genç Türk çiftçisini ve ziraatçısını birlik altında toplamak, yaşayış seviyelerini, kültürlerini, mesleki eğitimlerini geliştirmektir. Ayrıca Birlik, yabancıların iyi mahsul yetiştirme programlarının araştırılıp ülkede uygulanmasına çalışacaktır.²¹⁰

Devlet Sulu Ziraat Tarsus Araştırma Enstitüsü tarafından Adana’da bir tarla günü düzenlenmesine karar verilmiştir. Ziraî sulama ve fenni toplama gibi pamukçuluğun önemli hususları tarla gününde çiftçilere gösterilmesi, bunun bir kısmının enstitü tarlalarında diğer kısmının çiftçi arazisinde yapılması kararlaştırılmıştır.²¹¹

Teknik Ziraat Müdürlüğü Teşkilatı, Enformasyon Mütahassıslığı Maarif Müdürlüğü ile iş birliği yaparak vilayet dahilindeki köylere gidip çiftçilere, talebelere bilgiler vermişlerdir. Zıpkacı, İncirlik, Kurttepe, Gökçeli, Mihmandar, K.

²⁰⁸*Türk Sözü*, 14 Mart 1950.

²⁰⁹Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri: 1950-1960*, 55.

²¹⁰*Yeni Adana*, 14 Mayıs 1955.

²¹¹*Yeni Adana*, 6 Ağustos 1957.

Dikili, Yemişli ve Karataş eğitim verilen kylerdendir.²¹² Ayrıca müdürlük her üç ayda bir yayınladığı Teknik Ziraat Sirküleri adlı ziraat gazetesini de çiftçilere faydalı olması adına ücretsiz olarak dağıtmıştır.²¹³

²¹²*Bugün*, 6 Nisan 1957.

²¹³*Yeni Adana*, 15 Ocak 1955.

3. ADANA'DA YETİŞTİRİLEN TARIM ÜRÜNLERİ

3.1 Pamuk

“Beyaz altın” olarak nitelendirilen pamuk, Demokrat Parti döneminde Adana'nın en önemli tarım ürünüydü. Bu dönemde, Adana halkı için pamuk o kadar önemlidir ki pamuğun ekimi, fiyatları, ihracatı en çok konuşulan ve tartışılan konular arasında yer almıştır.

Pamuk üretiminde yaşanan değişimlere bakıldığında; gelişmeler Cumhuriyet Halk Partisi döneminde başlamış ancak Demokrat Parti döneminde alınan dış yardımlar bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Marshall yardımlarıyla birlikte 27 Mayıs 1953'te meydana gelen Kore Savaşı ve ABD'nin silahlanma çabasına girmesi pamuğun üretiminin arttırılmasını desteklemiştir.²¹⁴

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılıyla birlikte, pamuk piyasası canlanmış, üretim miktarı artmıştır. 1940'lerde Adana'da saf pamuk miktarı 29.905 ton iken 1950'de 48.406 ton olmuştur.²¹⁵ Ancak bu yıl yağmurların 3 milyon liralık bir zararı olduğu tahmin edilmiştir. Tahminen 120.000 dönüm arazi ekilememiş, ayrıca ekilen 150.000 dönüm arazi su altında kalmıştır. Durum karşısında Sümerbank devreye girmiş ve zarara uğradığı tespit edilen çiftçilere borçlanma suretiyle yeniden tohum verilmiştir. Ayrıca Ziraat Bankası da borçlu çiftçilerin zararları nispetinde borçlarını tecil etmiştir.²¹⁶

1951'de Adana'da pamuk tarlalarında 45-50 bin amele pamuk toplamıştır. Bu yıl da pamuk sahaları gayet geniş ve rekoltesi yüksektir. Aynı şekilde çiğit rekoltesi de 150 bin tonu bulmuştur. İngiltere, Almanya ve Yunanistan'ın çiğit talep etmesiyle ihracat rakamları da umut vermiştir.²¹⁷ Pamuk Tarım Satış Kooperatifi Umum Müdürü'nün izahına göre; Devletlerin pamuk ihtiyacının artması nedeniyle Amerika, Mısır gibi ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bu yıl pamuk ekimi çok fazla olmuştur. Tahmin edilen miktar 700-800 bin balyadan fazladır.²¹⁸ Pamuk

²¹⁴Yurtoğlu, “Demokrat Parti döneminde Pamuk Politikaları ve Dokuma Sanayisine Etkileri (1950-1960)”, 324.

²¹⁵“Adana”, 1/72.

²¹⁶*Türk Sözü*, 2 Haziran 1950.

²¹⁷*Yeni Adana*, 4 Eylül 1951.

²¹⁸*Yeni Adana*, 6 Haziran 1951.

tohumu ıslahı için yapılan çalışmalar ve son yıllarda yapılan laboratuvar çalışmaları da olumlu sonuçlar vermiştir. Tezin ikinci bölümünde açıklandığı üzere Marshall Planı'yla birlikte ülkeye tarım uzmanları gelerek araştırmalarda bulunmuştu. Bu uzmanlar pamuk tohumu ıslahında mükemmel neticeler elde edileceğini belirtmişti.²¹⁹ Ayrıca bu yıl pamuğun önemli bir döviz kaynağı olduğunun anlaşılmasıyla memleketin bundan daha iyi faydalanabilmesi için Tarım Bakanlığı bir pamuk programı hazırlamış ve bunu uygulamaya koymuştur. Marshall Planı uzmanları bilhassa şu noktalara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişti:

- Pamuk tohumu çeşitlerinin geliştirilmesi
- Pamuk arazisinin modern tarım usulleri ile hazırlanması
- Sulama işlerinin bir plan dahilinde yürütülmesi
- Haşerata karşı tedbirlere başvurulması.²²⁰

Hükümet pamuk üretiminde üreticiyi de korumak amaçlı önlemler almıştı. Örneğin; 1952'de Adana köylerinde hasadın başladığı dönemlerde pamuk hırsızlığı çok fazla artmıştı. Hükümet bu konu için bazı önlemler almıştı; buna göre köylerde geçici jandarma karakollarının kurulmasına karar verilmiş, 7 karakol faaliyete geçmiş, icap ederse yenilerinin ekleneceği bildirilmiştir. Geçici karakolluklar merkez jandarma karakolluğu tarafından sık sık denetlenecektir. Ayrıca Vali Vekili köy muhtarlarına şu tamimi göndermiştir;

- Tarla sahibinden müsaade almadan ve haber vermeden pamuk ve koza tarlalarında başak yapmak sureti kat'ıye de yasaktır.
- Kütlü ve kozası olmayanların dükkanlara, seyyar satıcılara habersiz olarak koza ve kütlü satması yasaktır.
- Pamuk satın alan ve köylerde bulunan dükkân sahibi seyyar satıcılar satın aldıkları pamukların menşelerini bildirmekle mükellef tutulacaklar, aksi takdirde bu alıcılar hakkında kanuni takibat yapılacaktır. Hırsızlık olayı meydana gelirse muhtar ve ihtiyar heyeti gerekli işlemi yaparak hemen en yakın jandarma karakoluna haber verecektir.²²¹

²¹⁹*Türk Sözü*, 11 Mart 1951.

²²⁰*Yeni Adana*, 5 Mart 1951.

²²¹*Yeni Adana*, 28 Ağustos 1952.

Bu önlemlerle hırsızlıkların artması büyük oranda önlenmiştir. Bu yıl üretimde de artış sağlanması için pamuk tohumu dağıtımı yapılmıştır. Adana Teknik Ziraat Teşkilatının raporuna göre 515.157 kilo tohumluk çığit dağıtılmış, bu suretle de 128.000 dönümlük bir arazide ekim yapılmıştır.²²² 1952-1953 rekoltesinin 70 bin tondan aşağı olmayacağı tahmin edilmiştir.²²³

1953 yılına gelindiğinde Tarım Bakanlığı'nın Teknik Ziraat Servisleri, Çukurova ve Ege sahalarında pamuk yetiştiricileri ile çalışarak üreticilere tavsiye vermişler, toprağı nasıl ekeceklerini, sulama işini nasıl yapacaklarını, ne şekilde gübre kullanacaklarını göstermişlerdir.²²⁴ Ayrıca Sümerbank'tan ve Tariş'ten tohumluk tedarikine girişilmiştir. Üreticinin ödeme gücü de dikkate alınarak tohumluk dağıtımı konusunda Çukurova çiftçisinin faydalanması kararlaştırılmıştır. Bu yıl Türkiye'nin en büyük başarılarından birisi pamuk üretimindeki artış olmuştur.²²⁵

1954 yılında havaların çok sıcak olması ve sık sık poyraz çıkması pamuk mahsulüne oldukça fazla zarar vermiştir. Özellikle yeni kozaların meyveleri harap olmuştur. Nem miktarının az oluşu da kozaları kavurmuştur.²²⁶ Şeref Bekçi'nin Bugün gazetesinde yer alan "Pamukçuluğumuz ve Standardizasyon Tatbikatı" isimli yazısında yer alan bilgilere göre Adana İl'inin bazı kazalarında dönüm başına alınan verim şu şekildedir; Merkez; 32.5, Kadirli; 21.5, Karaisalı; 34.5, Bahçe; 29.8, Osmaniye; 32.5. Bu verilere bakıldığında 1954 yılındaki ekimde sıcaklıkla birlikte bir önceki seneye göre 24.126 hektar azalma görülmüştür.²²⁷ Yine 1953'te Adana'da 252.282 dekar pamuk ekimi yapılmıştır. 1954'te ise 249.080 dekardır. Fakat aradaki 30 bin dönüm arazi boş kalmamış, üretici tarafından buğday ekilmiştir. Çiftçi Birliği Başkanı Fazlı Meto ise pamuk üreticisinin yeterince kıymetlendirilmediğini dile getirerek şunları söylemiştir: *"Memleketimizin muhtelif yerlerinde pamuk yetiştirilmektedir. Fakat hiçbirisi bizim çektiğimiz zahmet ve sarf ettiğimiz mücadele ilaçlarını sarf etmez. Bu yönden Çukurova pamuğu himayeye*

²²²Türk Sözü, 7 Kasım 1952.

²²³Yeni Adana, 7 Temmuz 1952.

²²⁴Yeni Adana, 14 Nisan 1953.

²²⁵Bugün, 2 Aralık 1953.

²²⁶Yeni Adana, 27 Ağustos 1954.

²²⁷Bugün, 29 Ocak 1954.

muhtaçtır."²²⁸ Bu yıl yaşanan bir diğer sıkıntı da çığit ihtiyacı olmuştur. Ziraat Araştırma Enstitüsü Müdürü Zeki Sayar, Seyhan mıntıkasındaki pamuk ekim sahasının 2.400.000 dekar olarak kabul edildiği takdirde çığit ihtiyacının 11.300.000 kilo olacağını buna karşın 1.800.000 kadar açık bulunduğunu belirtmiştir.²²⁹ Adana çiftçisinin bu tohum ihtiyacının iki şekilde karşılanması kararlaştırılmıştır; Birincisi Çukurova kaynaklı, ikincisi Ege, Maraş, Gaziantep ve menşei tohumluklar olacaktır. Çukurova tohumu fimüğe²³⁰ edildikten sonra çiftçiye satılacak, Ege ve diğer yerlerden temin edilecek tohumlukların dağıtılmasına da uzmanlarca karar verilecektir. Ancak her durumda tohumluklar ilaçlanmadan dağıtılmayacaktır.²³¹

Ege menşeli pamuk tohumu almak isteyen çiftçilerin bu ihtiyaçlarını merkezde müdürlük, ilçelerde de teknisyenler vasıtasıyla temin etmeleri sağlanmıştır.²³² Çiftçilerin pamuk tohumu satın alırken Teknik Ziraat Müdürlüğü'nde tohumun durumu ve menşei hakkında bilgi almaları istenmiştir. Özellikle pamuk tohumlarının intaşlanmasıyla²³³ birlikte satılmaya başlandığı zira intaşlanmayan pamuk tohumlarının daha çok haşereye maruz kaldığı ortaya çıkarılmıştır.²³⁴ Çukurova Bölgesinin çığit ihtiyacını karşılamak üzere her türlü çareye başvurulmuş ve Bölge fabrikalarından ilaçlı olarak getirilen çığitlerin yanında Nazilli'den çığit getirilmesine karar verilmiştir. Yalnız bu çığitlerin bedeli çiftçiler tarafından ödenecek ve arzu edenler hususi olarak çığit getirebilecektir.²³⁵

1954'te Ceyhan'da 18 bin çiftçi Ziraat Bankası'na borçludur ve birçoğu kuraklık nedeniyle mahsullerin %30 ile %50 arasında düşük olduğunu, borçlarını ödeyemeyecek durumda olduklarını bildirmişlerdir. Bu konuyla ilgili görüşmeler yapmak üzere bir heyet seçilerek Ankara'ya gönderilmiştir.²³⁶ Çiftçiler kredilerini ödeyemeyecek durumda olduğu için hükümet köylünün borçlarını tecil

²²⁸*Bugün*, 3 Eylül 1954.

²²⁹*Vatandaş*, 21 Ocak 1954.

²³⁰Bir tür zararlılardan korunma metodudur. Zararlı olduğu düşünülen haşere, böcek ve bakteriler, kapalı bir ortamda gaz halde kimyasal maddeler (fumigant) verilerek boğulur.

²³¹*Bugün*, 10 Ocak 1954.

²³²*Bugün*, 27 Ocak 1954.

²³³Toprakta çimlenme.

²³⁴*Bugün*, 22 Ocak 1954.

²³⁵*Yeni Adana*, 3 Şubat 1954.

²³⁶*Türk Sözü*, 13 Kasım 1954.

ettirmiştir.²³⁷ Ziraat Bankası da hükümet tarafından alınan tedbirlerle büyük adımlar atmayı başarmış, 350.000 lira olan kredi hacmini dört buçuk sene gibi kısa bir süre zarfında bir buçuk milyar liraya çıkarmıştır.²³⁸ Ayrıca hükümet, bir takım tedbir kararları almıştır. Buna göre;

- Mevcut iki selektöre bir selektör daha getirilmesi planlanmakta ve bu şekilde çiftçiye daha faydalı olunmaya çalışılmaktadır.
- Bozulmaya yüz tutan pamuk tohumları bölgenin Zirai Araştırma Enstitüsünde Elit 130 Akala pamuk tohumu ile bedel karşılığında değiştirilebilecektir.
- Sulu ziraatın bölgeye öğretilmesi amacıyla çiftçilere pamuk, fıstık tarlalarında sulama tekniği gösterisi yapılacaktır.
- Verim ve kalitesi üstün olan ıslah edilmiş tohumları bölgeye yerleştirebilmek için melez mısır, susam, yer fıstığı gibi tohumlar getirtirilip önder çiftçiler tarafından ekimi yapılacaktır.
- Hububatta suni gübrenin verimi bölge zirai araştırma enstitüsünce kanıtlandığından çiftçilere suni gübre eğitimi verilecektir.
- Tarlasının tabiatını öğrenmek isteyen çiftçiye toprak tahlili yapılacaktır.
- Ziraat alet ve makineleri satan acentelerin servislerinin daha düzenli şekilde çiftçilerin makinelerini kontrol etmeleri sağlanacaktır.²³⁹ İktisat ve Ticaret Bakanlığı da pamukların kontrolüne dair olan nizamname çıkararak pamuk kontrol merkezleri oluşturmuştur. Buna göre İzmir ve Adana'da birer pamuk kontrol merkezleri kurulacak ve birer baş eksper gönderilecektir. Diğer illerden pamuk eksperlikleri de bu mevzu ile alakalı kontrolleri yapacaklardır.²⁴⁰

Yaşanan olumsuzluklara rağmen ülke genelinde en fazla pamuk üretimi Adana'da gerçekleşmiştir. Buna göre elde edilen veriler tablo 13'te gösterilmiştir.²⁴¹

²³⁷Bugün, 5 Eylül 1954.

²³⁸Bugün, 23 Eylül 1954.

²³⁹Bugün, 23 Eylül 1954.

²⁴⁰Vatandaş, 12 Ekim 1954.

²⁴¹Yeni Adana, 5 Kasım 1955.

Tablo 13: 1954-1955 Yılları İllere Göre Pamuk Ekim Sahası ve Üretim Miktarı

Vilayetin Adı	Ekim Sahası	Üretim Miktarı
Adana	2.490.860	37.861
Aydın	580.000	27.860
Burdur	1.500	25
Bilecik	4.220	162
Bursa	28.730	-
Balıkesir	103.620	2.533
Çanakkale	18.200	624.5
Diyarbakır	19.500	650
Denizli	120.000	7.000
Elazığ	56.175	-
Gaziantep	58.150	1.554
Hatay	370.140	12.000
Isparta	3.100	12
İçel	643.800	9.370
İzmir	442.670	12.000
Kütahya	430	12.3
Kocaeli	5.000	-
Kars	45.000	-
Maraş	70.000	1.900
Malatya	58.050	1.406
Manisa	321.500	11.675
Muğla	48.010	1.208
Antalya	251.800	6.336
Urfa	1.250	35

1955'te tohumluk dağıtımı devam etmiş, Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü, Çukobirlik ve Teknik Ziraat Müdürlüğü'nden ilgili uzmanlar Adana fabrikalarında tohumluğa ayrılan çığitleri tespit etmiştir. Buna göre halihazırda 9.967 tonu fabrikatörlerde, 2.703 tonu da çiftçilerde olmak üzere elde mevcut 12.670 ton

tohumluk bulunmaktadır. Bu miktar yeterli bulunmadığından Nazilli, Antalya, İzmir ve Maraş'tan 2.440 ton yüksek kalitede tohumluk tedarik edilmiş ve bunların ekim mevsimine kadar fümügelenmesi için Teknik Ziraat Müdürlüğü'nce tedbir alınmıştır.²⁴² 1955'te havaların yağışlı gitmesiyle birçok tarla sular altında kalmış, ekim yapılamamış, tohumlar çürüme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bölgede tohum sıkıntısı da baş göstermiş, çiftçiler hayvan yemi olarak sakladıkları çığitleri ekmeye başlamışlardır. Bu durum da vaziyetin ne kadar vahim olduğunu göstermiştir.²⁴³

1954 ve 1955'te iklim koşullarının olumsuz gitmesi tarım ürünlerinin üretimini de düşürmüştür. 1952-1953 yılında 252.282 hektar arazi ekilmiş, buna karşılık 44.457 ton mahsul elde edilmiş; 1953-1954 senesinde ise 249.086 hektar arazi ekilmiş buna karşılık da 37.861 ton mahsul elde edilmiştir. 1955 yılında ise yağışlardan dolayı mahsul daha da azalmıştır.²⁴⁴ Ancak 1955 yılında Çukurova topraklarının zirai verimiyle sulamaya elverişli bölgelerinin Türk ve Amerikalı uzmanlar tarafından incelenmesi önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Bu konuyla ilgili beş uzman ekip faaliyette bulunmuştur. Uzmanlar geniş raporlar ve haritalar hazırlayarak 72 cins toprak üzerinde çalışmışlardır.²⁴⁵

1956'da da havalar gayri müsait gitmiş özellikle Kadirli bölgesinde yağışlar pamuk mahsulüne zarar vermiş, 12 köyde 12.500 dönümlük pamuk arazisi hasar görmüştür. Pamuğun büyük bir kısmı telef olmuş büyük bir kısmı da kalite olarak düşmüştür.²⁴⁶ Diğer yandan bu yıl Sümerbank ve Ziraat Bankası çiftçiye zararı nispetinde yardımda bulunmuştur. Ziraat Bankası da çiftçinin borçlarını tecil etmiştir.²⁴⁷

1957'de Adana topraklarında yeni ve planlı bir zirai kalkınma için hükümet teşebbüslerde bulunmuş tek tip pamuk ziraatı yerine çeşitli ve daha verimli ziraat sağlanılmaya çalışılmıştır. Bu maksatla Adana'da Toprak Muhafaza ve Sulama Bölge Müdürlüğü'nün kurulması kararlaştırılmıştır. Amerika'dan getirilen uzman

²⁴²Yeni Adana, 17 Ocak 1955.

²⁴³Yeni Adana, 6 Mayıs 1955.

²⁴⁴Yeni Adana, 18 Mayıs 1955.

²⁴⁵Yeni Adana, 15 Ağustos 1955.

²⁴⁶Bugün, 16 Eylül 1956.

²⁴⁷Yeni Adana, 3 Haziran 1956.

ekip de tetkiklerde bulunmuş, çorak arazileri tespit edip, bu sahalarda ürün yetiştirilmesi için ortam hazırlamışlardır. Çalışmayla birlikte Adana'da pamuğun yanında şeker kamışı, şeker pancarı, yer fıstığı gibi sanayi ürünlerinin üretimi artmış, çayır ve mera alanlarına da yer verilerek hayvancılık geliştirilmeye çalışılmıştır.²⁴⁸ Bu yıl Adana'nın pamuk tohumu ihtiyacı 12 bin ton olarak tespit edilmiş, bu pamuk tohumlarının Nazilli'den, Çukobirlik'ten Zirai Araştırma Enstitüsü'nden temin edilip en iyi vasıfta olmasına özen gösterilmiştir.²⁴⁹ Pamuk üretimini arttırmak için Adana'da devlet ve hususi sektörlerin katılımıyla bir pamuk istişare kurulunun kurulması kararlaştırılmıştır. Kurulun 1958 yılı içinde çalışmalarına başlaması planlanmıştı.²⁵⁰

Havaların kurak gitmesi çiftçiyi oldukça endişelendirmiş ve yağış yeterli gelmediği için çiftçiler pamukların kurtarılabilmesi amacıyla bir sondaj makinesi temin edilmesini istemişlerdir. Ayrıca drenaj çalışmaları için yağış tespit eden küçük hasat istasyonlarının kurulmasını talep etmişlerdir. Ankara'ya yapacağı seyahatte muhakkak bir sondaj makinesi isteyeceğini dile getiren Adana Valisi Kazım Arat: "Sondaj makinesi getirdiğim gün kurban keseceğim" demiştir.²⁵¹ Ayrıca bir çiftçi sulama mevzusunda Kozan'ın ele alınmadığını ifade etmiş, sulama imkânı verilirse Kozan'ın Türkiye'nin Kaliforniya'sı olacağını söylemiştir.²⁵² Yine birçok çiftçi mahsulün beklenilenden az olması nedeniyle borçlarını ödeyememiştir. Bunun üzerine hükümet, çiftçinin ziraat bankasına olan borçlarını on sene zarfında taksitle ödemesine karar verdi.²⁵³

1958'de 251.030 hektar alana 225.957 balya pamuk mahsul edilmiş, pamuğun çok olmasıyla bakkalda bile pamuk satılır duruma gelinmiştir. Ancak yaşanan ekonomik sıkıntılarla kooperatifler çiftçiden aldıkları pamuğun bedelini ödeyemez duruma gelmiştir. Bu nedenle Çukurova çiftçisi büyük bir krizle karşı

²⁴⁸Bugün, 16 Ağustos 1957.

²⁴⁹Bugün, 30 Ocak 1957.

²⁵⁰Türk Sözü, 7 Ocak 1958.

²⁵¹Bugün, 16 Şubat 1957.

²⁵²Bugün, 23 Ocak 1957.

²⁵³Yeni Adana, 12 Eylül 1957.

karşıya kalmıştır.²⁵⁴ Bu konu daha detaylı olarak “pamuk fiyatları” bölümünde ele alınmıştır.

DP Dönemi’ne genel olarak bakıldığında 1950-1960 arası Adana’da toplam ekili alanlarda %27,6’lık artış yaşanmıştır. Pamuk ekim alanı ise 1950-1960 arasında %5,1 artmıştır.²⁵⁵

3.1.1 Pamuk Fiyatları

DP Hükümeti, pamuk üretim fiyatlarının dünya fiyatlarında aşağı düşmemesi için gayret göstermiş bunlunla birlikte üretimi artırma politikası gütmüştür.

DP Hükümetinin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasında pamuk fiyatlarında yaşanan gelişmeler şu şekildedir; 1950’de pamuk fiyatlarının yüksek olması çiftçileri etkilemiş ve bundan dolayı çiftçi buğday ekimine rağbet göstermemiştir. Ovada büyük oranda nadas yapan çiftçi bu tarlaları gelecek yıl ekeceği pamuklara bırakmıştır. Devletlerin gün geçtikçe harp hazırlığında olmaları, pamuğun ise bu hazırlıklarda önemli rol oynaması çiftçinin gelecek yıllar içinde pamuğun para edeceği ümidini arttırmıştır. Buna dayanarak 1951 pamuk rekoltesinin 1950’den fazla olacağı tahmin edilmiştir.²⁵⁶ Ayrıca bu yıl dahili pamuk piyasası oldukça hareketlidir. Haziran ayında İngiltere 700-800 ton kadar Türkiye’den Sav-gın pamuğu sipariş vermiştir. Bundan başka Almanya, Adana akalasına 202-203 kuruş fiyat vermektedir. Bu fiyat 1950 yılı için iyi bir fiyattır. Eldeki siparişlerle 30-40 bin kadar olan Çukurova pamuk stoklarının bir günde elden çıkması mümkün görülmüştür.²⁵⁷ Bu yıl pamuk sahası üç milyon dönüme varmış, 1951’de de beş milyon dönümü bulacağı tahmin edilmiştir. Pamuk fiyatlarına bakıldığında; birinci Akala’nın fiyatı 406 kuruşa yükselmiş, ikinci Akala 369, üçüncü Akala ise 331 kuruştur.²⁵⁸ Fiyatlardaki hareketlilik ve çığit satışları çiftçiye ümit vermiştir. Örneğin Mersin’de bir firmanın yalnızca bir günde Adana’dan aldığı çığit tam 2.000 tondur.²⁵⁹

²⁵⁴Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana’da Gündelik Hayat*, 43-44.

²⁵⁵“Adana”, 1/70.

²⁵⁶*Türk Sözü*, 5 Kasım 1950.

²⁵⁷*Yeni Adana*, 13 Haziran 1950.

²⁵⁸*Yeni Adana*, 6 Kasım 1950.

²⁵⁹*Yeni Adana*, 2 Ocak 1951.

1952’de pamuk fiyatlarının dış piyasadaki fiyatlardan aşağı düşürülmemesi maksadıyla piyasanın müdahale ve tanzimi görevi Ege Bölgesinde Tariş’e; Çukurova Bölgesinde de Çukobirlik’e verilmiştir. Günlük fiyatların ayarlanması, üreticinin azami derecede korunması ve çiftçilerin ellerindeki malların tamamen satışı güvence altına alınması Çukobirlik’in görevleri arasında yer almıştır. Bu hususta gerekli krediler Ziraat Bankası’ndan temin edilecektir.²⁶⁰ Çiftçinin pamuğuna alıcı bulamayarak sıkıştığı dönemde Çukurova Pamuk tarım Satış Kooperatifleri Birliği, Adana Borsası’nda satın alım yapmıştır. Bunda dünya fiyatları göz önünde tutularak A tipi birinci Akala pamuğu 295, B tipi 285 kuruş üzerinden satın alınmıştır. Aynı zamanda dış piyasada talepler artmış ve ihracat canlanmıştır. Böylece bir taraftan mubayaa yapılmış diğer taraftan ihraç piyasası canlandırılarak pamuk piyasası normal seviyede tutulabilmiştir. Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülge Seyhan, Hatay, İçel bölgelerinde yaptığı tetkiklerde Çukobirlik’in mubayaa alımlarını ve bu müesseseyi kredilerle destekleyen Ziraat Bankasının hareketini, üretici vatandaşların büyük bir memnunlukla karşıladığını ifade etmiştir.²⁶¹

1953’te Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi büyük devletlere pamuk ihracatının başlaması fiyatlar üzerindeki tesirini göstermiş ve pamuk fiyatları borsada yükselmiştir.²⁶² Bir süre sonra durgun gitmeye başlayan pamuk fiyatlarına karşı borsadaki iki alıcı Sümerbank ve Çukobirlik müdahale alımı yapmıştır.²⁶³ Stokların tasfiyesi için de yetkililerin İsveç gibi ülkelerle temasta bulunduğu bilinmektedir.²⁶⁴

1954 yılı ile başlayan kuraklık ve ekonomik sıkıntılar pamuk piyasasını da etkilemeye başlamıştır. Pamuk tohumlarının pahalılığı, akaryakıt, yedek parça, amele ücretleri gibi ücretlerin de alabildiğine yükselmesi çiftçiye zor durumda bırakmıştır.²⁶⁵ Çiftçi, elindeki mevcut pamukları o günkü rayiç fiyatlarla satmış olması halinde bile Ziraat Bankası’nın verdiği krediyi ödeyemeyecek durumda

²⁶⁰Yeni Adana, 22 Şubat 1952.

²⁶¹Yeni Adana, 3 Mart 1952.

²⁶²Yeni Adana, 9 Kasım 1953.

²⁶³Bugün, 1 Ocak 1953.

²⁶⁴Yeni Adana, 1 Haziran 1953.

²⁶⁵İ. Sarıbrahimoğlu, “Çiğit”, Yeni Adana, (2 Mart 1954).

kalmış almıştır.²⁶⁶ Büyük bir çiftçi kitlesinin başlıca geçim kaynağı ve aynı zamanda bir döviz kaynağı olan pamuğun üretim masraflarını korumak ve üretimini teşvik etmek için hükümet, Akala 1-A kaliteli preseli pamuğun 290'dan aynı kaliteli pamuğun ise 115 kuruştan aşağı düşürülmemek üzere gerekli müdahalelerin yapılması hususunda Çukobirlik'i görevlendirmiştir.²⁶⁷

1955'te 1 kilo pamuğun üreticiye maliyeti 230 ve 1956'da maliyeti 294 kuruş olmuştur.²⁶⁸ Fiyatlar, git gide artan hayat pahalılığında çiftçiyi memnun etmemiştir. Zirai toplantıda söz alan Adana çiftçilerinden Gani Girici şunları söyleyerek durumu özetlemiştir:

“Bin bir müşkülâtla istihsal ettiğimiz pamukların toplanıp çırçır fabrikalarına teslim edilişinden sonra yüzünü göremeyiz. Yalnız borsada elinde masadan masaya numunesi dolaştırılır. Pamuk bizim elimizden çıkarken karga, mensucat fabrikasına geçip bez olunca şahin hele bir de Avrupa seyahatine gidip bez olup memleketimize geri gelince Zümrüd-ü Anka kuşu oluyor.”²⁶⁹

Bu yıl bazı ihraç malları, fiyatının yüksek görülmesi yüzünden dış piyasalarda rağbetini kaybetmesine neden olmuştur. Bu yüzden ticaret Avrupa dışı memleketlerle yapılmış ve bu memleketlerden ithal edilen malların fiyatlarının çok yüksek olması nedeniyle anormal bir pahalılık yaşanmıştır. Bundan dolayı pamuk ve yağlı tohumlara makul bir fiyat verileceğini söyleyen Başbakan Adnan Menderes, Anadolu Ajansı'na şu beyanatta bulunmuştur:

“Memleketimizde pamuk ve yağlı tohumlar istihsalı 2-3 sene evvelki miktarda duraklamış bulunmaktadır. Hâlbuki pamuk çok genişlemiş bulunan mensucat sanayimizin hammaddesi olduğu kadar, halkımızın giyinmesi için de en kıymetli bir mahsulümüzdür. Pamuk aynı zamanda mühim bir ihracat metaımız ve bizim için ehemmiyetli bir döviz kaynağımızdır. Bu itibarla pamuk ziraatımızı süratle genişletmek ve istihsalimizi arttırmak, memleketimiz için büyük faydalar sağlayacak bir mevzu teşkil eder. Biliyoruz ki pamuk ziraatinin süratle genişleyebilmesinin istihsalin artmamasının başlıca sebebi, son 2-3 sene zarfında pamuk piyasa ve fiyatlarındaki gayri müsait temevvüçler olmuştur. Aynı sebep yağlı tohumlar istihsalindeki duraklamayı da izah etmeye kâfidir. Bu itibarla memleketimize büyük faydalar sağlayacak olan gerek pamuk gerek yağlı tohumlar istihsalimizin arttırılması ve çiftçimizin teşvik ve terfihi maksadıyla bu mahsullerin fiyat sukutlarının ve istikrarsız piyasa şartlarının tahripkâr tesirlerinden korumak kararındayız.”²⁷⁰

²⁶⁶Bugün, 5 Ocak 1955.

²⁶⁷Bugün, 25 Ağustos 1955.

²⁶⁸Rıza Tekeli, “Pamuk Meselesi”, Yeni Adana, (23 Kasım 1957).

²⁶⁹Bugün, 27 Ocak 1956.

²⁷⁰Yeni Adana, 5 Mayıs 1955.

Hükümet, bir süre sonra normal fiyatlı dış piyasaları temin maksadıyla, ihraç mallarının başında gelen pamuk, yağlı tohum gibi ürünlere prim verilmesine karar vermiştir.²⁷¹

1956 yılında da pamuk fiyatları Adana çiftçisini tatmin etmemiştir. Çünkü maliyet fiyatları son yıllarda misli misline artmıştır. Banka faizleri ise yüksektir. Bundan dolayı çiftçi borcunu ödese bile geçim için parası kalmamaktadır. Çukurova çiftçisi teknik ve bilgili halde olmasına rağmen haşereler ve iklim şartları dolayısıyla az mahsul almaktadır. Bu yıl bölgede 350-355 kuruşa kadar yükselen pamuk fiyatları 319 kuruşa kadar düşmüştür. Bu durumun başlıca sebebi Çukobirlik vasıtasıyla yapılan satın alımların maddi imkanların yetersizliği sebebiyle birdenbire kesilmiş olmasıdır. Diğer taraftan en büyük alıcı olan Sümerbank'ın da bir miktar stok temin ederek satın alımları azaltması bu duruma sebep olmuştur. Seyhan İl İdare Kurulu Başkanlığı durumla alakalı tedbir alınması için Başvekile telgraf çekmiştir.²⁷²

Kemal Göksel, “Yine Pamuk Meselesi” adlı yazısında; milli gelir ve döviz kaynaklarında belli başlı bir payı bulunan, Adana çiftçisinin en mühim ve hayati meselesi olan pamuk konusunda yaşanan bu sıkıntıdan dert yanmıştır. O’na göre maliyet masraflarının yükseldiği bir dönemde pamuğa verilen fiyat çok düşük bulunmakta bu durum çiftçiye de çok zor durumda bırakmaktadır.²⁷³ Çiftçi Birliği Başkanı Fazlı Meto ise pamuk fiyatlarındaki durumun istikrarlı bir para politikasının olmamasına bağlamış ve şunları söylemiştir;

“Bugün inkar edilemez hakikat şudur ki paramızın kıymetini mütemadiyen düşmeye mütehayyil olduğundan sağlam dövizlere karşı sabit ve istikrarlı bir kıymete sahip olmadıkça mahsullerimizin fiyatlarını muhafaza etmeleri ve kolaylıkla harice satmaları mümkün değildir. Bu sebepten bütün ihraç mallarının pamuk, buğday ve diğerleri dahil hep devlet desteğine ve çeşitli primlere ve ihraç usulleriyle harice satılabilmekte ve bu dolambaçlı yollar hazineye çok pahalıya mal olmaktadır. Çiftçide 30 kuruşa buğday alıp harice 18 kuruşa satmak, yine harice dünya piyasasına 225 kuruşa pamuk satıp, Çukobirlik veya Tarış’ten 300 ile 330 kuruştan ortakların pamuğunu almak hazineye milyonlara mal olmaktadır. Bütün bu zararlı ihracatın yegane sebebi paramızın kıymetini kaybetmiş olmasıdır.”²⁷⁴ Çiftçi, makinesinden yedek parçasına kadar her şeyi karaborsadan 3-5 misli ağır bedellerle temin etmesine rağmen pamuk fiyatlarının bu denli düşmesi üzüntüyle belirtilmiş, bir çiftçinin şu

²⁷¹Yeni Adana, 20 Haziran 1955.

²⁷²Bugün, 25 Ocak 1956.

²⁷³Bugün, 11 Mart 1956.

²⁷⁴Türk Sözü, 14 Mart 1956.

sorusu durumu özetlemiştir; “Pamuk 7 lira iken bezin topu 34 liraydı, pamuk 3 liraya düştü halbuki bezin topu 54 liraya fırladı. Bunun sebebi nasıl izah edilebilir?”²⁷⁵

Çiftçiler bu konudaki şikayetlerini hükümet yetkililerine de iletmeye çalışmıştır: Bağdat’a gitmek üzere 15 dakika Adana garında bulunan Meclis Başkanı Refik Koraltan, kendisini karşılayanlarla hasbihal etmiş ve “Geçen yıldan kalma pamuğunuz var mı” sorusuna çiftçiler “Var efendim hem de çok var “cevabını vermişler bunun üzerine Koraltan “Pamuk gibi malınız olsun elinizde.. Pamuk altın demektir.” diye yanıtlamış, ancak çiftçiler konuşmanın devamında fiyatların düşüklüğünden dert yanmışlardır.²⁷⁶

1957’de pamuk ekim ve bakım masrafları çok artmıştır. Kış yağışları da çok az olmuştur. Normal kış yağışları 400 milimetrenin üzerinde olurken 1957’de 200 metrenin altında kalmıştır. Bahar yağmurları da beklenen iyi neticeyi vermemiştir. Baharın uzun ve soğuk geçmesi pamukların büyümesini geciktirmiş, gelişimine engel olmuştur.²⁷⁷ Hükümet tarafından Çukurova’da Akala 1-A pamuğunun 435 kuruştan satışının yapılması kararlaştırılmış, bu fiyatlar üstünde alım satım yapılması veya borsalarda tescil muamelesi yasaklanmıştır.²⁷⁸

1958’de sürekli yağın yağmurlar tarlalarda tahribata yol açmıştır. Fiyatlardaki istikrarsızlık, yağmur yemiş pamukların kıymetini kaybetmesi, çiftçiyi daha fazla çıkmaza sokmuştur.²⁷⁹ Pamuk fiyatının hükümetin önceki sene koymuş olduğu 435 kuruştan kalması karşısında pamuk üreticisi Sümerbank ve Çukobirlik’in derhal piyasaya girmesini talep etmiştir.²⁸⁰ Adana Milletvekillerinden Melih Kemal Küçüktepepınar da Başbakan ve Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı’na bir telgraf çekerek pamuk için acil tedbir alınması gerektiğini bildirmiştir. Telgraf metni şu şekildedir:

“Hükümet tarafından son defa alınan iktisadi ve mali tedbirlerin şümul ve mahiyet bakımından henüz müphem olması, piyasada endişe tevlit edici bazı istikrarsızlığa sebep olmuştur. Bilhassa geçen yıl pamuk fiyatlarını donduran kararnamenin yeni tedbirlere muvazi olarak kaldırılmamış bulunması pamuk alıcılarını tereddütlere sevk etmektedir. Çukobirlik’in yalnız kendi ortaklarından yaptığı mübayaalar müstahsili hiçbir suretle tatmin etmemektedir. Bundan dolayı,

²⁷⁵Bugün, 26 Ocak 1956.

²⁷⁶Türk Sözü, 7 Mart 1956.

²⁷⁷Tekeli, “Pamuk Meselesi”.

²⁷⁸Bugün, 29 Kasım 1957.

²⁷⁹Yeni Adana, 30 Eylül 1958.

²⁸⁰Bugün, 5 Eylül 1958.

esasen bankalara ve hatta tefeci ve faizcilere tahammülü aşan şekilde borçlu olan küçük ve orta halli çiftçilerin malları alıcı bulunmadığından satılamamaktadır. Geniş bir müstahsil kitlesini ciddi surette alakadar eden bu mevzuda gereken acil tedbirlerin alınmasını rica ederim."²⁸¹

Ayrıca bu yıl pamuk fiyatlarına dair kararname çıkartılarak pamuk alım ve satışları tamamen serbest bırakılmıştır.²⁸²

1959'da Adana'da pamuk üreticileri pamuk üretim masraflarını piyasadaki kriz nedeniyle ödeyememektedir. Ziraat makine ve aletleri ve akaryakıt gibi lüzumlu ihtiyaçlarda %200-300 zam yapıldığını belirten çiftçi Amerika'da olduğu gibi dahili bir fiyat konjoktörü meydana getirilmezse bu durumun içinden çıkılamayacağını belirtmektedir.²⁸³ Pamuk üreticisinin zor günler yaşadığı dönemde Çukobirlik çiftçilere ödemesi gereken parayı ödeyemez duruma gelmişti. Çiftçi tespit olunan 210 kuruş üzerinden pamuğunu birliğe teslim etmekte fakat buna karşılık 100 kuruş peşin para alabilmektedir. Üreticinin geri kalan alacağına Çukobirlik borçlanmaktadır. Ancak çiftçinin eline 100 kuruş da geçmemekte peşin ödenen bu paradan nakliye masrafı kesilmektedir. Böylece 210 kuruşa teslim edilen pamuktan çiftçinin eline 92 kuruş para geçmektedir. Çiftçi bundan doğal olarak memnun kalmamasına rağmen sesini çıkarmamıştı. Çünkü piyasa durumu oldukça düşüktü. Buna karşın Ziraat Bankası da bankaya borcu olan çiftçinin pamuğunun Reyhanlı hudutlarından dışarı çıkarılmasını yasaklamıştır.²⁸⁴ Kütlü mahsulü ise önceki senelerden çok bol ve sevindiricidir. Her gün Çukobirlik'e teslim edilmek üzere yüzlerce römorkla köylerden kütlü getirilmekte gerek Adana Caddesi yol kavşağından Postahane civarına kadar gerekse Adana asfaltı yol kavşağından Toprak Mahsulleri Ofisine kadar yerler kütlü yüklü römorklarla, arabalarla dolmaktadır. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi bu bolluk karşısında Çukobirlik dolgun fiyatla mal alabilmekte fakat çiftçilere para verememektedir.²⁸⁵

3.1.2 Pamuk Zararlılarıyla Mücadele

İyi ve kaliteli pamuk üretimi iklim ve toprak şartları ile alakalı olduğu kadar elyafın uzunluğu, inceliği, olgunluğu gibi özellikleri tohumun kalitesinden

²⁸¹Yeni Adana, 6 Eylül 1958.

²⁸²Türk Sözü, 7 Eylül 1958.

²⁸³Yeni Adana, 2 Temmuz 1959.

²⁸⁴Yeni Adana, 11 Eylül 1959.

²⁸⁵Yeni Adana, 14 Eylül 1959.

geçmektedir. Ancak tohumun hastalık ve haşerelerden uzak olması da şarttır. Çukurova, Ege ve Antakya'nın pamuk ziraatı yapılan yerlerinde rastlanılan haşerelerin tohumlara büyük zarar verdiği görülmüştür.²⁸⁶ Pamuk üreticisini en çok uğraştıran meselelerden birisi pamuğa musallat olan kurtlar olmuştur. Bunlardan en erken görüleni tıpan kurdudur ve bitkiyi üstünden keser, yer ve ikinci defa ekime sebebiyet verir. Bunlarla mücadele için kepekle karışık zehirli yem verilir. Bitki biraz daha büyüdükten sonra yaprak tırtılları çıkar, bunlar da yaprağı yiyerek zarar verir. Tehlikeli olan yeşil kurttur. Haziran'da ortaya çıkar. Yaprakta, tarakta, hatta çiçekte bile zararı görülür. Daha tehlikeli olanı ise pembe kurttur. Pamuk elmada iken içene girer ve mahsulün özünü tüketir. Çiftçinin en zor mücadele verdiği haşeredir. Tohumun ilaçlanması ve tarladaki sapların çekilerek yakılması pembe kurda karşıdır. Bu haşereler yüzünden pamuk tarlalarının verimi seneden seneye düşmektedir. Nitekim 1956'daki rekolte evvelki seneye göre 20 bin ton noksan olmuştur. 20 bin ton pamuk, 20 milyon kilo, 60 milyon lira demektir. Bunun için Ziraat mücadele enstitüsü, Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü, Ziraat Mücadele Baş Teknisyenliği kurulmuş, en modern mücadele sisteminin tatbikine geçilmiş olmasına rağmen hemen her sene bu kurtların zararı görülmüştür.²⁸⁷ Çiftçiler konuyla ilgili dileklerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

- Çukurova'da özellikle pembekurt haşeresi çok tahribat yapmıştır. Bunu önlemek için kanun çıkarmak gerekmektedir.
- Haşere ilaçlarının bir kilosu hemen hemen bir kilo pamuk değerindedir. İlaçlar ucuza temin edilmeli, bir ilaç fabrikası kurulmalıdır.²⁸⁸

Kasım Ener, Adana ziraatının temelini pamuğun teşkil etmesine rağmen çiftçinin pamuk konusunda durumunun kötü olduğundan söz etmiş, bununla birlikte pembe kurt ve dikenli kurt gibi haşerelerin çiftçiye verdiği zararın mühim olduğunu ifade etmiştir. Buna göre 1956'da sadece pembe kurdun Çukurova'ya verdiği zarar asgari %12'dir. Bu tahribat nedeniyle senede 15 milyar lira heba olup gitmektedir.

²⁸⁶Yeni Adana, 12 Haziran 1959.

²⁸⁷Yusuf Ayhan, "Haşeratın Çukurova'da Tahribatı", *Yeni Adana*, (14 Haziran 1956).

²⁸⁸Yeni Adana, 4 Aralık 1952.

Sulama geliştirilip zirai mücadele işi de iyi bir şekilde sonuçlandırılırsa Çukurova yılda en az 100 Milyon liralık bir kazanç sağlayacaktır.²⁸⁹

Başbakan Adnan Menderes 1953 yılında Çukurova çiftçisinin görüşlerini dinlediğinde, çiftçi temsilcileri ovada pamuk randımanının az, pamuk fiyatlarının da düşük olmasından dolayı içinde bulundukları sıkıntıyı izah etmişlerdir. Menderes bu meselelerin topyekûn ele alınacağını belirterek şunları söylemiştir;

*“Geçen sene memleketimize en fazla döviz sağlayan pamuğumuzu haşereden, pembe kurttan kurtaracağız. Esasen pamuk dediğimiz zaman hatıra derhal Adana gelir. Bu münasebetle Adana’nın, Çukurova’nın pamuk davasını, her türlü imkanlarımızı kullanarak istihsalı arttıracak tedbirler almak suretiyle hal yoluna gideceğiz. Bugün Çukurova’nın içinde bulunduğu sıkıntı tarla randımanının düşük olmasından ileri gelmektedir. Bunun da çaresini bulacağız.”*²⁹⁰

Alınan önlemlere bakıldığında; Pamuk mahsülüne zarar verebilecek olan böceklerin imhasını sağlamak için gerekli ilacı hazırlayacak fabrikanın Adana’da kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Marshall yardımlarıyla kurulmakta olan fabrika yerli talk pudrasıyla yüzde yüz DDT’yi²⁹¹ karıştırabilecek ve Türk pamuk ekicileri için önemli olan ilacı istenilen miktarda temin edebilecektir.²⁹²

Adana Teknik Ziraat Müdürü ve çiftçilerden oluşan bir heyet Ankara’daki ziraat mensuplarıyla birlikte Mısır’a giderek, pamuk haşereleriyle mücadele konusunda Mısır’da uygulanan programları ve tedbirleri tetkik etmişlerdir.²⁹³

Tarım Bakanı Nedim Ökmen de Adana’da yaptığı zirai toplantıda; zirai mücadelede sapların kesilmesi hususunda Zirai Donatım Kurumu’nda mevcut bulunan 400 tırpan makinesinin çiftçinin mücadele için emrine tahsis edileceğini, yetişmediği takdirde başka vilayetlerden de bu miktarın tahsis edileceğini söylemiş ve Adana’ya gelirken bu vilayetin zirai işleri için 2 milyon kredi temin ederek geldiğini vurgulamıştır.²⁹⁴ Mücadele Enstitüsü Müdürü Mesude İleri ise, haşerat bulunan tarlaların harita üzerinden tespit edildiğini ve hükümete bildirildiğini söylemiş ve devamında Çukurova’da hangi ilaçların kullanılabileceğinin ve bu

²⁸⁹Bugün, 26 Ocak 1956.

²⁹⁰Vatandaş, 4 Kasım 1953.

²⁹¹Zehirli bir böcek öldürücü.

²⁹²Yeni Adana, 18 Nisan 1951.

²⁹³Türk Sözü, 4 Aralık 1953.

²⁹⁴Vatandaş, 9 Ekim 1953.

ilaçların hangi dükkanlardan alınacağını büyük afişlerle ilan olunacağını bildirmiştir.²⁹⁵ Ayrıca mahsul döneminde pembe kurttan ve olumsuz hava şartlarından zarar gören pamukçuluğu kaldırmak için, isteklilere satılacak olan pamuk tohumlarının maliyet ve satış fiyatları arasındaki farkın, Tarım Bakanlığı'nca karşılanması kararlaştırılmıştı.²⁹⁶

1955'te dikenli kurtla mücadele için Seyhan Teknik Ziraat Müdürlüğü, Tarsus Deneme İstasyonu ve Koruma Tarım ilaçları Firması işbirliği yapmış ve uçak ve atomizerlerle ilaçlama denemeleri yapılacağı duyurulmuştur.²⁹⁷ Böylelikle ilk defa uçakla zirai ilaçlama yapılacaktır. Çiftçiler bu yıl özellikle pembe kurtla mücadelede desteğe ihtiyaçları olduklarını dile getirmişler, bunun yanında tohumluk çığitlerin kalitesinden ve bir tohum deneme laboratuvarı tesisinin faydalı olabileceğinden söz etmişlerdir. Tarım Vekili Nedim Ökmen ise; Adanalı çiftçilerle ilk toplantının 1950'de yapıldığını ve o dönemki söz edilen ihtiyaçların hepsinin karşılandığını, bugünkü tenkitlerinde aynı şekilde dikkate alınacağından söz ederek, pamuk mıntıkası üzerinde hassasiyetle durulacak yerlerin başında Adana'nın geldiğini belirtmiştir. Hükümetçe yapılan çalışmalara bakıldığında da kimyevi gübre fabrikasının 180 bin ton gübre üretileceğinden söz etmiştir.²⁹⁸

1956'da pamuk mahsulünün toplanmasına geç kalınan durumlarda veya yağmur tehlikesine maruz mıntikalarda fidelerden en yüksek verimin alınabilmesi için Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından tarlaların ilaçlanmasına karar verilmiştir. Bu ilaçlarla pamuk mahsulü en geç bir hafta içinde toplanabilmiştir. Ziraat Bakanlığı'nca Adana için tahsis edilen bir uçak tarlalara yaprak dökücü ilaçları püskürtme işini yapmıştır. Bu ilaçlar sayesinde pamuğun erken toplanabileceği gibi aynı zamanda yağmur mevsimine kalmadan kör kozalar ve saplar kesilerek pembe kurt haşeresi önlenmiş ve tarlaların toprak aktarılması ameliyesi de vaktinde yapılmıştır.²⁹⁹ Bu yıl zirai mücadele için yapılan bir diğer çalışma Mücadele Kongresinin yapılması olmuştur. Kongre, Mücadele Enstitülerince bir yıl boyunca yapılan çalışmaların neticelerini görmek ve gelecek senenin zirai mücadele işlerini

²⁹⁵ *Vatandaş*, 7 Mayıs 1953.

²⁹⁶ BCA, Yer:134-91-14, Tarih:12.10.1953.

²⁹⁷ *Yeni Adana*, 17 Ağustos 1955.

²⁹⁸ *Bugün*, 24 Mart 1954.

²⁹⁹ *Yeni Adana*, 5 Ekim 1956.

ele almak üzere yapılmıştır. Bu maksatla enstitülerin toplantıya gelirken bölgelerinde 1956 yılında ne gibi hastalık ve zararlılarla mücadele yapılması gerektiği belirtilmiştir.³⁰⁰

Ancak yapılan zirai mücadeleye rağmen haşerelerin her yıl pamuğa zarar verdiği görülmüştür. Çukurova'nın 40-50 bin balya pamuğunu bir yılda kıllı kurdun yemiş ve bu konuda alınan tedbirler yetersiz kalmıştı.³⁰¹

3.1.3 Pamuk İşçileri

Tarih boyunca Çukurova Bölgesinde tarım işçisine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç en çok pamuk üretim sürecinde yaşanmıştır. Pamuğun yetiştirme süreci öncelikle toprağı sürme-düzenleme işlemiyle başlardı. Bu işlem sonbaharda başlayarak yaklaşık sekiz hafta sürerdi. Çalışma 6 saatte bir değişen iki ekip tarafından yürütülürdü. Daha sonra pamuk çapalama işlemi başlar bunun süresi işçi sayısına göre 5-8 hafta arasındaydı. Pamuk toplama ise Eylül ortasında başlar, 3 hafta sürerdi. Pamuğun bu süreçlerinde iş gücüne çok fazla ihtiyaç duyulmasından dolayı farklı yörelerden mevsimlik işçi gelmekteydi. Tarım amelelerinin çalıştırılmasından ve ücretlerinin ödenmesinden “Elçi” adı verilen görevliler sorumluydu. Adana şehir merkezinde işçilerin iş bulduğu belli merkezler vardı. İşçiler öncelikle buralara gelip iş araştırırlardı.³⁰² 1950'li yıllarda da tarım işçilerinin Urfa ve Doğu Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alandan Adana'ya geldikleri gözlenmiştir.³⁰³ Yalnızca bir yılda tarlalarda çalışan 7-8 bin pamuk amelesine ek olarak Hatay, Malatya, Gaziantep ve Niğde'den 70 bine yakın amelenin getirildiği bilinmektedir.³⁰⁴

1951'de “Çukurova Tarım İşçileri Sendikası” adıyla bir sendika kurulmuştur. Sendikanın toplantısında Muhittin Gedikoğlu tarafından kuruluş nedenleri şu şekilde izah edilmiştir;

“Hepiniz biliyorsunuz ki bugüne kadar çalışma ücretleriniz işveren tarafından takdir edilmekte ve aldığınız ücret, işverenin vicdanına havale kılınmış bulunmakta idi. Buna mukabil sabahın alaca karanlığında tarlada işbaşı yapıp en az 16-18 saat

³⁰⁰Yeni Adana, 18 Ağustos 1955.

³⁰¹Ferit Celal Güven, “Adana Çiftçisinin Durumu”, *Türk Sözü*, (7 Eylül 1955).

³⁰²Yurtsever, *Çukurova'da Tarımın Tarihi*, 215.

³⁰³“Adana”, 1/85.

³⁰⁴*Türk Sözü*, 29 Ağustos 1954.

çalışarak yine gecenin karanlığında beşer üstü bir kuvvet sarf ettikten sonra istirahata çekildiğiniz bilinen hakikatlerdendir. Halbuki bugün insanlık alemi, işçinin 8 saatten fazla çalışmasının çok büyük mahsurları olduğunu idrak etmiş olup sizlerin kuvvet ve kudretiniz haricinde bir enerji sarf etmenizi uygun görmemiştir.”³⁰⁵

Sendika başkanı Latif Şah ise sendikanın faaliyetlerinden şu şekilde söz etmiştir;

“İşçilerin çalışmalarında bazı mevzii aksaklıklar görülmekle beraber umumiyetle memnuniyet vericidir. Tarım işleri tarafından kozanın temiz toplanmasında büyük bir titizlik gösterdiklerini memnuniyetle müşahade ettim. Sendikamız tarafından mukavele ile çiftçilere temin edilen 22 bin tarım işçisinin çalışmaları, işverenleri tarafından takdirle karşılanmaktadır. Yalnız Köprügözü Köyünde çiftçi Sami’ye temin ettiğimiz tarım işçileri vaktinde işyerine gelmemiş fakat bunun yerine yine sendikamız tarafından temin edilen işçiler sevk edilmek suretiyle pamuk toplattırılmasına devam ettirilmiştir. Bu işveren tarafından evvelce işe gelmeyen işçilere verilen 1900 liralık avans miktarı da Sendika tarafından kendisine tamamen ödenmiş bulunmaktadır.”³⁰⁶

Çiftçiler 1956 yılına kadar ihtiyaçları olan tarım işçileri için Hatay gibi çevre illere giderek ihtiyaçlarını ilgili kurumlara bildirmektedir. Ancak 1956 yılında çiftçilerin işçi ihtiyaçlarını İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun Adana Şubesi’ne bildirmesine karar verilmiştir.³⁰⁷ 1958 yılında Çukurova Bölgesi’nde sadece kurumun işe yerleştirdiği işçi sayısı 120.619’dur. Kurum dışında elçilerin aracılığıyla yerleştirilenlerle birlikte bu sayı 200.000’e ulaştığı tahmin edilmektedir.³⁰⁸

İşçilerin Çukurova’ya gelmesi, barınma, sağlık, ücret gibi halledilmesi gereken birçok meseleyi beraberinde getirmektedir. “Pamuk İrgatının Çilesi” adlı köşe yazısına göre; her tarlada büyüklüğüne göre elli-yüz arası ırgat çalışırdı. Bu ırgatların Çukurova’ya taşınırken ki halleri de içler acısıydı. Kamyona fazla para gitmesin diye elli-altmış kişi birleşip bir kamyona sığarlardı. Güneşliklerini, kazanlarını, su kaplarını, çullarını, çocuklarının beşiklerini üstü açık kamyona yükler, yüklerin üzerine de kendileri binerlerdi. Bu kamyonların devrilip üzerindeki ırgatların yaralanıp, öldüğü zamanlar da olmuştu. Bir ırgat günde ortalama 40-50 kilo pamuk toplayabiliyordu. 1959 yılı için pamuk toplama işinden 17 kuruş alınırdı. Bir ırgatın mevsimlik pamuk toplama kazancı 150 lirayı geçmezdi. İrgatlar

³⁰⁵Türk Sözü, 18 Nisan 1951

³⁰⁶Vatandaş, 15 Eylül 1954

³⁰⁷Yeni Adana, 28 Mart 1956

³⁰⁸Makal, “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, 119.

Çukurova'ya geldiklerinde iş bulmaları birkaç günü bulur bu zamana kadar da keseden para yerlerdi. Gelişi işverene ait olan ırgatların nakliye ücretini de dönüşte kendileri öderlerdi. Tarladaki yiyecek içecekleri de kendilerine aitti. Bulgurlarını köylerinden getirir, çok çalışıp az yiyerek para biriktirmeye çalışırlardı. Tüm bunlar düşünüldüğünde ceplerinde para kalmaması lazımdı. Pamuk tarlalarında faciaların da yaşandığı görülmekteydi. Irgatlar kamıştan, dallardan örtülü çitleri birbirine bağlayarak evlerini yaparlardı. Kadınlar aşlarını bu evlerin, çadırların hemen yanında pişirirlerdi. Tarlaya giderken tamamıyla söndürülmeyen bu ateş rüzgârın da etkisiyle alev alır içerisinde uyuyan çocukla beraber çadır tutuşup yanardı.³⁰⁹

İşçilerin aldığı ücret önemli derecede sorun teşkil etmektedir. İşçiler binbir emekle çalıştıkları işlerinin karşılığını yeterli bulmamış ve ücretlerinin arttırılmasını istemişlerdir. 1950'li yıllarda tarım işçilerinin ücret sorununa yönelik uygulanan en önemli uygulama asgari ücret saptamaları olmuştur. 8 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren Asgari Ücretlerin Tespitine Yönelik Müteallik Yönetmeliği ile Adana'nın da bulunduğu belirli illerde tarım işçileri için asgari ücret belirlemeleri yapılmıştır.³¹⁰ Buna göre pamuk ziraatı işçilerinin asgari ücretlerini tespit etmek için komisyon kurulmuştur. Bu komisyona iş verenlerden, işçi temsilcilerinden, Ticaret Odasından, Ziraat Odasından, Sağlık Müdürlüğü'nden ve İşçi Sendikalarından üye seçilmiştir. Komisyon Çalışma Bakanlığı'nın emirlerine uyarak işçi yevmiyelerini tespit edecektir.³¹¹ 1950'den 1963'e kadar tarım kesiminde çalışanların ücretleri inişli çıkışlı bir seyir gösterse de reel ücret artış oranı %47,5 olmuştur.³¹²

Ücret konusunda bir diğer sorun çiftçiler ile tarım işçileri arasındaki pamuk toplama ücretleri konusunda yaşanan anlaşmazlık olmuştur. Çiftçiler hayat pahalılığını öne sürerek ücretlerin düşürülmesini talep ederken tarım işçileri çalışma koşullarından dolayı ücretlerinin arttırılmasını istemişlerdir. 1951'de pamuk toplama ücreti için tespit olunan 11 kuruş için çiftçiler itiraz ederken tarım işçileri şunları söylemiştir; "*Haklarımızı verin. Toplama ücretimiz olan 11 kuruşu*

³⁰⁹Kenan Gedikoğlu, "Pamuk Irgatının Çilesi", *Yeni Adana*, (22 Eylül 1959).

³¹⁰Makal, "Türkiye'de 1950- 1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler", 128.

³¹¹*Türk Sözü*, 21 Nisan 1951.

³¹²Makal, "Türkiye'de 1950- 1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler", 131.

sizlerden alacağız. Siz burada gölgede oturun, buzlu su için, biz tarlada yanalım.”³¹³ Çiftçilerle işçiler arasındaki ücret ihtilafı halledilemeyince çiftçiler işçi ücretlerini yüksek bulduğundan çapa makinelerini faaliyete geçirmişler ve amele tutmaktan vazgeçmişlerdir. Bu durum da yurdun birçok yerinden Adana’ya gelen tarım işçisini zor durumda bırakmıştır.³¹⁴ 1952 yılında da 5 bine yakın tarım işçisinin meydanlarda iş için beklediği yerel basında yer almıştır. Yüzlerce işçi vilayetin salonlarında ve merdivenlerinde birikerek bu meselenin halledilmesini talep etmişlerdir.³¹⁵ Sonraki yıllarda da işçi ücretlerine yapılan artış işçiler tarafından yeterli bulunmamıştır; 1955’te çiftçiler son altı ay içinde hayat pahalılığının yüzde iki yüz arttığından, traktör parçalarının karaborsadan temin edilmekle pamuk maliyetinin yükseldiğinden, pamuk fiyatlarının da çok düşük olduğundan yakınmışlar ve bir çare bulunmasını istemişlerdir.³¹⁶ 1957 ve 1959’da yeniden düzenlenen işçi ücretleri, işçiler tarafından yeterli bulunmamış, Ziraat İşçileri Sendikası o günkü geçim şartlarını ileri sürerek tespit edilen ücrete itiraz etmiştir.³¹⁷

Mecliste de işçi ücretleri görüşülmüş, muhalefet milletvekilleri bugünkü hayat şartları karşısında işçilerin sefalet içinde olduğunu bildirmişlerdir.³¹⁸ CHP Adana Milletvekili Dr. Ali Menteşoğlu şunları söylemiştir;

*“Tarım işleri mevzu ile ne sigorta ve ne de başka bir teşekkül layığı ile meşgul olmamaktadır. Bunlar kafiye halinde meydanlarda, açıkta adeta kamp kurmaktadır. Ağaçlar altında, bazen yağmurlu havalarda çamurlar içerisinde perişan bir durumdadırlar. Belediyeler bunlarla ilgilenmiyor. Velhasıl tarım işçileriyle ilgilenecek bir merci bulmak icap eder.”*³¹⁹

3.1.4 Toprak Anlaşmazlıkları

DP döneminde gerek fertler gerekse fertlerle hükümet arasında çıkan toprağın paylaşılamaması durumu sürekli nüksetmişti. Buna çözüm olarak devlete ait arazi ile şahıslara ait arazinin ayırt edilebilmesi için tapulama kanununun bir an evvel uygulamaya geçilmesi beklenilmişti. Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, Abdioğlu Köyü

³¹³Türk Sözü, 31 Mayıs 1951.

³¹⁴Yeni Adana, 3 Mayıs 1951.

³¹⁵Yeni Adana, 22 Nisan 1952.

³¹⁶Türk Sözü, 9 Eylül 1955.

³¹⁷Türk Sözü, 10 Mayıs 1957.

³¹⁸Yeni Adana, 1 Şubat 1958.

³¹⁹Yeni Adana, 31 Ocak 1958.

mıntıkasındaki köylülerin konuyla ilgili şikayetlerini dinlemiş köylüler yıllardan beri topraklarını ele geçirememekten dert yanmışlardı. Tarım Bakanı köylülerin şikayetlerini haklı bulmuş, çözüm önerileriyle birlikte Vali Ahmet Kınık'a direktifler vermişti. Bu sorun için bir komisyon kurulmuş ve komisyon üyeleri toprak ihtilaflarının had safhaya ulaşmasının nedenlerini incelemişti. Buna göre özellikle arazi kadastrounun yapılmamış olması buna sebep olmaktaydı ve Çukurova'da iki kadastro ekibinin ve bir de müstakil olmayıp sadece Cumartesi ve Pazar günleri toprak işleriyle meşgul olabilen bir hakimin faaliyet gösterdiği, bunun ise yeterli olmadığı belirtilmişti. Toplantıda çiftçiler halihazırda bulunan 24 komisyonun hiç olmazsa yarısının geniş üretim bölgesi olan Çukurova'ya gönderilmesini ve ayrıca üç müstakil yargıcın görevlendirilmesini talep etmişlerdir.³²⁰

3.1.5 Pamuk Türleri

Pamukta kalitenin artırılmasına yönelik standardizasyon çalışmaları da DP iktidarı döneminde yapılan çalışmalardandı. Pamuk cinslerinin sınıflandırılması konusunda 1955'ten itibaren her tür pamuğun cins ve tipini gösteren belge uygulaması başlamıştı. Ancak uzmanlar bu uygulamayı yetersiz bulmuşlar ve diğer ülkelerdeki gibi lif uzunluğuna göre sınıflandırılmasını önermişlerdi.³²¹

Kullanılan pamuk türlerine bakıldığında ise 1951 yılı için Türkiye'de mevcut iki çeşit pamuk vardı. Bunlardan biri Akala tipi diğeri yerli tiptir. Akala tipi Türkiye'ye geleli birkaç yıl olmuş ve Amerika'dan ithal edilmişti. Tahminlere göre Türkiye'de kullanılan tohumların %85'ini Akala tipi oluşturmuştu. 1945'te %20 dolaylarında olan yerli pamuk üretimi 1955'te neredeyse bırakılmıştı.³²²

Akala tipi daha ince ve sağlam yerli tip ise daha kalın iplik vermiştir. Türkiye'de, Adana araştırma merkezinde elde edilen Akala 130 ile Yerli 139, ise üretim için en elverişli tohumlardı.³²³ Akala ve diğer türlerin eylül ayında açılmaya başlamasıyla birlikte yağmur başlamadan toplanmaları gerekiyordu. Bu durum işçilerin çalışma koşullarını değiştirmiştir. Önceleri bütün yıl duyulan iş gücü

³²⁰Yeni Adana, 5 Nisan 1952.

³²¹Gökkaya, *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası*, 94.

³²²“Adana”, 1/76.

³²³Türk Sözü, 11 Mart 1951.

ihtiyacı yeni türlerle birlikte beş aya inmiştir. Akala türü daha nitelikli lif pamuk vermiş ve çekirdeği kolay ayrıldığı için çırçır fabrikaları tarafından tercih edilmiştir. Pamuk türlerinin yaygınlaşmasıyla Çukurova’da pamuk ekim alanı da artmıştı.³²⁴ 1959’dan sonra Akala’nın yerini Coker almış ve Çukurova’da %66 oranında Coker üretilmeye başlanmıştır.³²⁵

3.1.6 Pamuk Üretimini Destekleyen Kuruluşlar

3.1.6.1 Çukobirlik (Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifler Birliği)

1940 yılında kurulan “Çukobirlik”, Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifler Birliğinin kısaltılmış ismidir. Adana, Ceyhan, Tarsus Pamuk Satış Kooperatiflerinin birleşmesiyle kurulmuştur. Kuruluş amaçları arasında, ortak kooperatiflerin ürünlerini işlemek, bu ürünlere dış pazarda alıcı bulmak, üretim için gerekli araç ve gereçleri temin ederek çiftçiye ulaştırmak ve çiftçiye kredi desteği sağlamak yer alır.³²⁶ Birlik, Adana’nın en önemli iktisadi ve ticari merkezlerinden birisi olmuştur. Birliğin üye sayısı 1950’de 6 iken 1960’ta 17’ye çıkmıştı.³²⁷

1951’de Genel Müdür İrfan Ülkü, konuşmasında; 11 yıl önce üç satış kooperatifinin ve bunların kurucusu olan 38 ortakla Çukobirlik’in kurulduğunun, kooperatif adedinin beşe ve ortak adedinin ise 6000’e yükseldiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında kooperatifçiliğin umumi refahın artmasındaki önemine değinmiş ancak Çukurova’da kooperatifçiliğe Ege’de olduğu kadar önem verilmediğini, bunda kooperatifçilik anlayışının kültürel olarak Çukurova’da yetersiz kalmasının etkili olduğunu ifade etmiş ve bu durumun aşılma çalışıldığını belirtmiştir.³²⁸ Ayrıca birliğin kısa sürede büyük başarılar kazandığını, çiftçinin büyük fedakarlıkla elde ettiği mahsulün satışını sağlamak suretiyle yurdun genel ekonomik kalkınmasında birliğin önemli vazifeler üstlendiğini ve büyük bir itibar kazandığını ifade etmiştir.³²⁹ Çukobirlik’in, çalışmalarında kooperatif

³²⁴“Adana”, 1/83.

³²⁵“Adana” 1/76.

³²⁶Yurtsever, *Çukurova’da Tarımın Tarihi*, 224.

³²⁷“Adana”, 1/76.

³²⁸*Türk Sözü*, 11 Eylül 1951.

³²⁹*Türk Sözü*, 14 Kasım 1951.

mevzuatı dahilinde ortakların çıkarlarını gözettiği, bu vaziyetleri yerine getirmekte politik bir zihniyetin olmadığı da ifade edilmiştir.³³⁰

Çukobirlik pamuğun işlenme sürecinde önemli bir rol almıştır. Birlik, ortaklardan aldığı kütü pamuğu fabrikalarında çırçırılarak saf pamuk elde etmiştir. Elde edilen saf pamuğun bir kısmı dış piyasaya sürülmüş bir kısmı da birliğin iplik fabrikalarında hammadde olarak kullanılmıştır. Ancak büyük kısmını dış pazara satılmıştır.³³¹ Ayrıca ortaklara ucuz fiyatlı suni gübre, zirai mücadele ilaçları, kanaviçe (çuval) ve Çukobirlik mamulleri satılmıştır.³³² Birliğin Ceyhan ve Yenice'deki fabrikalarında Sav-gin makinelerinin kullanılması İngiltere'nin Çukobirlik pamuklarını tercih etmesini sağlamıştır. Ayrıca birlik üreticiye tohumluk verip nakdi yardım yaparak destek olmuş, malını yok pahasına sattırmayarak üreticiyi koruma görevi de üstlenmiştir.³³³

3.1.6.2 Pamukbank

1955'te Pamukbank'ın ilk şubesi Adana'da açılmıştır. Özel banka olarak halkın hizmetine girmiş olan Pamukbank bir anonim şirket olarak ortaya çıkmıştır. Adı Pamukbank olmasına rağmen bir ticaret ve sanayi bankası olduğu ve her türlü banka işleriyle meşgul olacağı bildirilmiştir.³³⁴ Banka İdare Meclisi Reisi Muhlis Ete, Pamukbank'ın 17 milyon liralık sermaye ile kurulduğunu ifade ederek memleketteki bankalar ile ilgili şunları söylemiştir:

*“Memlekette halen itibari sermayeleri 2.116 milyar lirayı tekabül eden ve bunun 1.234 milyar lirası tamamen ödenmiş olan 55 bankamız mevcuttur. Adana'da çalışan bankaların sayısı 11'e baliğ olmaktadır.”*³³⁵

Bunlardan başka Ziraat Bankası, Sümerbank, Adana Ticaret ve Sanayi Odasının da tohumluk dağıtımında, çiftçiye kredi verilmesinde ve pamuğun dış piyasaya açılmasında önemli katkıları olmuştur.

³³⁰Vatandaş, 21 Şubat 1954.

³³¹“Adana”, 1/77.

³³²Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, 1/81.

³³³Madendağ, *Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat*, 46.

³³⁴Yeni Adana, 2 Haziran 1955.

³³⁵Türk Sözü, 3 Haziran 1955.

3.1.7 Pamuk Ticareti

1950'den 1953 senesine kadar geçen sürede Türkiye, mühim bir pamuk ihracatçısı ülke haline gelmiştir. 1950'den önce Liverpool, Le Havre, Hamburg gibi pamuğun dünya merkezlerinde pek az Türk pamuğu görülürdü. Marshall Planıyla gelen traktörlerin de sayesinde Türk pamukçuluğu rekor üstüne rekor kırmış ve geniş ihracat sayesinde memlekete mühim bir döviz girmiştir.³³⁶

1950 yılına bakıldığında; pamuk piyasası oldukça hareketli geçmiş Adana pamuğu Almanya, Belçika ve İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Yeni pamuk talep eden ülkeler arasında Çekoslovakya'da yer almıştır.³³⁷ Ayrıca bu yıl Fransa'ya da 7 bin ton kadar pamuk satılması için teşebbüse geçilmiştir.³³⁸

Yeni Adana gazetesinin “Pamukçuluğumuz İçin Yeni Bir Hamle” isimli yazısına göre 1950 yılı için Amerika Birleşik Devletleri'nde pamuk stoklarının az oluşu ve üçüncü bir dünya harbi eşiğinde bulunuluyor olunması ülkelerde pamuksuz kalma endişesi yaratmış, bu durum Adana pamuğu için avantaj olmuştur. Bu sayede Türkiye, sıkıntısızca pamuk ihraç eden ve bundan para kazanan bir ülke haline gelmiştir.³³⁹

1951'de iç piyasadaki pamuk fiyatlarının yabancı ülkeler tarafından da benimsendiği görülmüş ve bu durum memnuniyet verici bir halde devam etmiştir. 1951 yılında bölgedeki pamuk rekoltesi 342 bin balyadır. Bunun 145 bin balyası ihraç edilmiş, ihracat büyük bir hararetle devam ettiğinden 197 bin balyanın önemli bir kısmının da ihraç edileceği tahmin edilmiştir.³⁴⁰

1952 yılı içinde ithalat ve ihracatta mühim artış görülmüştür. Verilen bilgilere göre 1951 Mayıs ayında 48.200 lira olan ihracat 1952 Mayıs ayında 93.900 liraya yükselmiştir. En fazla ihracat yapılan ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa olmuştur.³⁴¹ İngiltere de Türkiye'den ham pamuk ihraç etmiş, 539.229

³³⁶Yeni Adana, 25 Mart 1953.

³³⁷Türk Sözü, 7 Haziran 1950.

³³⁸Yeni Adana, 7 Temmuz 1950.

³³⁹Yeni Adana, 27 Aralık 1950.

³⁴⁰Yeni Adana, 15 Ocak 1951.

³⁴¹Yeni Adana, 5 Temmuz 1952.

sterlin değerinde Türk pamuğunun İngiltere'ye ihraç edildiği kaydedilmiştir.³⁴² 1951 senesi mahsulünden elde kalan pamukların tamamını ise İtalyanlar almıştır. Bunun Çukurova Pamuk Satış Birliği Kooperatifleri tarafından satılan miktarı 5 bin tondur. İtalya 1952 yılı mahsulünden de ukobirlik'ten 6 bin ton pamuk almıştır.³⁴³

1952'de yapılan anlaşmalarda pamuk karşılığı bazı ürünlerle değiş tokuş yapıldığı da olmuştur. Örneğin; Almanya ve İtalya, Adana pamuğundan  kilo pamuğu bir kilo mensucatla değiştirmek istemiş ve 80 bin ton civarındaki yeni pamuk rekoltesi kampanyasının yaklaştığı günlerde 1951-1952 kampanyasından kalan 20 bin ton kadar pamuğun manifatura ile mübadele yapılarak tasfiyesi istenmiştir.³⁴⁴

1953'te ukobirlik elindeki pamukları satmak için büyük gayret göstermiştir. ukobirlik'le yapılan müzakereler sonucunda Japonya'ya 4 bin, Almanya'ya 3 bin ton pamuk satılmıştır. Yine ukobirlik tarafından Macaristan'a 3 bin, Yugoslavya'ya 1.250 ton pamuk ihraç edilmiştir.³⁴⁵ Ayrıca bu yıl devlet liberasyon sisteminde bazı değişiklikler yapmıştır. Buna göre hükümet, kendi ihraç mallarını en fazla alan memleketlerden mal satın alacaktır. Hükümet pamuk alan memleketlerden karşılığında mal almak için Japon Ticaret Heyetiyle temasa geçmiştir. Japonya Türkiye'den 50 milyon değerinde pamuk almak, bunun karşılığında pamuklu mensucat vermek istemiştir.³⁴⁶

1954'te ukobirlik pamuk piyasası en iyi günlerini yaşamış, ukobirlik eliyle Belçika'ya, ihracatçı firmalar aracılığıyla da İşpanya, Polonya ve Almanya'ya pamuk satılmıştır. ukobirlik tarafından Belçika'ya ilk defa yapılan büyük satışla Adana pamukuluğuna yeni bir saha daha açılmıştır. Bölgedeki ihracatçı firmaların İşpanya'ya pamuk ihracatı yapabilmeleri için de Ticaret ve İktisat Bakanlığı'nca lisans verilmiştir. Bu döneme kadar İzmir pamuğuna rağbet gösteren İşpanyolların, Adana pamuğunu tercih etmeleri Adana için zengin bir çıkış olmuştur.³⁴⁷

³⁴²*Türk Sözü*, 1 Mayıs 1952.

³⁴³*Yeni Adana*, 8 Haziran 1953.

³⁴⁴*Yeni Adana*, 1 Ağustos 1952.

³⁴⁵*Vatandaş*, 7 Temmuz 1953.

³⁴⁶*Türk Sözü*, 13 Mart 1953.

³⁴⁷*Vatandaş*, 12 Aralık 1954.

1955'te pamuk piyasasındaki canlılık devam etmiştir. Resmi protokollerle Almanya, İtalya ve Fransa'yla pamuk anlaşmalarına girilmiş ayrıca Japonlarla da böyle bir anlaşma yapılması beklenilmiştir. Çünkü Japonlar da 8 milyon dolarlık pamuk istemişlerdir. Ayrıca ham bez ihracatı serbest bırakılmış bu durum pamuk piyasasında canlılık yaratmıştır. Avrupa'ya ham bez ihraç ederek basma ve pazen ithal edecek olan Adana'daki dokuma fabrikalarının ve Sümerbank'ın alımları devam etmiş, bu alımlar 300 tondan aşağı düşmemiştir.³⁴⁸ İngiltere'nin Türkiye'den alacağı 90 milyon tutarındaki meblağın 5 yıl içinde Türkiye'den ihraç edilecek hububat, fındık, pamuk gibi maddelerle alacaklarının ertelenmesi kararlaştırılmıştır.³⁴⁹ Belçika'ya olan borçların da bu yıl ticari ürün gönderilerek ödenmesi kararlaştırılmıştır. Belçika alacağına karşılık 40 bin ton buğday, 15 bin ton da pamuk istemiştir.³⁵⁰

1956 yılında Almanya'ya yapılacak pamuk sevkiyatının tamamen Çukurova Bölgesinden yapılmasına karar verilmiştir.³⁵¹ Toplam ihraç edilen pamuk miktarı 6.383 tondur. Bu miktar ihraç edildikten sonra pamuk fiyatları günden güne düşmüş, satış yolları kapanmış, üretici piyasada alıcı bulamaz bir vaziyetle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla Çukobirlik'in elinde 33 bin 350 ton yani 186.700 balya pamuk kalmıştır. Bu durumda çiftçi, yeni iş temin edemeyeceğinden tarlasını işleyememekten endişe duymuştur. Elde kalan pamuklara dair resmi rakamlar şu şekildedir; Sümerbank ve yerli sanayi tarafından yapılan satın alma 26.109 ton; Çukobirlik elinde bulunan miktar 11.600 ton; Üretici ve tüccar elindeki miktar 25.750 ton; ihraç edilen pamuk miktarı 6.383 ton. Halihazırda elde bulunan pamuk toplamı 37.350 tondur.³⁵² Hükümetin acil kararlar alması beklenilmiş, pamuk ihracatı yapılamadığı için bölgenin ticari ve iktisadi durumunun vahim bir hal aldığı söylenilmiştir.³⁵³ 1957 yılında da ihracat miktarı azalmaya devam etmiştir.

³⁴⁸Yeni Adana, 7 Şubat 1955.

³⁴⁹Yeni Adana, 16 Şubat 1955.

³⁵⁰Yeni Adana, 26 Temmuz 1955.

³⁵¹Yeni Adana, 11 Mayıs 1956.

³⁵²Bugün ,22 Şubat 1956.

³⁵³Yeni Adana, 2 Mart 1956.

1958'de pamuk ihracatı serbest bırakılmış, ihracatçılar birliği pamuğun lisansa tabi tutulmayacağını belirtmiştir. Karar piyasada ilgi ile karşılanmıştır.³⁵⁴

1959 yılında da Ticaret ve Sanayi Odası'nın bildirisine göre; Batı Almanya'ya 733.474, İtalya'ya 632.268, Fransa'ya 84.121, Hollanda'ya 50.000, İsviçre'ye 11.215 kilo olmak üzere 1.561.078 kilo pamuk satışı yapılmış ve buna mukabil 207.689 lira tutarında döviz sağlanmıştır.³⁵⁵

1960 yılının ilk aylarında da Adana'dan İngiltere, Fransa, İsviçre, İtalya, Çekoslovakya, Almanya ve Belçika'ya yapılan pamuk ihracatının tutarı 8.872.860 lirası bulmuştur.³⁵⁶

Tüm bunlara bakıldığında Demokrat Parti döneminde, Adana pamuğunun büyük kısmının ihraç edildiği, böylelikle ülke ekonomisine katkı sağlandığı açık bir şekilde görülmektedir.

3.2 Diğer Tarım Ürünlerinin Üretimi

3.2.1 Hububat Üretimi

DP iktidarının ilk yıllarında makineli tarımın gelişmesi ve olumlu iklim koşulları sayesinde hububat ekilen arazide önemli artış yaşanmıştır. Ayrıca hükümetin buğday için yüksek fiyat politikası uygulaması bu artışın nedenlerinden biri olmuştur. 1953 yılına gelindiğinde Türkiye, en çok hububat üreten ülkeler içinde beşinci sıraya gelmiştir. Bu yıl hububattaki artış hızı rekor seviyeye ulaşmıştır. Dış piyasadaki hububat talebi artmış, ülke içinde ekim sahasının genişletilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bunun için Tarım Bakanlığı hazırladığı bir raporla arpa, çavdar yetiştirenler ile sert buğday yetiştirecek çiftçilere bir miktar prim vereceğini duyurmuştur.³⁵⁷ Böylelikle hububat ekiliş sahası 1952'ye nazaran %9 fazlasıyla 10 milyon 832 bin hektar artmış; hububat üretimi ise 1952'ye göre %10 kadar bir fazlalıkla 14 milyon tona yaklaşmıştır. 1950 yılına göre kıyaslandığında ise hububat ekiliş sahasındaki artış %31, üretim artışı ise %75

³⁵⁴Yeni Adana, 23 Eylül 1958.

³⁵⁵Yeni Adana, 18 Kasım 1959.

³⁵⁶Yeni Adana, 18 Ocak 1960.

³⁵⁷Yeni Adana, 26 Ağustos 1953.

olmuştur.³⁵⁸ Hububattaki artış bilhassa buğdayda fazla olmuştur. 1950 yılında 3.871.926 ton olan buğday üretimi 1953 yılında hemen hemen iki mislini bularak 7 milyon 500 bin tona çıkmıştır.³⁵⁹

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında yukarıda söz edilen genel hububat durumu Adana için de geçerli olmuştur. Adana'da ekilen tarım ürünlerinde pamuktan sonra en çok buğday tercih edilmişti. Kırsal alanların temel geçim kaynağına bakıldığında da köylerin büyük çoğunluğunun temel geçim kaynağının pamuk ve buğday olduğu görülür. Buna göre; Adana'daki 739 köyün geçim kaynaklarının dağılımında pamuk 359 köyün temel geçim kaynağı iken, 302 köyün temel geçim kaynağı da buğdaydı.³⁶⁰ 1955'e kadar Adana'nın hububat üretiminde artış görülmüştür. Özellikle 1954'te Adana, hububat bakımından büyük bir bolluk ve bereket yaşamıştır. Her bir dönüm için alınan hububat miktarı iki yüz kilodan iki yüz elli kiloya kadardır. Bu miktar uzun senelerdir ilk defa elde edilmiştir. Hububatın fazla üretilmesiyle birlikte fiyatlarda da herhangi bir indirim yapılmaması çiftçiye bayram sevinci yaşatmıştır. Örneğin arpanın yirmi buçuk kuruşa kadar satışı yapılmıştır. Buğday da aynı şekilde serbest piyasada oldukça iyi fiyatlara satılmıştır.³⁶¹ 1953 verilerine göre Seyhan'da buğday 105.960, arpa 50.985, yulaf 23.457, çavdar 4.350, mahlut 9.200 ve mercimek 150 hektar ekilmiştir. 1954'te ise buğday 128.913, arpa 43.832, yulaf 19.782, çavdar 2.375, mahlut 10.800, ve mercimek 205 hektar ekilmiştir.³⁶²

Pamukta olduğu gibi hububatta da çiftçiye tohumluk temin edilip dağıtımı yapılmıştır. Örneğin; 1951'de Adana çiftçisine yardım maksadıyla 200 ton tohumluk buğday tahsis edilmiş, bu tohumlukların dağıtımı için Seyhan Teknik Ziraat Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Bu tohumluklar %35 nispetinde bütün mahsulü zarar görmüş olan ve bankalara kredileri dolmuş çiftçilere yardım amaçlı tahsis edilmiştir. Bundan başka 280 ton floransa buğdayı tohumu Urfa Ceylanpınar Üretme Çiftliğinden Adana için tahsis edilmiş ve çiftçilere ücret karşılığı

³⁵⁸*Vatandaş*, 23 Eylül 1953.

³⁵⁹*Vatandaş*, 23 Eylül 1953.

³⁶⁰“Adana”, 1/73.

³⁶¹*Yeni Adana*, 10 Haziran 1954.

³⁶²*Yeni Adana*, 26 Mayıs 1954.

dağıtılması planlanmıştır.³⁶³ 1954'te ise Saimbeyli ilçesine 500 ton buğdayın dağıtımının yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca vilayetçe 300 ton arpa tahsisi yapılmıştır. Bu arpanın 70 tonu Karaisalı, 80 tonu Osmaniye ve 150 tonu da Pozantı kazasına verilmiştir.³⁶⁴ Buğday tohumlarının ıslah çalışmaları da yapılmıştır. Örneğin Yeşilköy Tohum Islah İstasyonu tarafından Adana'ya gönderilen buğday tohumları tetkik edilmiş ve bazı tohumların mevcut kullanılan floransa buğdayı kadar dayanıklı olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁵

1955 yılıyla birlikte olumsuz hava koşulları buğdayı etkilemiş, merkezde ve Ceyhan, Osmaniye gibi diğer kazalarda yağışlarda azalma nedeniyle ekinler kuruma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.³⁶⁶ Ekiliş miktarına bakarak yüksek rekolte bekleyen çiftçi hayal kırıklığı yaşamıştır. Önceki yıl Toprak Ofisi'nin Seyhan ve Ceyhan merkezine bağlı satın aldığı buğday 40 bin ton civarında iken bu sene ancak 10 bin ton civarındadır. Önceki sene buğday satışları çok hareketli geçmiş, Temmuz ortalarına kadar İskenderun'dan yüzlerce buğday yüklü kamyon geçişi yapılmıştır. Ancak bu seneki satış 15 Haziran'da sona erdiği gibi başlangıcında da sonunda da harekete rastlanmamıştır. Bu suretle para kazanamayan çiftçi tüccara, esnafa ve bankaya olan borcunu ödeyememiştir.³⁶⁷ Ceyhan çiftçilerinin düzenlediği bir toplantıda, borçların tecil ettirilmesi için Ankara'ya heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştır.³⁶⁸

1956 yılında Adana Vilayetine 141.996 hektar buğday, 51.794 hektar arpa, 20.023 hektar yulaf ekilmiştir. Alınan mahsul miktarı 212.994 ton buğday, 82.870 ton arpa, 32.337 ton yulaftır. Ayrıca 14.200 hektar susam, 106.91 hektar çeltik ekilmiştir. Alınan mahsul miktarı 5.680 ton susam, 37.417 ton çeltiktir.³⁶⁹ Türkiye genelinde 1956 yılı hububat üretimi 1955 yılına göre 350 bin ton kadar azdır.³⁷⁰

³⁶³Yeni Adana, 19 Eylül 1951.

³⁶⁴Bugün, 10 Ekim 1954.

³⁶⁵Yeni Adana, 3 Haziran 1956.

³⁶⁶Yeni Adana, 21 Kasım 1955.

³⁶⁷Yeni Adana, 6 Temmuz 1955.

³⁶⁸Bugün, 5 Mayıs 1955.

³⁶⁹Bugün, 17 Temmuz 1956.

³⁷⁰Yeni Adana, 25 Aralık 1956.

1957’de kuraklık devam etmiş hububat mahsulü bu durumdan fazlasıyla etkilenmiş, ekinlerde sararma emaresi görülmüştür.³⁷¹ Hububat ekiliş sahası 1956-1957 yıllarında yüzde yedi oranında, yağlı tohumların ekiliş sahası ise yüzde altı oranında daraltılmıştır. Buğday %1.5, arpa %0.3, mısır %3.4, darı %3.2 ve kuşyemi %4.5 nispetinde noksan ekilmiştir. 1956-1957 yılında ekiliş sahası 12.374.500 hektar iken 1957 yılında 12.300.706 hektar olmuştur.³⁷² Ticaret Bakanı üç yıldır hissedilen kuraklık nedeniyle Amerika ile 600 bin ton buğday ithali konusunda anlaşmaya varıldığını ifade etmiştir.³⁷³ Adana’nın buğday üretimindeki oranı da git gide düşüş göstermiş; 1950’de %5 iken 1960’ta %3 olmuştur.³⁷⁴

3.2.2 Meyve ve Turunçgiller Üretimi

Turunçgiller ılıman ve nemli iklim koşullarını sevdiği için Akdeniz ikliminde fazlasıyla yetişen ürünlerdendir. Bu bakımdan Akdeniz kıyıları limon, portakal, turunç ve mandalina ağaçları ile doludur. Adana’da turunçgiller içinde en fazla portakal sonrasında sırayla turunç, limon, mandalina yetiştirilmiştir. Portakal çeşitlerinin ekiliş oranına bakıldığında; yerli %50, vaşington %23, yafa (şamuti türü) %15, italyan %10 diğerleri %2 oranındadır. Bunlar en çok Adana’nın Merkez, Karataş ve Ceyhan ilçelerinin nehir kıyıları ile Kozan’ın Bucak, Kadirli’nin Sırt ve Osmaniye’nin Karaçay bölgelerinde yetiştirilir.³⁷⁵

1954 yılındaki bir zirai toplantıda Turhan Cemal Beriker, Çukurova’nın önemli bir mahsulünün de turunçgiller olduğunu söyleyerek Turunçgiller Enstitüsü kurulması zaruriyetinden söz etmiştir. Ayrıca turunçgiller mahsulünün gelişmesi için bol kredi lazımdır diye ifade etmiştir.³⁷⁶ Bundan başka bölgede yetişen portakalların sularının çıkarılması için bir fabrika kurulması talep edilmiş; Teknik Ziraat Müdürü Saip Ergin ise narenciye üretiminin az olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir;

³⁷¹Bugün, 18 Nisan 1957.

³⁷²Yeni Adana, 26 Eylül 1957.

³⁷³Bugün, 14 Mayıs 1957.

³⁷⁴“Adana”, 1/72.

³⁷⁵Aktan, *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*, 1/47.

³⁷⁶Yeni Adana, 24 Mart 1954.

“Türkiye’de adam başına dört portakal düşmektedir. Narenciye bölgelerimizi genişletmemiz lazım geliyor. Fabrika kurmaktan ziyade fidanlık bölgelerinin genişletilmesi lazım”

1953 yılında Adana’da 19.314 adet ücret karşılığı, 13.350 adet de ücretsiz olmak üzere 32.654 adet meyve fidanı tahsis edilmiştir. 1954 yılında ise ihtiyacın 88.700 adet olduğu söylenmiş, bunun 7.700’ü ücretli, 18.000’i de parasız olarak dağıtılması planlanmıştır.³⁷⁷ Çiftçilerin çoğunluğu dağıtılan fidan miktarının yetersizliğinden yakınmış ve Saimbeyli, Feke gibi bölgelerde fidanlık kurulmasını istemişlerdir.³⁷⁸

Hükümet talepleri dikkate alarak meyve ve turunçgil üretiminde çiftçiye destek olmaya çalışmıştır. Örneğin Feke, Saimbeyli, Karaisalı gibi bölgelerdeki fakir halkın kalkınması için meyvecilik faaliyetleri hızlanmıştır. Buralarda armut, elma, vişne gibi meyvelerin iyi yetiştirileceği tespit edilmiştir. Valilik olarak da 50 bin kadar fidan getirtilerek halka dağıtılmıştır.³⁷⁹

1950’de merkez ve kazalarda turunçgiller bahçeleri yaşanan soğuktan ciddi zarar görmüşlerdir. Buna göre limonlarda %80-90, portakal ve mandalinalarda %60-65 hasar vardır. Meyvelerin tam olgunlaşma zamanında soğuklar yaşandığından 7-8 yaşlarındaki fidanların hepsi kurumuştur. Turunçgiller -5 derecenin altındaki sıcaklıktan etkilenmeye başlarken, bu yıl sıcaklık -8 dereceyi bulmuştur. Merkez ve kazalarda bu zararın nispetleri tespit edilmiştir. Üreticinin eğer bankaya borcu varsa tecil ettirilmesine, arazi vergilerinin ise silinmesine karar verilmiştir. Tarım Bakanlığı’ndan Adana’ya bu bahçeciler için devlet fidanlığından parasız turunçgiller fidanı temin etmesi ve Ziraat Bankası’nın yeniden tesis ve verimlendirme kredisi açması istenmiştir.³⁸⁰ 1954’te Ziraat Vekaleti uzmanlarından oluşan üç kişilik bir heyet Hatay, İçel ve Seyhan’da dondan zarar gören narenciyeler için inceleme yapmışlardır. Seyhan’ın merkez mahallelerinde ve kazalarında inceleme yapan heyet her üç vilayet için hazırladığı raporu Ziraat Bakanlığı’na vermiştir.³⁸¹

³⁷⁷Yeni Adana, 8 Ocak 1954.

³⁷⁸Bugün, 5 Ocak 1954.

³⁷⁹Yeni Adana, 10 Ocak 1951.

³⁸⁰Yeni Adana, 25 Mart 1950.

³⁸¹Yeni Adana, 26 Ocak 1954.

1950’de Adana’da turunçgile ayrılan alan 2.251 hektardı. Üretim miktarı olarak bakıldığında büyük bir artış yaşanmış; 1938-1942 arasında ortalama 26.4 milyon olan turunçgiller üretimi 1950’de 128.6 milyona yükselmiştir.³⁸² Eldeki verilere göre 1952’ye kadar üretimdeki artış devam etmiştir.

1949-1952 yılları arasında meyve üretimindeki artış aşağıdaki tablo 14’te göze çarpmaktadır.³⁸³

Tablo 14: 1949-1952 Yılları Arası Adana’daki Meyve Üretim Miktarı (Ton)

Ürün	1949/50	1950/51	1951/52	1946/50	1950	1951	1952
Kavun, Karpuz	1.822	1.031	652	15.255	17.830	14.465	9.780
Turunçgiller	705	611	620	68.560	46.250	128.639	137.757
Üzüm	11.280	11.138	11.860	14.371	16.080	10.480	32.430
Diğer Meyveler	563	564	561	4.042	6.055	4.636	5.607

3.2.3 Çeltik-Pirinç Üretimi

1952 yılında Adana’nın merkez ilçe köylerinde çeltikçilik yapılması yasak iken bu yıldan itibaren buna izin verilmiş ve Adana’da sekiz bin dönümlük bir arazide ekim yapılması için bir şirket kurulmuştur. Ancak çeltik ekim sahasının şehrin yazlık yerleri sayılan bağlar mıntikasına kadar dayanması bağcılar ve şehir halkının şikayetine sebep olmuştur.³⁸⁴ Adana’nın Havutlu Bucağı’nda ve Seyhan ile Cumhuriyet Mahallesi’nde yapılması kararlaştırılan çeltik ziraatı için halk dilekçe ile şikâyetle bulunmuştur. Buna göre halk çeltik ziraatını sıhhi ve zirai bakımdan tehlikeli bulmaktadır. Ayrıca çeltik ziraatında sulamanın çok önemli olduğu oysa Çukurova topraklarının bu konuda yeterince gelişme göstermediği belirtilmiş ve Çukurova’nın jeolojik yapısı uygun olmadığı halde su arklarıyla yapılacak çeltik ziraatının muazzam bir sivrisinek getireceği ve bu merkezlerin Adana’nın içinde bulunduğu da hesaba katılması istenmiştir.³⁸⁵ Hükümet bu konuda kararlılık göstererek çeltik ekim alanlarını daraltmaktansa sivri sinekle ilaçla mücadeleyi tercih etmiştir. Adana’nın Taşköprü sağ ve sol sulama sahasında 62 bin dönüm çeltik ziraatı yapılması için Teknik Ziraat Müdürlüğü’nce çalışmalar

³⁸²“Adana” 1/72.

³⁸³Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1952)* (1954),136.

³⁸⁴*Yeni Adana*, 14 Nisan 1952.

³⁸⁵Kemal Göksel, “Çeltik Ziraatından Şikayetler”, *Bugün*, (18 Nisan 1956).

yapılmıştır. Çeltiğin yetiştirilmesi için geniş imkanlar hazırlanmış ve uzman elemanlar tarafından kontrole tabi tutulmuştur. Diğer taraftan Ziraat Bakanlığı'na ekim için fenni sulama tesisatları gönderilmiştir.³⁸⁶ Teknik Ziraat Kongreleri'nde çeltik tohumu temini ve çeltik ziraatının geliştirilmesinde uygulanacak hususlar tartışılmış; çiftçiler, çeltik tohumu ıslah istasyonu açılması ve çeltik ziraatı kanunu hazırlanırken çeltikçilerin de fikrinin alınmasını istemişlerdir.³⁸⁷ Böylelikle ekim alanları genişletilmiş, pirincin üretim ve ihracatında artış sağlanmıştır. 1953 yılında Çukobirlik tarafından 7.500 ton pirinç ihracı yapılmıştır.³⁸⁸ 1955'te ise Almanya'ya 2 milyon 100 bin mark tutarında Kargo pirinci ithal edilmesine karar verilmiştir.³⁸⁹ 1953'te de bir Yugoslav Heyeti ile Çukobirlik arasında anlaşma yapılmış ve 8 bin ton kadar pirinç ihracına karar verilmiş, bu durum Seyhan çiftçisi tarafından sevinçle karşılanmıştı. Ayrıca bu yıl bir çeltik heyeti Adana'ya ziyarette bulunarak çiftçilerle toplantı yapmışlar ve çiftçilerin ileri sürdüğü hususları not almışlardır. Diğer çeltik bölgeleriyle de görüşmeler yapılarak bir çeltik kanununun hazırlanması planlanmıştır.³⁹⁰ Ancak ülke genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar zaman zaman çeltik üreticisini de zor durumda bırakmıştır. 1955'te çiftçi Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çeltik mahsulünü satın alamaması üzerine zor duruma düşmüştür. Üretici hiç olmazsa düşük bir fiyat üzerinden ellerindeki pirinci alması için ofise müracaat etmişti. Ayrıca ofisin tek fiyat üzerinden satın alması eleştirilmiş ve pirincin kalitesine göre fiyat verilmesi istenmişti.³⁹¹

3.2.4 Zeytin Üretimi

Adana'nın zeytin üretimi inişli çıkışlı bir seyir göstermiştir. 1952 yılına kadarki ekiliş sahası ve üretimi Tablo 15'te gösterilmiştir.³⁹²

³⁸⁶Bugün, 6 Nisan 1957.

³⁸⁷Bugün, 23 Ocak 1957.

³⁸⁸Yeni Adana, 10 Ağustos 1953.

³⁸⁹Yeni Adana, 8 Ocak 1955.

³⁹⁰Yeni Adana, 11 Mayıs 1953.

³⁹¹Yeni Adana, 17 Ocak 1955.

³⁹²Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1952)*, 136.

Tablo 15: 1949-1952 Yılları Arası Adana'daki Zeytin Ekiliş Sahası (hektar) ve Alınan Mahsul (ton)

Ekiliş Sahası (hektar)			Alınan Mahsul (ton)		
1949/50	1950/51	1951/52	1950	1951	1952
62	39	46	530	313	302

1954 yılından itibaren zeytin üretiminde faaliyetler hız kazanmıştır. 1954'te Feke kazasında 400, Osmaniye kazasında 5.000, Karaisalı kazasında 600 dekar yabani zeytin parselaj ameliyesi yapılmıştır.³⁹³ Adana'da Zeytin Park isimli bir dernek kurulmuş bu dernek bölgede zeytinciliği teşvik etmeye çalışmıştır. Derneğe 40 kadar Adanalı ortak olmuştur. Dernek, Belediye ve hazine arsalarından da yararlanılarak zeytin yetiştirmeye çalışmıştır.³⁹⁴ 1957'de Başvekalet tarafından Adana'ya gönderilmiş olan bir grup uzman Feke, Saimbeyli, Karaisalı, Bahçe, Osmaniye dahilindeki köylerde, özellikle dağlık ve yüksek arazide zeytinciliği geliştirmek hususunda araştırmalar yapmıştır.³⁹⁵ 1955'te zeytin rekoltesi 85 bin ton olmuş, 1956'da da bu miktara yakın olacağı tahmin edilmiştir.³⁹⁶

Zeytinin zararlı haşerelerinden zeytin güvesi ve sineği ile dönemin imkanları ölçüsünde mücadele edilmiş; ülke genelinde 1949'a kadar ilaçlanan ağaçların sayısı iki milyonu geçmez iken, 1950'den itibaren bu miktar her yıl artmak suretiyle 1955'te 15 milyona çıkarılmış ve mücadele sahası 7-8 misli genişlemiştir.³⁹⁷

3.2.5 Tütün Üretimi

DP döneminde Adana tütününün bünyesinde hava ve iklim şartları nedeniyle bir kurt görülmekte bu nedenle de satılan sigaralarda delikler görülebilmektedir. Bu nedenle kalite bakımından üstün bulunmadığından bu tütünün alıcısı yalnız Tekel İdaresi'dir.³⁹⁸

³⁹³Yeni Adana, 8 Ocak 1954.

³⁹⁴Yeni Adana, 15 Nisan 1960.

³⁹⁵Yeni Adana, 1 Ağustos 1957.

³⁹⁶Türk Sözü, 6 Temmuz 1956.

³⁹⁷Bugün, 27 Temmuz 1955.

³⁹⁸Yeni Adana, 8 Ekim 1951.

1951 yılında bölgedeki tütün rekoltesi 100 tondur.³⁹⁹ Sonraki yıllar sınırlı yerlerde yapılan tütün alanın genişletilmesi ve tütün tohumlarının hazırlanması için tarım teşkilatı çalışmalar yapmıştır.⁴⁰⁰ 1952 yılına kadar Adana'daki tütün üretim miktarı Tablo 16'da gösterilmiştir.⁴⁰¹

Tablo 16: 1949-1952 Yılları Arası Adana'daki Tütün Ekiliş Sahası (hektar) ve Alınan Mahsul (ton)

Ekiliş Sahası (hektar)			Alınan Mahsul (ton)		
1949/50	1950/51	1951/52	1950	1951	1952
97	93	96	105	92	88

³⁹⁹*Yeni Adana*, 8 Ekim 1951.

⁴⁰⁰*Yeni Adana*, 7 Mart 1960.

⁴⁰¹Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1952)*, 136.

SONUÇ

14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'yle birlikte Türkiye'deki tarım sektöründe önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Tarımdaki en önemli gelişme traktör sayısındaki artış olmuştur. Bu traktörler İngiltere, Amerika, Almanya, Avusturya gibi ülkelerden ithal edilmiştir. Traktör sayısının hızlı bir artış göstermesi ekilebilir araziye arttırmış bu da üretim miktarındaki artışı sağlamıştır. 1950-1960 yılları arası ekili alan oranı %18,7'den %29,9'a çıkmıştır.

Traktörlerin çiftçiye ulaşımını kolaylaştırmak için uzun vadeli krediler verilmiştir. Ziraat Bankasının çiftçiye verdiği kredi miktarı 1948-1958 arası dönemde on kat artmıştır. Bunun yanında tarımsal verimde en önemli etkenler olan sulama ve gübrelemeyi arttıracak faaliyetlere girilmiştir. Kullanılmış olan yıllık suni gübre miktarı 1950 yılından 1959 yılına kadar 42 bin tondan 176 bin tona yükselmiştir. Türkiye'deki sulama istasyonlarının faaliyetleri artırılmış, sulama programları oluşturulmuştur. Netice olarak üretim miktarında bolluk yaşanmıştır. Örneğin; bakliyat üretiminde 1953 yılına kadar %152,5 nispetinde artış kaydedilmiştir.

Tüm bunların yaşanmasında ABD'den alınan Marshall yardımlarının büyük katkısı olmuştur. Zaten ABD'nin bu yardımlardan Türkiye'ye de yer vermesinin nedeni Türkiye'nin tarımsal zenginliğidir. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası yeni kuracağı dünya düzeninde; Türkiye önemli bir hammadde alanı olarak görülmüştür. Bu amaçla Türkiye'ye Amerika'dan tarım uzmanları gelmiştir. Gerek Türkiye'nin daveti ile gerek Amerika'nın girişimleri ile gelen bu uzmanlar hazırladıkları raporlarda Türkiye'deki tarım uygulamalarına yönelik çeşitli tavsiyeler de bulunmuşlardır.

Tarımsal üretimdeki artış sanayideki gelişimi de desteklemiştir. Şeker, pamuk gibi sanayi ürünlerinin üretiminin artmasıyla yeni sanayi fabrikaları açılmıştır. 1950 yılında ülkedeki pamuklu ve yünlü dokuma sanayi tesislerinin sayısı 219 iken 1956 yılında 528'e yükselmiştir. Konya, Amasya, Erzincan, Erzurum gibi pek çok yerde şeker fabrikaları açılmıştır.

Tarım sektöründe görülen bu yeni süreç beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Örneğin; en büyük sıkıntı makinelere yedek parça bulunulamaması olmuştur. Bu da büyük oranda traktör çeşidinin çok fazla olmasından kaynaklanmıştır. Yaklaşık 90 çeşit traktörün yedek parçalarına ulaşımı çiftçi açısından kolay olmamış ve birçok makine kullanılamaz durumda kalmıştır. Ülkeye giren traktörler için belli bir plan yapılmaması; yaşanabilecek sorunların öngörülemediği olması hükümetin makineleşme konusundaki en büyük eksiği olmuştur. Alınan çeşitli önlemler yetersiz kalmış ve DP iktidarı boyunca yedek parça sıkıntısı yaşanmıştır.

1950-1960 yılları arasında Adana tarımında hızlı bir değişim yaşanmıştır. Türkiye’de traktör artışı en fazla Adana’da görülmüştür. Traktörle ekilen alandan da bu bölgede %25 nispetinde fazla verim alınmıştır. Adana’nın en gözde tarım ürünlerinden pamuğun üretimi hızla ilerleme kaydetmiştir. Mersin Limanı vasıtasıyla birçok ülkeye pamuk ihracatı yapılmış ve ülkeye döviz kazandırılmıştır. Tarım ürünlerinde görülen zararlılara karşı da mücadele başlatılmış, 1955’te ilk defa Adana tarlalarında uçakla ilaçlama yapılmıştır.

Adana için bir diğer önemli gelişme 1956 yılında açılan Seyhan Barajı olmuştur. Bu baraj sayesinde Adana’nın yaz kuraklarından ve kışın yağışın yetersiz kalmasından etkilenen tarım ürünleri sulamaya kavuşmuştur. Ayrıca tarihin çok eski dönemlerinden beri devam eden Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşması önlenmiştir.

1954 yılından sonra yaşanmaya başlayan kuraklık Adana’da tarımsal verimi düşürmüştür. Bu yıldan itibaren alınan dış yardımlardaki azalma da hükümetin tarım politikasına olumsuz yansımıştır. Örneğin pamuk fiyatlarında istikrarsızlık görülmeye başlanmış, çiftçi pamuğun üretim maliyetini karşılayamaz duruma gelmiştir. Adana pamuğunun en büyük alıcısı olan “Çukobirlik” de hükümet tarafından desteksiz bırakılmıştır. Birlik, maddi imkanlar yetersizliğiyle çiftçiden pamuk alamamış, aldıklarının parasını da ödeyememiştir.

Adana ziraatı 1950-1955 arası hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Alınan dış yardımlarının ve olumlu seyreden hava koşullarının bunda önemli bir etkisi olmuştur. Ancak 1955 yılı ile birlikte dış yardımların azalması ve yaşanan kuraklık

tarımsal gelişmeleri de durma noktasına getirmiştir. Hükümet zorlu koşullar karşısında istikrarlı bir politika uygulayamamıştır. Bu durum Adana ziraatında ürünlerin üretim miktarına, fiyatlarına ve ihraç edilmesine olumsuz yansımıştır.

KAYNAKÇA

“Adana”. Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını. 1 Cilt. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981.

Adana. Adana Ticaret ve Sanayi Odası. Adana: Seyhan Basımevi.

Ağır, Ömer. “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye’de Tarıma Amerikan Etkisi”. *ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Nisan 2021), 65-89.

Aktan, Selma. *Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri*. 1 Cilt. İstanbul: Garanti Matbaası, 1972.

Alpargu, Musa. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanında Adana Eyaleti (1832-1840)*. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Alyu, Ebubekir. *Adana İl’inin Tarımsal Üretimi ve Tarıma Yönelik Teşvik Uygulamalar*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Ayhan, Yusuf. “Haşeratın Çukurova’da Tahribatı”. *Yeni Adana* (14 Haziran 1956)

Ayhan, Yusuf. “Seyhan Barajı, Çukurova Altın Ova Oluyor”. *Yeni Adana* (12 Eylül 1955).

BCA, Yer: 138-126-8, Tarih: 05.03.1955

BCA, Yer: 30-18-1-2/133-77-18, Tarih:25.09.1953

BCA, Yer:132-32-4-1, Tarih:24.04.1953

BCA, Yer:134-91-14, Tarih:12.10.1953

BCA, Yer:30-1-0-0/61-377-22, Tarih:00.00.1953

Bugün. (1 Ocak 1953).

Bugün. (10 Ekim 1954).

Bugün. (10 Ocak 1954).

Bugün. (11 Mart 1956)

Bugün. (12 Kasım 1955).

Bugün. (16 Ağustos 1957).

Bugün. (16 Eylül 1956)

Bugün. (16 Kasım 1957).

Bugün. (16 Nisan 1957)

Bugün. (16 Şubat 1957).
Bugün. (17 Temmuz 1956).
Bugün. (18 Nisan 1957).
Bugün. (2 Aralık 1953).
Bugün. (2 Mayıs 1957).
Bugün. (2 Temmuz 1957).
Bugün. (22 Ocak 1954).
Bugün. (22 Ocak 1957).
Bugün. (22 Şubat 1953).
Bugün. (22 Şubat 1956).
Bugün. (23 Eylül 1954).
Bugün. (23 Ocak 1957).
Bugün. (24 Mart 1954).
Bugün. (24 Ocak 1953).
Bugün. (25 Ağustos 1955).
Bugün. (25 Ocak 1956).
Bugün. (26 Ocak 1956).
Bugün. (27 Ocak 1954).
Bugün. (27 Ocak 1956).
Bugün. (27 Temmuz 1955).
Bugün. (29 Kasım 1957).
Bugün. (29 Ocak 1954).
Bugün. (3 Eylül 1954).
Bugün. (3 Mayıs 1953).
Bugün. (30 Mayıs 1954).
Bugün. (30 Ocak 1957).
Bugün. (4 Kasım 1953).

Bugün. (5 Eylül 1954).

Bugün. (5 Eylül 1958).

Bugün. (5 Mayıs 1955).

Bugün. (5 Ocak 1954).

Bugün. (5 Ocak 1955).

Bugün. (6 Ocak 1954).

Bugün. (7 Mart 1954).

Bugün. (9 Nisan 1956).

Bugün.(14 Mayıs 1957).

Bugün.(19 Mart 1954).

Cankurtaran, Merve Nil. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Ekonomik Kalkınmada Pamuk*. Sivas: Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 2 (1941-1960), ed. Bedirhan Toprak, İstanbul: YKY, 2005.

Cumhuriyete Giden Yolda Adana. Yeni Adana Gazetesi Yayını.

Cumhuriyetin XV. Yılında Türkiye, yay. haz. Öztoprak, İzzet vd. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1 Cilt. 2014.

Çanak, Erdem. *Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Çatal, Ahmet Caner. “Seyhan Gazetesi’ne Göre Adana’da Tarımsal Ürün Fiyatları (1873-1876)”. *Artıbilim: Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (Temmuz 2018), 112-131.

Dikmen, Serap. *Demokrat Parti Döneminde Adana Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1950-1957)*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Doğan, Adem. “Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği”. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 9/17 (Haziran 2009), 365-392.

Doğan, Mesut. “Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverin Etkileri”, *Coğrafya Dergisi* 0/14 (Mayıs, 2012), 66-75.

Doğan, Zeki vd. “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/1 (Ocak 2015), 29-41.

- Emiroğlu, Atiye vd. “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (2012),73-92.
- Ener, Kasım vd. *Adana 1967 İl Yıllığı*. Adana: İpek Matbaası Koll. Şti., 1968.
- Ener, Kasım. “Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış”. *Bugün*, (8 Ocak 1955)
- Falay, Nihat. “19.Yüzyılda Adana'nın Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler”. *Journal of Applied and Theoretical Social Sciences* 2/2 (2020), 43-65.
- Gedikoğlu, Kenan. “Pamuk Irgatının Çilesi”. *Yeni Adana* (22 Eylül 1959)
- Gençer, Oktay vd. Türkiye’de Pamuk Üretimi ve Sorunları. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*. Ankara, 2005.
- Gökkaya, Gökhan. *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Göksel, Kemal. “Çeltik Ziraatından Şikayetler”. *Bugün* (18 Nisan 1956)
- Güven, Ferit Celal. “Adana Çiftçisinin Durumu”. *Türk Sözü* (7 Eylül 1955)
- <https://goktekinenerji.com/uploads/2022/01/dunya-gazetesi-adananin-kurtulusu-100-yil-eki.pdf>
- İnce Erdoğan, Dilşen vd. *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, 1 Cilt. Aydın: Tuna Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., 2012.
- İslam İbrahim. “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova: Sosyo Ekonomik Bir Değerlendirme”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XX/58 (Mart 2004), 47-64.
- Kandemir, Ersin. “Türk Pamuk Sanayii ve İhracat Olanakları”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3 /1-2(Ağustos 2010), 105-118.
- Kara, Hamdi. *Çukurova’da Endüstri*. Ankara: AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1982
- Karataş, Ahmet vd. *Adana’nın Kar Beyazı Pamuk Kitabı Projesi*
- Karataş, Ahmet vd. 1924 Adana Beynelmilel Ziraat Sergisi/ Cumhuriyetin İlk Uluslararası Fuarı. Adana: Çukurova Fuarcılık A.Ş, 2015.
- Karlangıç, Osman. *I. Meşrutiyet’ten Mondros Mütarekesi’ne Kadar Adana (1876-1918)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kemal, Orhan. *Vukuat Var: Hanımın Çiftliği* 1. Cilt. İstanbul: Everest Yayınları, 2014.
- Kemal, Yaşar. *Hüyükteki Nar Ağacı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2020.

- Konur akmak, Nilay. *Osmanlı'da Sanayileşme: Adana'da Fabrikalaşma Süreci (1864-1912)*. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Korhan, Tuğba. “Demokrat Parti Döneminde Adana'da Amerikan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/7 (Ocak 2017), 39-47.
- Kürklü, Ahmet. *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Madendağ, Gülten. *Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Makal, Ahmet. “Türkiye’de 1950- 1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56/03 (Mart 2001), 103-139.
- Ozansoy, Hilmi. “Adana İktisadında En Önemli Amil Pamuğu ve Pamuk Maddeleridir”. *Adana, Cumhuriyetten Evvel ve Sonra*. ed. Naci Akverdi. 12-21. Ankara: Ulus Basımevi
- Önder, Hüseyin vd. “Atatürk’ten Menderes’e Türkiye’nin Ekonomi Polisiğı (1923-1960)”. *Başbakan Adnan Menderes’in yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*. ed. Talip Kabadayı vd., 1-111, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını:38, 2012.
- Özdoğru, Ayça Aslıhan. *Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özer, Sevilay. “Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2014/31 (Ağustos 2014), 61-80.
- Özer, Sevilay. *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Ramazanoğlu, Gözde. *Adana'da Tarih, Tarihte Adana*. İstanbul: Etik, 2012.
- Sarıbrahimoğlu, İ. “Çiğit”. *Yeni Adana* (2 Mart 1954)
- Sungur, Zahide. “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 /1-24 (Mart 2016), 1-24.
- Takım, Abdullah. “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67/02 (Şubat 2012),157-187
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem, Cilt: 10, T:2,20. II.1956.

- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 17, T:3, 17. XII. 1952.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 18, T:3, 22. XII. 1952.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 18, T:3, 22. XII. 1952.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 28, T:4, 18.II. 1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 28, T:4, 18.II. 1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt: 28, T:4, 26.II. 1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt:25, T:4, 13. XI. 1953.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt:27, T:4, 18.I.1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt:28, T:4, 28.II.1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Cilt:3, T:1, 28.III.1958.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:1, 30. VI. 1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:10, T:2, 20.II.1956.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:10, T:2, 27.II, 1956.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:3, T:1, 10. XII. 1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:3, T:1, 22.XII.1954.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:4, T:1, 31.I.1955.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: X, Cilt:8, T:2, I. XI.1955.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: XI, Cilt:2 , T:1, 19 II.1958.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: XI, Cilt:2, T:1, 23.II.1958.
- Tekeli, Rıza. “Pamuk Meselesi”. *Yeni Adana* (23 Kasım 1957).
- Turp, Muharrem. “Demokrat Parti Döneminde Tarım Alanında Yapılan Kanuni Düzenlemeler”. *Türkiye’de Tarım Politikaları Ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2019.
- TÜİK, Türkiye İstatistiki Kurumu. *İstatistiki Göstergeler*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012.
- Türk Sözü* .(24 Ekim 1958).
- Türk Sözü*. (1 Mayıs 1952).
- Türk Sözü*. (10 Mayıs 1957).

Türk Sözü. (10 Nisan 1951):
Türk Sözü. (11 Eylül 1951).
Türk Sözü. (11 Mart 1951).
Türk Sözü. (13 Kasım 1954).
Türk Sözü. (13 Mart 1953).
Türk Sözü. (14 Kasım 1951).
Türk Sözü. (14 Mart 1950).
Türk Sözü. (14 Mart 1956).
Türk Sözü. (16 Haziran 1953).
Türk Sözü. (18 Nisan 1951).
Türk Sözü. (2 Haziran 1950).
Türk Sözü. (20 Eylül 1951).
Türk Sözü. (20 Mayıs 1951)
Türk Sözü. (20 Temmuz 1951).
Türk Sözü. (21 Nisan 1951).
Türk Sözü. (29 Ağustos 1954).
Türk Sözü. (3 Haziran 1955).
Türk Sözü. (31 Mart 1951).
Türk Sözü. (31 Mayıs 1951).
Türk Sözü. (4 Aralık 1953).
Türk Sözü. (5 Kasım 1950).
Türk Sözü. (6 Temmuz 1956).
Türk Sözü. (7 Eylül 1958).
Türk Sözü. (7 Haziran 1950).
Türk Sözü. (7 Kasım 1952).
Türk Sözü. (7 Mart 1956).
Türk Sözü. (7 Ocak 1958).

Türk Sözü. (9 Eylül 1955).

Türkiye İller Ansiklopedisi. Milliyet. 1 Cilt. Milliyet Doğan Gazetecilik A.Ş, İstanbul, 2005.

Uğuz, Sacit. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mersin Limanından Pamuk Ticareti”.
VIII. *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*. 257- 272, 2017.

Vatandaş. (4 Kasım 1953).

Vatandaş. (12 Aralık 1954).

Vatandaş. (12 Ekim 1954).

Vatandaş. (15 Eylül 1954).

Vatandaş. (21 Ocak 1954).

Vatandaş. (21 Şubat 1954).

Vatandaş. (7 Mayıs 1953).

Vatandaş. (7 Temmuz 1953).

Vatandaş. (9 Ekim 1953).

Vatandaş. (23 Eylül 1953).

Yaktı, Özlem. “Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana’nın Modernleşme Sürecine Etkisi”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 14 /54 (Mart 2014), 273-296.

Yalçın, Durmuş vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Yeni Adana. (24 Mart 1954).

Yeni Adana. (1 Ağustos 1952).

Yeni Adana. (1 Ağustos 1957).

Yeni Adana. (1 Haziran 1953).

Yeni Adana. (1 Şubat 1958).

Yeni Adana. (10 Ağustos 1953).

Yeni Adana. (10 Haziran 1954).

Yeni Adana. (10 Ocak 1951).

Yeni Adana. (11 Eylül 1959).

Yeni Adana. (11 Mayıs 1953).
Yeni Adana. (11 Mayıs 1956).
Yeni Adana. (11 Ocak 1954).
Yeni Adana. (11 Temmuz 1956).
Yeni Adana. (12 Eylül 1957).
Yeni Adana. (12 Haziran 1959).
Yeni Adana. (12 Nisan 1952).
Yeni Adana. (14 Eylül 1959).
Yeni Adana. (14 Mart 1956).
Yeni Adana. (14 Mayıs 1955).
Yeni Adana. (14 Nisan 1952).
Yeni Adana. (14 Nisan 1953).
Yeni Adana. (15 Ağustos 1955).
Yeni Adana. (15 Nisan 1960).
Yeni Adana. (15 Ocak 1951).
Yeni Adana. (15 Ocak 1955).
Yeni Adana. (16 Kasım 1955).
Yeni Adana. (16 Şubat 1955).
Yeni Adana. (17 Ağustos 1955).
Yeni Adana. (17 Aralık 1952).
Yeni Adana. (17 Mart 1951).
Yeni Adana. (17 Ocak 1955).
Yeni Adana. (18 Ağustos 1955).
Yeni Adana. (18 Kasım 1959).
Yeni Adana. (18 Mayıs 1955).
Yeni Adana. (18 Mayıs 1956).
Yeni Adana. (18 Nisan 1951).

Yeni Adana. (18 Ocak 1960).
Yeni Adana. (19 Aralık 1955)
Yeni Adana. (19 Eylül 1951).
Yeni Adana. (19 Mart 1957).
Yeni Adana. (2 Ekim 1952).
Yeni Adana. (2 Haziran 1955).
Yeni Adana. (2 Mart 1956).
Yeni Adana. (2 Ocak 1951).
Yeni Adana. (2 Şubat 1954).
Yeni Adana. (2 Temmuz 1959).
Yeni Adana. (20 Haziran 1955).
Yeni Adana. (20 Mayıs 1953).
Yeni Adana. (21 Kasım 1955).
Yeni Adana. (21 Nisan 1955).
Yeni Adana. (22 Nisan 1952).
Yeni Adana. (22 Şubat 1952).
Yeni Adana. (23 Eylül 1958).
Yeni Adana. (23 Haziran 1955).
Yeni Adana. (25 Aralık 1956).
Yeni Adana. (25 Mart 1950).
Yeni Adana. (25 Mart 1953).
Yeni Adana. (25 Nisan 1952).
Yeni Adana. (26 Ağustos 1953).
Yeni Adana. (26 Eylül 1957).
Yeni Adana. (26 Mayıs 1954)
Yeni Adana. (26 Ocak 1954).
Yeni Adana. (26 Temmuz 1955).

Yeni Adana. (27 Ağustos 1954).

Yeni Adana. (27 Aralık 1950).

Yeni Adana. (28 Ağustos 1952).

Yeni Adana. (28 Mart 1956).

Yeni Adana. (28 Nisan 1955).

Yeni Adana. (28 Ocak 1956).

Yeni Adana. (3 Haziran 1956).

Yeni Adana. (3 Mart 1952).

Yeni Adana. (3 Mayıs 1951).

Yeni Adana. (3 Şubat 1954).

Yeni Adana. (30 Aralık 1957).

Yeni Adana. (30 Eylül 1958).

Yeni Adana. (31 Ekim 1950).

Yeni Adana. (31 Ocak 1958).

Yeni Adana. (4 Aralık 1952).

Yeni Adana. (4 Eylül 1951).

Yeni Adana. (4 Mart 1952).

Yeni Adana. (4 Mart 1953).

Yeni Adana. (5 Ağustos 1952).

Yeni Adana. (5 Ağustos 1955).

Yeni Adana. (5 Ekim 1956).

Yeni Adana. (5 Kasım 1955).

Yeni Adana. (5 Mart 1951).

Yeni Adana. (5 Mayıs 1955).

Yeni Adana. (5 Nisan 1952).

Yeni Adana. (5 Temmuz 1952).

Yeni Adana. (6 Ağustos 1957).

Yeni Adana. (6 Eylül 1958).

Yeni Adana. (6 Haziran 1951).

Yeni Adana. (6 Kasım 1950).

Yeni Adana. (6 Mayıs 1955).

Yeni Adana. (6 Nisan 1955).

Yeni Adana. (6 Temmuz 1955).

Yeni Adana. (7 Aralık 1951).

Yeni Adana. (7 Mart 1960).

Yeni Adana. (7 Mayıs 1953).

Yeni Adana. (7 Şubat 1950).

Yeni Adana. (7 Şubat 1955).

Yeni Adana. (7 Temmuz 1950).

Yeni Adana. (7 Temmuz 1952).

Yeni Adana. (8 Ekim 1951).

Yeni Adana. (8 Eylül 1959).

Yeni Adana. (8 Haziran 1953).

Yeni Adana. (8 Ocak 1954).

Yeni Adana. (8 Ocak 1955).

Yeni Adana. (9 Kasım 1953).

Yeni Adana. (9 Nisan 1956).

Yeni Adana.(13 Haziran 1950).

Yılmaz, Duygu. *Demokrat Partinin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955)*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Yurtoğlu, Nadir. “Demokrat Parti döneminde Pamuk Politikaları ve Dokuma Sanayisine Etkileri (1950-1960)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 37/103 (Mayıs 2021), 293-336.

Yurtoğlu, Nadir. “İnönü Döneminde Türkiye’de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)”. *Belgi Dergisi* 2/19 (Ocak 2020), 1830-1858.

Yurtoğlu, Nadir. *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri: 1950-1960*. Ankara: Hacette Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Yurtoğlu, Nadir. “Atatürk Döneminde Türkiye’de Pamuk Yetiştiriciliği ve Pamuk Politikası (1923-1938)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39/68, (2020), 504-543.

Yurtsever, Cezmi. *Adana Şehir Tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası, 2017.

Yurtsever, Cezmi. *Çukurova’da Tarımın Tarihi*. Adana: Adana Ticaret Borsası, 2013.

Yüreğir, Ahmet Remzi. “Su ve Sel”. *Yeni Adana* (23 Ocak 1951)

Ziraat Vekaleti Çalışmaları (1950-1957). Ankara: Karınca Matbaası, 1957.

Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1952). Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. 1954.

EKLER

Ek 1: Pamuk Fiyatlarına Dair Haber

Kaynak: Türk Sözü, 7 Eylül 1958

Ek 2: Çiftçi Şikayetlerine Dair Haber

Kaynak: Türk Sözü, 24 Ekim 1958

Ek 3: Seyhan Barajının Açılışıyla İlgili Haber

4 Mart
Yeni Adana

Seyhan Barajı

Çukurova'da büyük bir kalkınma sağlayacak olan bu tesisin kurulması için faaliyete geçildi

Dün vilâyette müteaddit toplantılar yapıldı

(Bağtarafı Sahife 1 de)

Valisi Sakir Canalp ve sırf bu iş için şehrimize gelmiş bulunan Bayındırlık Bakanlığı Elektrik Etüd Idaresi müdürü Emin Yümer, Bursa Milletvekili Mithat San, bazı Seyhan milletvekilleri Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülger, Akbank Umum Müdürü, Çukurova Umumi Müdürü, şehrimizdeki diğer banka müdürleri, Sulgileri ve Bayındırlık müdürleri, Mersin, Adana, Tarsus, Ceyhan Belediye Başkanları ve şehrimizin tanınmış çiftçi ve fabrikatörleri hazır bulunmuştur.

Toplantıya açan Vali Ahmet Kınık bölge namına teşekkürde bulunduktan sonra Mithat San söz alarak baraj mevzuunda izahat vermiştir. Müteakiben Emin Yümer için teknik ve ekonomik cephesini izah etmiştir.

Öğleden sonra saat 15 te Vali Ahmet Kınık'ın başkanlığında yeniden toplanılmıştır. Etüd Idare Müdürü Emin Yümer baraj mevzuunda izahat vermiştir. Bu izahatta, hükümetin üç yıldanberi Seyhan barajı mevzuu üzerinde tetkikler yaptırdığı, birinci kısım için 29 milyon lira sarfedilerek kanallar açılmış olduğu, buna rağmen taşkınlar önlenemediği hükümetin Çukurovada bu mevzu için 180 milyon liralık bir etüd yaptırdığı ve birinci kısımdan sonra halen şimdi üzerinde durulan Hidro Elektrik santral ve baraj işinin ise ikmalî inşaatının 93.775 bin liraya mal olacağı açıklanmaktadır. Bu muazzam paranın 62 milyonu dış finansman gereğince Dünya Bankası tarafından ödenecektir. Banka bu parayı ödemeye amade

olduğunu hükümete bildirmiştir. Diğer kısmı ise hükümet kendi üzerinde bulunduracaktır.

İşte bu teşekkülün ilhamından sonra Hidro Elektrik santral ve tesisleri işletecek bir şirketin kurulması mevzuu dünkü toplantılarda bahis konusu olmuştur. Şirkete devredilecek tesislerin kıymeti 28 milyon lira tahmin edilmiş, mütedavil sermaye ihtiyacı da görüşülmüş bulundurulmuş kurulacak olan şirketin sermayesi 30 milyon lira olarak tesbit edilmiştir. Bu paranın 14 milyonunu hükümet Etibank marifetiyle hisse senedi çıkararak karşılayacak, müteakıl 16 milyon lira hususi şahıslar ve şirketler tarafından temin edilecektir.

Dün öğleden sonraki toplantıda bu 16 milyon lira sermayeye iştirak hususu ile şirketin tamam teşekkülü için statüsü görüşülerek karara varılmış ve hususi sermayenin iştiraki sağlanmıştır.

Taşkını önleme, sulama ve enerji gibi üç maksadın sağlanmasına yardım edecek baraj üç inşaat yılı nazariyle 1955 yılında ikmal edilecek santral işletmeye açıldığı ilk beş senede kilovatsaat istihsal üzerinden 1,5 ve müteakiben 1 kuruş aldat alınacaktır.

16 milyon liralık hususi sermayenin ilk tesbitine göre, Ceyhan, Tarsus, Mersin ve Adana Belediyeleri 900 bin, Mersin halkı 4 milyon, Tarsus 3 milyon, Ceyhan 1 milyon, M. Mensucat 1,5 milyon Şadi Eliyeşil 2 milyon ve daha birçok çiftçi ve fabrikatörde şirkete ortak olmaktadır.

Ayrıca 100 er liralık hisse senetleri Ziraat Bankası tarafından şirket adına satışa

çıkarılmış bulunmaktadır. Bu suretle baraj işi hal yoluna girmiştir. Dünkü toplantıda seçilen Redaksiyon komisyonu şirketin sair hususlarını tesbit etmek üzere dün geç vakitte kadr Ziraat Bankasında bir toplantı yapmışlardır.

Toplantılar bugün de devam edecektir.

Ayrıca öğrendiğimize göre, Baraj ve santral ile birlik te hususi teşebbüs tarafından çimento fabrikası, sebze ve meyve depoları, irili ufaklı yeni sanayi müesseseleri de kurulmak suretiyle Çukurova bünyesinde yepyeni ve ilerli bir hayat bağlamış olacaktır. Bu işin nihai müzakerelerinin bağlanması Adana'da memurluk uyandırmıştır.

Meraklı bahisler

(Bağtarafı Sahife 2 de)

Hatalarınızı tamir etmek hususunda yapacağınız teşebbüs, onları unutmanıza yarayacaktır. Hafızayı canlandırmak için, viedan azabından daha kuvyetli vasita bulunmaz.

Belediye Başkanlığından

3434 sayılı kanun gereğince belediye sınıırı içinde bulunan kulüp, kahvehane ve gazinolarla umuma mahsus kır bahçeleri ve buna mumsil yerleri işletenlerin 952 yılı mart ayı sonuna kadar belediye tahakkuk şubesine müracaat ederek oyun aletleri beyannamelerini vermeleri, aksi halde cezalı işlem yapılacağı ilan olunur.

158

Kaynak: Yeni Adana 4 Mart 1952

Ek 4: Pamuk Zararlılarıyla Mücadele İle İlgili Bir Haber

Kaynak: Bugün, 4 Kasım 1953

Ek 5: Ziraat İşçileriyle İlgili Bir Haber

London 14 (A.A.) — Korsede bulunan İngiliz askerleri ile İngiliz milletleri topluluğuna mensup diğer askerlerin üçte ikisinin geri çekilmesi harbiye vekâleti tarafından bildirilmektedir.

VATA
Devlet Gazetesi
No: 154.188 • Telefon: 2961
Tiki (Yatandaş - Adana) P.K. 178
MATBAASI Adana, Karacoku

Çarşamba 15 EYLÜL 1954

Ziraat işçileri davası hükûmetçe ele alındı

Çalışma vekâleti Ziraat işçilerinin durumu ile ilgili bir projeyi tatbik mevkiine koydu

Ankara 14 (Telefonla) — Çalışma Vekâleti, Pamuk ve pirinç istihası bölgelerinde muayyen zamanlarda çalışan ve takriben 350 bin işçiyi alâkadar eden mühim bir projeyi tatbik mevkiine koymak üzere teşebbüse geçmiştir.

Vekâlet, Seyhan, Hatay, Gaziantep, Maraş, Malatya, Niğde vilâyetleriyle Ege bölgesinde çalışan her nevi ziraat işçilerinin işyerlerinin sevk ve dağılımlarında barındırma ve yerleştirme meselelerini ehemmiyetle ele almış bulunmaktadır.

İlk olarak, Ziraat işçilerinin yerleştirilmesi için işçi barındırma yurtlarının artırılması hususunda geniş bir program hazırlanmaktadır.

OVADAKİ ÇİFTÇİLERİN DURUMU
Çukurovada pamuk toplanması

İşine hızla devam edilmektedir. Öğrendiğimize göre bu yıl Çukurovada pamuk toplama işlerinde çalıştırılmak üzere Çukurova Tarım İşçileri Sendikası kanalları ve mukavele akli suretiyle çiftçilere 22 bin tarım işçisi temin edilmiş bulunmaktadır.

Bir kaç günden beri otları Tarım İşçilerinin çalışma şartlarını ve pamukları toplanmasında azami itina gösterilip gösterilmediğini mehallis (Devamı Sa. 2 Sü. 1 de)

HAYRETTİN ERKMEN

Kaynak: 15 Eylül 1954

EK 6: Pamuk İşçileri

Kaynak: Adana'nın Kar Beyazı Pamuk Kitabı Projesi (Ed: M. Fatih Sansar, Ahmet Karataş)

Ek 7: Pamuk İmalathanesi

Kaynak: Adana'nın Kar Beyazı Pamuk Kitabı Projesi (Ed: M. Fatih Sansar, Ahmet Karataş)

Ek 8: Pamuk Tarlası

Kaynak: Adana'nın Kar beyazı Pamuk Kitabı Projesi (Ed: M. Fatih Sansar, Ahmet Karataş)

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Emine ŞEN

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Uzmanlık Alanı :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Eğitim Fakültesi/Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2009-2013
Y. Lisans	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2017-2022

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Bakacakadı İlkokulu	2019-2020

Eserler :

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiri:

Emine Şen - Ahmet Efiloğlu, “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Adana’da Pamuk”, *Uluslararası Marmara Sosyal Bilimler Kongresi (IMASCON 2021 GÜZ)*, 10 – 11 Aralık 2021.